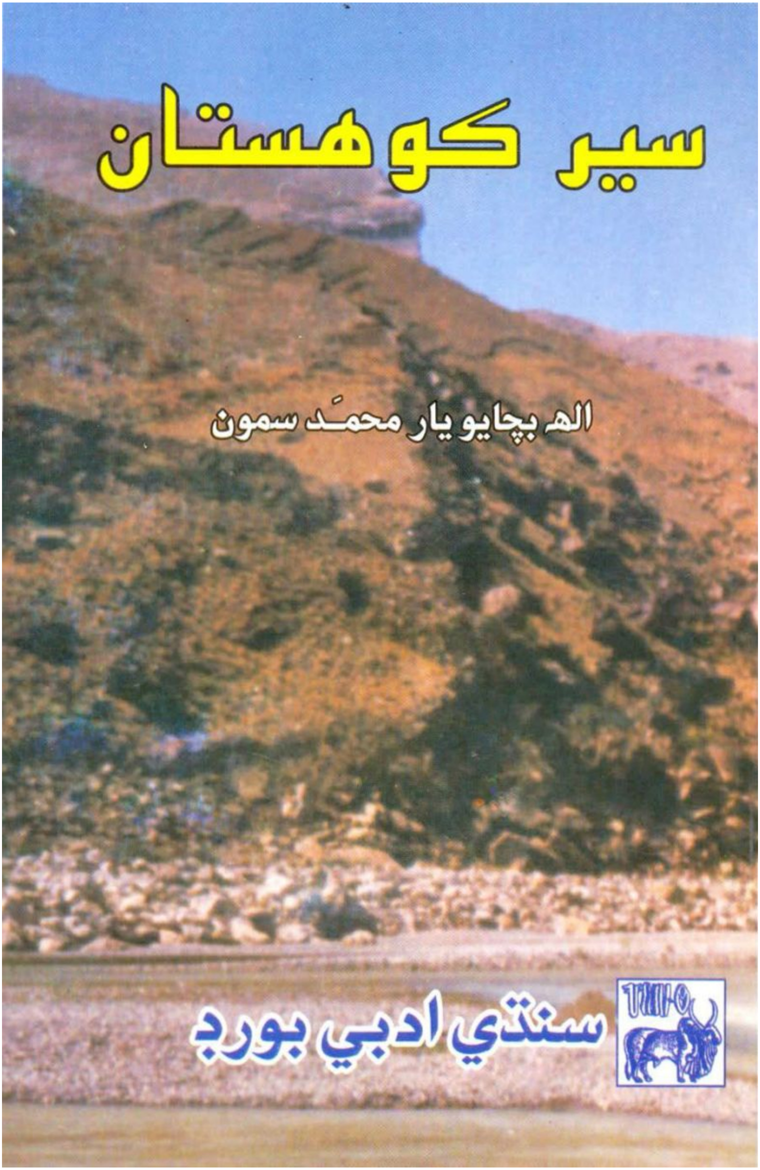

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سير ڪوهستان

الهه بچايو يار محمّد سمون

سنڌي ادبي بورڊ
ڄامشورو سنڌ
2007ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

[هن ڪتاب جا سڀ حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

پهريون ايڊيشن	1942ع	تعداد هڪ هزار
ٻيو ايڊيشن	1953ع	تعداد ٻه هزار
ٽيون ايڊيشن	1955ع	تعداد ٻه هزار
چوٿون ايڊيشن	1959ع	تعداد ٻه هزار
پنجون ايڊيشن	1971ع	تعداد ٻه هزار
ڇهون ايڊيشن	1982ع	تعداد ٽي هزار
ستون ايڊيشن	2007ع	تعداد هڪ هزار

قيمت: پنجاهه رپيا

[Price Rs. 50_00]

خريداريءَ لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022_2633679, Fax: 022_2771602)

Email Address: sindhiab@yahoo.com

Website: www.sindhiab.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄامشورو ۾ مئنيجر سيد سڪندر علي شاهه ڇپيو ۽ اعجاز احمد منگي، سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ان کي پڌرو ڪيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شڪريو

سير ڪوهستان جو ڇهون ايڊيشن ناظرين ڪرام جي اڳيان پيش ٿيو آهي. اها منهنجي خوش قسمتي چئبي، جو منهنجي پهرينءَ تصنيف "سير ڪوهستان"، جي سنڌي علم و ادب جي شائقين، اُميد کان وڌيڪ قدر ڪيو آهي. سير ڪوهستان ڪجهه وقت ايم. اي جي شاگردن لاءِ شغل و شغف جو باعث بڻيو ۽ هينئر بي. اي جي پهرئين سال وارن سان ڪچهري ڪري رهيو آهي.

آءُ سنڌ سرڪار جي سنڌي ادبي بورڊ جو نهايت مشڪور و ممنون آهيان، جنهن جي نظر هيٺ ڪتاب جي هيءَ ٻي اشاعت پڙهندڙن جي هٿ ۾ پهچي رهي آهي. مون کي بخوبي احساس آهي ته ڪتاب کي مقبول عام بنائڻ ۾ هڪ نمايان حد تائين بورڊ جو ئي هٿ ڪارفرما آهي. اُميد تو رکان ته هن کان پوءِ به سنڌي ادبي بورڊ مون کي پنهنجي نظر عنايت کان محروم نه ڪندو.

ڪراچي
1953ع

نياز مند
الهه بچايو يار محمّد سمون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

فهرست

صفحو	مضمون
7	تمهيد
9	ڪوهستان
12	حڪومت
15	ماڻهن جي پوشاڪ ۽ ڊول
21	رهائش
25	گذران
29	ڪاڌو
38	صحت
43	هٿيار
46	دولت
50	غيرت
52	ايمانداري
55	پاڙيسرين سان ورتاءُ
57	انصاف
64	مهمان نوازي
67	ڪچهري
96	بيماري ۽ علاج
102	چوپائي مال جي بيماريءَ ۽ علاج
106	پيري مريدي
111	قبر پرستي
114	قومون ۽ رواج

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇپائيندڙ پاران

ڪوهستاني ماڻهو سنڌ جي ٻين علائقن ۾ رهندڙ ماڻهن کان گهڻي ڀاڱي مختلف آهن. سندن اُٿڻي ويهڻي، ڳالهائڻ، ٻولهائڻ هلت چلت ۽ ڪاروهنوار وغيره سنڌ جي ٻين ماڻهن کان مَثيل آهي. ڪوهستاني ماڻهو دل جا ڪشادا، مهل تي مهل ڪرڻ وارا، آڌي مانجهيءَ جو هنن جون عورتون به پنهنجن مردن جي غير موجودگيءَ ۾ آئي وئي جو آڌر ڀاءُ ڪري ڇاڏين.

ڪوهستان لفظ لاءِ ڪنهن به لغت يا تفسير جي ضرورت نه آهي. هي لفظ پنهنجي سرشت ۾ ايترو ته مانوس آهي، جو ڪنهن تبصري ڪرڻ جي ضرورت ئي نه سمجهبو. ڪوهستان جو مطلب آهي: جبلن ۽ پهاڙن وارو علائقي. جتي اهي ماڻهو رهن، تن کي چون: ڪوهستاني. ڪوهستاني ماڻهن جو جيئاپو گهڻي ڀاڱي برسات جي وسڪاري تي آهي. هتي قدرتي پاڻيءَ جا ڦاٽ ۽ نئيون وهن ٿيون، جن تي آبادي ٿئي ٿي. برسات پوندي، ته هتان جا ٿاڪ سرسبز ۽ شاداب ٿي پوندا آهن ۽ ڪوهستانين جا مُرجهايل مُک گلن جيان ٽڙي پوندا آهن ۽ ان سمي هي ماڻهو خوب خيراتون ڪري رب پاڪ کي ريجهائڻ جون ڪوششون ڪرڻ ۾ مصروف ٿي ويندا آهن.

ڪوهستاني ماڻهن جي پوشاڪ، ٻولي، ڪچهري، رهائش، گذران، ڪاڙهو صحت، ايمانداري، انصاف، مهمان نوازي، بيماري ۽ علاج، پيري ۽ مريدي، قومون ۽ رواج سڀ شهري زندگيءَ کان مختلف آهن. سير تي لکيل هيءُ ننڍڙو ڪتاب جهڙو ڪر ڪوهستان جي تاريخ آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بهرحال هن ڪتاب جي اهميت جو اندازو گذريل ڇهن ڇاپن مان ئي لڳائي سگهجي ٿو. تہ عام پڙهندڙن وٽ هيءُ ڪتاب ڪيتري حد تائين مقبول ٿيو جو هن ڪتاب جو ستون ڇاپو ڇپرائڻو پيو. هيءُ نئون ڇاپو شايع ڪري، ڏاڍي دلي خوشي محسوس ٿي رهي آهي.

اُميد آهي، تہ هيءُ ڪتاب ڪوهستان جي ”سير“ بابت پڙهندڙن کي مڪمل ڄاڻ ڏيڻ ۾ ڪارگر ثابت ٿيندو.

ڄام شورو سنڌ
خميس ۹ ـ ربيع الاول ۱۴۲۸هہ
بمطابق 28ـ مارچ 2007ع

اعجاز احمد منگي
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تمهيد

ڪوهستاني دنيا، اسان شهري باشندن لاءِ، هڪ نئين دنيا آهي. نئين دنيا جو سير، تفريح طبع لاءِ ضروري آهي،

ڪوهستاني ماڻهو پنهنجي هر هڪ ضرورت جا مُوجد پاڻ آهن. هو منصف، حڪيم، فيلسوف، شاعر، سگهڙ، سالڪ ۽ هنر مند آهن، اسين جيڪڏهن سندن خوبين مان ڪي پرايون، تہ هوند ههڙا نستا، روڳي، ڪائر ۽ فرقي پرست هرگز نہ ٿيون.

جيڪڏهن اسين ڪائنڻ ڪجهہ حاصل ڪريون تہ هوند اسان جي حياتيءَ جا ڏينهن چڱا چوکا گذرن. اسان سڏريل قومن جي ڪَڍِ ورتي، پر پاڻ پنتي پوندا وياسون. "هڻاسين سپ ڪنان اڳتي، پيا آهيون هينئر پُنتي." اڄ هن ماٺيٽي دنيا جو سير ڪريون ٿا، تہ مانَ اسان جي من کي سانت ۽ ساڃهہ اچي!

اسان جي سنڌي مصنف پائرن مان ڪيترن ئي سنڌي زبان وساري ڇڏي آهي، جا اڄ تائين ڪوهستاني غريب، غارن ۽ ڄُرن ۾ ڳالهائي رهيا آهن. ڪوشش ڪري، اُها سنڌي، جنهن سان شاهہ صاحب پنهنجي رسالي کي جُڙيي ڇڏيو آهي، عام جي اڳيان پيش ڪئي ويئي آهي، نہ فقط ايترو پر اُهي لفظ، جملا ۽ اصطلاح سعيو ڪري، اصلوڪيءَ صورت ۾ استعمال ڪيا ويا آهن، جن مان سندن هوشياريءَ جي پليءَ پَتِ پروڙ پئجي ويندي.

اسان پنهنجي پاڙيسري پائرن جي حالات کان ڪي صديون اَڻڄاڻ رهيا آهيون. اڄ هنن کي سڃاڻڻ ۽ سمجهڻ لاءِ وِڪَ وڌائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اٿئون. مون کي اُميد آهي، تہ جنهن مقصد سان اسان هن ڏس ۾ ڪُڙي ڪٽون ٿا، تنهن ۾ ڌڻي اسان کي سوڀارو ڪندو! آمين.

هيءَ ننڍڙو سير جو ڪتاب ڇئجي، تہ ڪوهستان جي تاريخ آهي، جا آءٌ سمجهان ٿو تہ دنيا جي وڏين تاريخن سان ڪَلهي جُوسي ٿيندي. آءٌ يقين سان چوان ٿو، تہ جيڪي هن ننڍڙي ڪتاب مان حاصل ڪري سگهبو سو اسين دنيا جي وڏن دفترن مان بہ حاصل نہ ڪري سگهيا آهيون.

ڪراچي | نياز مند
15-اپريل، 1942ع | الهہ بچايو يار محمّد سمون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪوهستان

’ڪوهستان‘ لفظ ڪنهن بہ شرح جو محتاج نہ آهي. هو پنهنجي نالي سان ايترو تہ مشهور آهي، جو ٿوري تبصري ڪرڻ سان سمجهي سگهبو تہ سندس اندروني حالت ڪهڙي هوندي.

روهہ ملڪ، رات جو جبلن تان ٿڌي هوا جا سُوسٽ، ڏينهن جو سج جي تاپش. آرهَڙ ۾ لُڪون اهڙيون ڪوسيون لڳن، جو ڪانگ جي اک پيئي ڏڪي (نڪري). نيون نارا، ڊنڊيون ڊورا، ڪڏون گُوبا جام، پر اُني سواءِ سڀ سُڪل. گهاٽا پيلا، جَهنگَ پٽيءَ ڪونہ ٿين، ڇو تہ برسات ٿوري پوي. جبلن جي لاهہ تي ڪي وَڻَ، ٻُوٽا ۽ جهنگلي ٿُوهر ٿين. ٻيو ٿيو پلو. جي ملڪ سَر چو آهي، تہ پوٺن ۽ ٽڪرين تي ساوڪ ۽ سبزي گهٽي، پر جي اَوَسَرُ آهي تہ پوءِ وڻ ۽ ٻوٽا سُڪي پٿر رنگ ٿيو وڃن. پٽو ڪونہ پوي تہ هتي ڪا اوپڙ اُپري هوندي.

آمدرفت لاءِ آڏا لَڪَ ۽ لڪيون، سنها پيچرا. اٽانگيون ۽ اُهکيون واٽون، ماڻهو هلڻ ڪان هلاڪ. ڪتان پير اُکُڙيو ۽ ماڻهو ٽاٻُڙيو تہ چمڙيءَ جون لوهيون (ڪلون) لهي وينديون. ۽ جبلن ڪي آڏ ترڇا ڏاڪا ۽ ونگا وَرَ سڄي ڏينهن گهڻ سان ميل —اڌ مس چڙهائبو. جبلن جيَ اُيڪَپَرن ۾ اڏون، غار ۽ ڇُرَ جتي پيا وانَرَ وايُون ڪن، ممُن ۽ چيتن جو هردم هراس. گويا ٻَرَ جي بلائن جا وِڪَ وِڪَ تي محلا منڊيا پيا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهڙا پيانڪ هنڌ، جتان ڏينهن ڏٺي لنگهڻ سان ڏيل ڏريو ڏهيون پيو ٿئي، اُتي اسان جي غريب ڀائرن جا گهر. مينهوڳڙيءَ ۾ مال ۽ ماڻهو اُتي ٿي اچهو وٺن. جبل، لاڪُن قدرتي ڪوٽ آهن، جتي پلي راڄ رهيا پيا هجن.

پاڻيءَ جي ملڪ ۾ سخت اَڻاٺ. جي ڪتي آهي، تہ درياءَ ٿيو پيو وهي. جي ڪونهي، تہ پکي بہ اُڃ پيا مرن. زمين ٽيڙ، جتي ڪوهہ کڄي نہ سگهي. بارش بوند لاءِ ماڻهوَ سڀ سمان پيا واجهائين. سندن اکيون سدائين آسمان ڏي، ساوڻ آئي ساهہ پوين.

نياڻ ملڪ ۾ ٿورا، سي بہ ڪي ڪوهہَ هڪ ٻئي کان پري. ماڻهو مالدار رهن چاري جي سانگ تي. جتي ويءَ ۽ وَٽراهہ سُجهين، اتي وڃيو وانڊيا ٿيو ويهن. اڳ ۾ رکن خيال مال جي سهنج جو پوءِ سارين پنهنجو سَنو.

ڪتي ڪتي پاڻيءَ جا وڏا ڪُنَ آهن، جن ۾ واڳون، مڇيون ۽ ٻيا پاڻيءَ جا جيت جام ٿين. واڳون مال لاءِ ڪُتي! پاڻيءَ ۾ مُنهن لڪايو پيو هوندو. ڪو چوپايو مُهرڻ آيو نہ آهي، تہ ورتو نہ آهي. ريڙهي ڪندس اندر. جو وات جي وَپَ نہ اچيس، تنهن کي پُڇ پچاڙي. پُڇ جو پُڇ اهڙو جهڙو شينهن جو ٻڪُ. اجائي سگهہ اٿس! ڏنار بہ ڏُڪوَ ساهي اچن. نَڪُ نرم اٿس. نيس بہ ڪانہ سهي سگهي. هرويرو ڇُرَ ڪانہ ڪنس. چو تہ تڙ تي ويهي واڳونءَ سان وير وجهڻ، چڱو نہ آهي. مانڙي ڪيو مال مُهرايو هليا وڃن.

زمينون سنيون ۽ پليون، پر پاڻي اَٿلپ. باراني پوک ڪن. ڪنهن سهنجائتي هنڌ تي ٻنا ٻڌيو ڇڏين. ريج ٿيو تہ هر ڪاهين، نہ تہ نهارين بہ ڪونہ. تہ ڪا اَباڻي اٿئون. پاڻيءَ جا ڪُن ٽين جبلن جي وَٽِن ۾، جتي پوک لائق ڪو انچ زمين بہ

ڪو نہ هوندو. باقي ڪُنن جي ڪپن تي ڏِير ۽ پَن جام ٿئي. ڏِير گهوڙا کائن ۽ پَن منجهان پڪا پڏي اولا اڏين. َعلم هَنر جو نالو ئيَ ڪونهي. ماڻهو جَاهل, پر ايماندار. ٻالا ٻولا ۽ بي هنر, پر اوتي. مال جي پرورش ڪرڻ زندگيءَ جو مول مقصد سمجهن. مال اڳيان, پاڻ پٺيان وتن راتوڙا رهندا. جيڏانهن سُجهين سَرچي جوءِ, ڪيراڳُ بہ تيڏانهن ئي ڪاهين. ملڪ ۾ پيدائش گهٽ, تہ پيداوار جي لحاظ تي آدم بہ گهٽ. جيڪڏهن ملڪ ۾ پاڻي هجي, تہ هوند ڪشمير گهمڻ لاءِ ڪنهن کي سَڌَ ئي ڪانہ ٿئي.

----

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حڪومت[1]

ڪوهستان برٽش بلوچستان جو هڪ ڀاڱو برٽش گورنمينٽ جي تابع آهي. برٽش گورنمينٽ طرفان مُلڪي نظام ۽ نَسق لاءِ پوليٽيڪل ايجنٽ مقرر ٿيل آهي، جو ڪوئيٽا ۾ رهندو آهي. برٽش بلوچستان ۾ ٻيون ٻه گهٽيون ٿي ننڍيون ننڍيون رياستون آهن. هر هڪ رياست جو ڪاروبار الڳ الڳ آهي. مگر قاعدا قانون جتي ڪٿي ساڳيا آهن. بلوچ قوم جي رياست قلات آهي، جنهن جي حاڪم کي "خان" سڏيندا آهن. قلات جي حد سان لڳولڳ رياست خاران آهي. اتي جي حاڪم کي "نواب" سڏين. اُتي پڻ بلوچ قوم آباد آهي.

هتي جن ماڻهن جو اسان کي بيان ڪرڻو آهي، اُهي ماڻهو رياست لسٻيلي ۾ رهندڙ آهن. رياست سلٻيلي جي حڪم کي "جام" ڪري سڏين. سندس گاديءَ جو هنڌ ٻيلو شهر آهي.

جام صاحب سما قوم جي خاندان ۾ جام فيروز جي پيڙهيءَ مان آهي. جام فيروز پڇاڙيءَ ۾ مرزا شاه حسن ارغون کان جنگ ۾ هارائي، ڪاٺياواڙ جي جام ننگر شهر ۾ وڃي رهيو هو. لسٻيلي جي جامن جي ڏيٺ-ويٺ اڄ تائين ٻه انهن سان آهي.

---

[1] هيءَ ڪتاب انهيءَ وقت ۾ مصنف لکيو آهي، جڏهن برصغير تي برٽش گورنمينٽ جي حڪومت هئي. هن وقت بلوچستان، پاڪستان حڪومت جو صوبو آهي. (ادارو)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هر هڪ رياست ڪي سرڪار طرفان جدا جدا وزير مليل آهن. حڪومت جو اندروني ڪاروبار قومي سردار پاڙ هلائين. سندن صلاح مصلحت لاءِ صرف سرڪاري وزير آهن. چيڙي-نبيري قومي سردار پاڻ ڪن. سَنهَن ڏوهن کان وٺي وڏي خون جي گناه تائين پنهنجو فيصلو پاڻ ڪن. ڏوهيءَ کي ڏنڊ يا قيد جي سزا ملندي آهي. خون جو ڪيس يا ٻيا اهڙا اهم ۽ پيچيده فيصلا جرگي ۾ پيش ٿين. جرگي جا اَمين قومي سردار هوندا آهن. جي سرڪاري وزير جي صلاح سان قومي سردار پاڻ مان چونڊيندا آهن. خون جي سزا هڪ هزار رپيا ڏنڊ يا ويهه سال جيل آهي. ڏنڊ مان ٽي سؤ رپيا سرڪار ڪٽي ۽ باقي فوتيءَ جي وارثن کي ملن. هلڪين چورين ۽ عام گناهن لاءِ به ڏنڊ جي سزا اول ٻڌائين. جيڪڏهن ڪو ڏنڊ ادا ڪري نه سگهي، ته ان کي جيل موڪلين. جيل ٻيلي شهر ۾ آهي. جوابدار جيڪڏهن هونديءَ سونديءَ وارو آهي، ته پوءِ ڪانئس ڏنڊ زوريءَ به وصول ڪن.

پوليس جو به چڱو بندوبست آهي. صوبيدار کي سڏين " نائب". ڪيس ڪم ڪار لاءِ پوليس مليل آهي. پوليس وارن جي پگهار ڏهن رپين کان وٺي پندرهن رپين تائين آهي. انهن کي سواريءَ لاءِ اٺ مليل آهن.

نائبن جي ڪم جي نگهبانيءَ لاءِ انسپيڪٽر مقرر ٿيل آهن. جمع ٿيل ڏنڊ ۽ ڦوڙ جا پيسا هفتي-هفتي خزاني ۾ پهچايا وڃن ٿا.

زمين تي ڍل سرڪار وٺي چوٿون حصو. پوءِ زميندار جي مرضيءَ تي ڇڏيل آهي ته جنس ڏئي يا بها پري ڏئي. ڍل جو نمونو گهڻو ڪري هي آهي: امين فصل ڏسي فيصلو ڪن ته هيتري ڪ

هيٺري ڏِل سرڪار کي ملڻ گهرجي. اميُنن جي مقرر ڪيل ڏِل کي " دانہ بندي" چئبو آهي.

زمين جي ورڇ ۽ ماپ لاءِ تحصيلدار مقرر ٿيل آهن، جن جو ڪم آهي زمينون آباديءَ لاءِ ڏيڻ ۽ سرڪاري ڏِل وصول ڪرڻ. سڄي رياست ۾ سواءِ لسٻيلي شهر جي، ڪٿي بہ اسڪول يا اسپتال ڪانهي. نڪو عام سڌاري جو ڪو ڪم يا خيال ڏسجي ٿو.

ماڻھن جي پوشاڪ ۽ ٻول

ماڻھن جي شڪل شبيھ ۽ پوشاڪ مدار رکي ٿي ملڪ جي عام حالتن تي. جي ملڪ سَرچو ۽ سائو آھي، تہ ماڻھو بہ سکيا ۽ ستابا. پر جي ملڪ اَرچو آھي تہ ماڻھو اڳيئي ڏکيا ٻُکيا ۽ ڏولائي ۾ ذُليلَ.

ٺَٺَ ٺاھہ مان ڪونہ چاڙھن. سادگي سندن اباڻو ورثو آھي. غني ۽ غريب جي وضع-قطع ۾ ڪو ٿورو تفاوت ڏسبو. سندن ڏيک-ويک عرب ملڪ جي رھواسين سان گھڻو مشاب آھي. رھڻي ڪرڻي، ريتون رسمون، مھمانداري ۽ ٻيا رواج سڀ عربي نموني تي.

مرد، سونھاريءَ ۽ مٿي جي وارن کي ڪونہ وڻائين. سونھاريءَ کي خدائي تحفو ڪري سمجھن. شال نہ ڪو سندن سونھاريءَ جو چرچي طور ٺي ٺالو وٺي! اُن وقت ٺي تلوار نيام مان نڪري ويندي.

چوٽا جيڏا زالن کي، تيڏا مردن کي. ھو پنھنجي وارن جي چڳي چيٺ ڪن. وار وڻائيندڙ کي حقارت جي نگاھہ سان ڏسن ۽ مٺس ٺٺوليون ڪن.

غربت ڪري تمام سادا ۽ سستا ڪپڙا پائين. ڪاري رنگ سان وڏيڪ چاھہ اٿن. چو تہ مال چارڻ، ڦر ٽڪر ميڙڻ ۽ مڙيانو ڪرڻ ۾ لٽا ترت ميرا ٿيو وڃن ٿا. ٺنھنڪري جي اڱ ۾ ئي لٽا نيرَ ٻُڏل ھوندا، تہ پتو ڪونہ پوندو. جيتوڻيڪ ڪپڙا مرجن ٿا، مگر اھو ميل ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿو اچي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صرفي جي خيال کان ڪپڙا ٺُلها ڍڪين. گرميءَ خواه سرديءَ ۾ ساڳي پوشاڪ پهرين. تُرت ميرائيءَ جي ڊپ کان ڪپڙا بہ رڱي پائين. وس پڄندي نيروتيءَ جو منهن ڪونہ ڏسن. ضرورت ايجاد جي ماءُ آهي. ڪين جيڪي ڪيپ، تنهن جا صانع پاڻ آهن. جبلن ۾ لاٽو ۽ ٻٻر ٿئي جام. بس، اهي بہ شيون سندن رنگ ۽ ڏوپ ۾ ڪم اچن، جن تي پائي پيسو خرچڻو ڪونہ پوين. لاٽو سازي بنائين ڪُر. ڪاڙ وجهي ڪنهن ٿانءَ ۾، منجهس وجهن ميرا پُڃَ. باه تي رکي گرم ڪيائون تہ سارو ميل ڏوبجي صاف ٿي ويندو. اهو آهي ڏوپ جو طريقو. ٻٻر جي پلڙا ڪُٽي، ٿانءَ ۾ وجهي، باه تي رکن. جڏهن پاڻي جوش ۾ اچي، تڏهن وجهن منجهس لٽا. ٿوريءَ دير بعد لٽا رڱجي ڪارا ٿي پوندا. اجا بہ جي ڦٽڪيءَ جَٺَ ڏنائونس، تہ رنگ هيڪاري پڪو. مفت را چہ بايد گفت؟ ڏسبو تہ ننڍو وڏو سڀ ڪاري ويس ۾. زالون ڪپڙن رڱڻ ۾ لاک ڪم آڻين. ٻاٻري لاک گهٽي ڪانہ ليين. ٻير جي وڻ مان لاک ڪڍن، جنهن کي چون "مَجُٺَ" اها بہ ساڳي ريت ڪم آڻين. "مَجُٺَ ۾ اُنَ رڱي، منجهانس فراسيون، خرزينون ۽ گهر جي سينگار لاءِ جهاٻا ۽ جُهوڙا ناهين.

پهاڙن ۽ پٿريلي پونن تان هلڻ ڪا سوکي ڳالهه ڪانهي. پٿرن جون تيز اُڄريون پيرن جا پاڳا پيريو ڇڏين. پيرين اُگهاڙو ڪوٻاهر نڪتو تہ جڙ انڌي کان لٺ ويئي. وک پِرڻ بہ موت ٿيو پوي. پانئجي تہ پيرن بدران اکيون پٺ تي رکجن تہ چڱو. اهڙي گهڙي هنڌ، نڪي ديسي ڪانپوري بوٽ جٽاءُ ڪن ۽ نڪي فليڪس جا ولائتي هلن. ڪهڙو بہ قيمتي بوٽ جي هڪ مهينو هليو تہ جس آهي. ڪاريگر ڪي! ملڪ آهي اَواجهو ۽ اوجهڙ. اتي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيرن لاءِ پوش به ضرور کپي. اهڙيءَ اهم ضرورت جي تڪميل بلڪل ضروري آهي. ضرورت کين مجبور ڪيو ته پيرن جو بچاءِ به پيدا ڪن. نيٺ موچي به پاڻ ٿيا.

چمڙو سڪائي، ست ڏينهن توهر جي ٿلهيار ۾ پوري چڏين. اهڙو ته نرم ٿي ويندو جهڙو ريشم. ڪانيءَ جي ڇُهنبياري مُني ڪوڙي، اُن تي وني زور سان اُن کي گسائين، ته وار ۽ ٻيو ميل ڇڻي ٿئي ڌار. پوءِ ڪات اڪهاڙا ڪٽي اچيو وٺنس. وڏي ڪٿي منجهانئس اهڙا ته مضبوط پيرڙَ جوڙين ، جي سال کن ته ڪُسن ئي ڪين. ٿوري تيل جي ڇٽ ڏيڻ سان وڌيڪ نرم ۽ جتاءُ دار ٿيندا وڃن. پيرڻ، جنهن جي پيرن ۾ پسبا، سو پنهنجي پونجيءَ وارو سمجهبو. ڪي ته ويچارا اهڙا مسڪين آهن، جن وٽ نه ڪَلَ نه پيرڙَ. پيرن جو بچاءَ ته انهن به لهڻو. قدرت سڀ ڪنهن لاءِ حيلو وسيلو خلقي ڇڏيو آهي. جبلن جي ڍورين، وٽين ۽ سيرُن ۾ ڦڙها جام ٿين. غريب ويچارا ڦڙهن مان سٽي-ڪتي مُڃَ ناهين. مڄ وٽي نوڙين منجهان شاهلون جوڙين، جن کي " چاهلون" به ڪري چون. شاهل هلڪي وري اهڙي جهڙي چمپل. پيرن ۾ چڙهڻ ته آهي ئي ڪانه. حياتي گهٽ اٿس. مهينو کن ڪڍيائين، ته وڏو وس ڪيائين. " ڇهه ماهي چاهلَ، باراهو وَڌُ هلي ڏينهن يا اڌ". تڏهن به چڱي ڀي ملهي ته آهي. شالون ۽ ٿوال ته کين نه خواب ۾ نه خيال ۾. هڪ چادر ڪوري ڪپڙي جي ڪلهن تي هوندين. جنهن مان سيپئي ڪم وٺن. سيءَ واءُ ۾ پنا ڍڪين. ڪچهريءَ ۾ ويهي ساٿس ڪانپ ڪن. گاهه پني ڪٽڻ لاءِ ڪانيو ٻڌن. مطلب ته گهڻائي ڪم منجهانئس سڌ ڪن. ٻيا ڪپڙا اَيرا هوندن ته پولو ڪونهي. پر پڳ مڙيا ئي مَوچاري ٻڌن. ململ يا هرڪَ جو پٽڪو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويهہ-پنجويهہ هٿ هوندن. پٽڪو ڪونہ رڳين. اتفاقاً ڪنهن جي سر تي ڪارو پٽڪو ڏسبو تہ اها غم جي نشاني سمجهبي آهي. جڏهن ڪنهن جو ڪو ويجهو عزيز فوت ٿي ويندو، تڏهن ڪارو پٽڪو ٻڌندو. قميص جو رواج ملڪ ۾ گهٽ. ڏيڍ وال ڪپڙي جي ڦَتي ٻت تي ڇوڙين. اميرن ۽ وڏ گهراڻن کي ڍگهين ويڪرين پانهن وارا جهولدار پهراڻ پيل ڏسبا. باقي سڀ ساڳي ويس ۾ هلن. سٿڻ بہ تہ- تاڪي ڪن. سنڌين وانگي اجائي بوجي سان ڪانہ پوين. مطلب تہ گوڏوال ڪانہ پائين. اڳڻ تي پيسوخير ڪو خرچين. اُنَ جا ڍيرا وٺي، انهيءَ مان اڳٺ ٺاهين. جيڪي سال هلن.

ڏکيا بکيا آهن. پر پنهنجي غريبي حال ۾ مست آهن. ظاهري ڏيک-ويک منجهن جهڪو. صفائيءَ سٺائيءَ تي گهٽو ڌيان ڪونہ ڏين، پر ورلي بيمار ٿين. ميرائيءَ ۽ گدلائيءَ کي عيب نہ سمجهن. سندن سادگي، سندن عادت جو نتيجو آهي ۽ نہ ارادي جو باعث. ايتريقدر صحت جي قانونن کان بي پرواهہ هوندي بہ نرويا، سڀ ول، طاقتمند، هانيءَ ڪانيءَ سوڌا سنوان ۽ چابُڪ چيلهہ آهن. گرمي سردي مٿن خير ڪو اثر ڪري. هلڻ چلڻ ۽ باربرداريءَ ۾ مڙس مردانا. سفر ۾ ڪُنَڙ ڪُهجَن جا نہ آهن. جبلن جي بلند چوٽين تان ائين چال ماريندا ويندا. جئين گدَ وَٽن ۽ وڏين چپن تان نينگ ڏيندو ويندو آهي.ضعيف يا روڳي ڪو ورلي ڏسڻ ۾ اچي. عام وچڙندڙ بيمارين کا بلڪل آجو گذارين. ڪوبہ ماڻهو بي ڊول ڇَڇ ڇٽيل، پيٽ پريل، نساهو نزورو ڪونہ هوندو. سيپيئي ڪوپا، قداور ۽ جاٺا جوان. هر ڪنهن جو هڏ پينو. ڪم جو ڪُوڙو ۽ هڏ جو چور ڪو مشڪل ملندو.

جبلن تان لهہ-چڙهہ ڪرڻ، چشمن جو صاف ۽ ڪُلو پاڻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيئڻ، نُج گيهه ۽ کير کائڻ، اهي سڀ سندن چڱيلائيءَ جا ڪارڻ آهن. گهٽي ڪم ڪرڻ ڪري سندن هاضمو چست رهي ٿو. بک به لڳين جام. تہ کائين بہ گهڻو. جيڪي کائين، سوبُت تي لڳين. دنيا جي عام وهنوارن ۽ پنچاتن کان ڇٽل ۽ آزاد آهن. نڪا اٽن گهٽي گهرج، نڪا گهٽي ڳڻتي. پنهنجيءَ ۾ پورا آهن.

زالون، مردن جهڙيون بهادر ۽ ٻلوان. زالن جي بلند همتي، چستي ۽ دليري ڏسندي، اسلاف ٿو ياد پوي! هر ڪنهن مشڪلات کي منهن ڏيڻ لاءِ تيار. ڪو ڇڏو مرد زالن کان گوءِ کٽندو. گهرو ڪم تہ عورت جو ورثو اهي، پر ٻاهران ڪم بہ سولائيءَ سان سرانجام ڪن. مثلاً اُٺ لڏڻ، بار ڍوئڻ، وڻ وڍڻ، نشان ڇٽڻ وغيره. مطلب تہ هر ڪم ۾ پار، سڀ ڪم ۾ مردن سان ٻانهن ٻيلي تي بيهن. زالون سادگيءَ سان هلن. لُڱڙ لٽو ڪاڏو پيتو سڀ سادو. نَڪُ گهڻو نہ زالن ۾، نہ مردن ۾. هو چون: "مرد ويرياڻي ننڍڙي، زال ويري سينگار" گهرگهات بہ رواجي جهوپڙي. يا وڻ هيٺان هوندن. يا تہ اَڏن جي اوڙڪ ۾ رهن. گفتگو ۾ نرمي ۽ اُٿ —ويهہ ۾ ادب. مردن جي محفل ۾ ڏارين اڳيان زالون ڪونہ ويهن. نڪي حياءَ وچان ٻڙڪ ٻولين. جا آهيرن آئڙي، سا هنن بہ سيباڻي. ڳاٽ ڪٽي ڳالهائڻ بہ گهوريو پر گهر اندران اُچل ڏيئي اچاترو ڳالهائي، مردن جي ڪنن تائين پهچائڻ کي بہ عيب سمجهن. اُچو وڳو ڪونہ اوچين. وريتيون ڳُج يا ڪنجري ۽ نڪ ۾ نٿ پائين. ڪنواريون چولا ڍڪين. ڪنوارين نينگرين کي نڪ ۾ ٻُولو جنهن کي "ڏاندڙو" چون. رَنون (بيوه زالون) لسيون ڪنجريون، ڪاري سوسيءَ جي سٿڻ ۽ مٿي تي اَڇو رئو اوڍين. رناپي (بيوه پڻي) جي ٻي مکيا نشاني آهي نَڪُ ٻنو رکڻ. ورَ سواءَ وَني زيور پهرڻ کي عيب سمجهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪوهستاني هندو بہ سجاڻ ڪان پري آهن. سُٽ پُٽ جهڙا مسلمان. چونا چيلهہ تي، ڏاڙهيون وڏيون ۽ وتيل، تاڪيي ڪن جو مٿي تي مولهاتو. بدن تي ڦُتي، گيگَمَ جون جهولدار سٿڻون. مطلب تہ شهري باشندو سهي ڪري ڪونہ سگهندو تہ هيءُ هندو آهي يا مسلمان. هو پنهنجيءَ پر ۾ جيڪو فرق رکن ٿا، سو صرف هيءُ آهي، تہ هندو مرد اڪثر زَناني عالم وانگر سٿڻون سوسين، گريبن، گيگم وغيره جون پائيندا آهن. ڪي تمام تورا ڏاڙهي بہ وٺائين. چوٽيءَ جو نشان سڀ ڪنهن هندوءَ کي هوندو. اڌ مٿو ڪوڙيلٰ ۽ چوٽي رکيل هوندنَ. اها خبر بہ تڏهن پئجي سگهندي، جڏهن ڪو هندو پٽڪو لاهيندو ۽ سندس مٿو اُگهاڙو ٿيندو.

هندو زالون بہ گَجُ يا ڪنجري پائين. مسلماني ڪنجري ۽ هندو ڪنجريءَ ۾ تفاوت صرف ايترو آهي، جو هندو زالون ڪنجريءَ جي ڇاتيءَ ۽ پٺيءَ تي پرت پرين ۽ مسلمان زالون صرف ڇاتيءَ تي پرت رکن. هندو زالون سٿڻون بہ پائين ۽ پڙا بہ. بعضي سٿڻ مٿان پڙو پائين. بولي هندن ۽ مسلمانن جي ساڳي. ڪو بہ فرق ۽ قير ڪونهي. ڪوهستاني هندو ڊول مڙس آهن. وڙائتو جهڙن ڪو ورلي هندو ٿئي. مسلمانن جي صحبت مٿن بہ چڱو اثر ڪيو آهي. وڏا دلير مڙس آهن. هر هڪ وٽ هٿيار هميشہ تيار هوندا. نشان بازي ۽ تلوار هلائڻ ۾ بہ پَڙُ آهن، مطلب تہ مٿي آئي، مهل ڪيو وڃن.

----

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رهائش

نہ هَنڌُ، نہ ٻَناڻ، نہ ماڳ، نہ وٿاڻ، " روهين رلا، مٿين ڪلا." وتن راتوڙا رهندا. جتي وهاٽي، اُتي ٻَناٽي. خانہ بدوش ماڻهن وانگر راتيون رهندا، جهنگ جهرڳهمندا ۽ ويڙها وسائيندا وتن. هنن جو ساهہ آهي مال ۾. سدائين پيا چوپائي جي منهن ۾ نهارين. جوءِ سُڃي سمجهياڻون، تہ جڻ لڏو پٽياٽون. اج هتِ تہ سڀان هَتِ، نہ ماڳ، نہ مڪان. ڪٿي بہ سندن دائمي تاڪُ ڏسڻ ۾ ڪونہ ايندو.

مون ڪي پنهنجي سفر ۾ ڪي تورڙا اهڙا ڳوٺ ڏسڻ ۾ آيا، جتي ويهارو کن جهڳا ڳڏ اڏيل هئا. ورنہ پنجن ڇهن ڪوهن تي، ٻہ ٻہ جهوپڙيون اڏيل ڏٺيون تي، ٻيو تيو پلو. ڪي جبلن جي چوٽ تي، ڪي اَڏوڪرن ۾، تہ ڪي تري ۾ رهيا پيا هئا.

ڏينهن جو مسافر ڪي وات ويندي ڪي بہ ڏسڻ ۾ ڪين اچي. پر اُلٽي ڪان پوءِ، جبلن جي وٽين ۾ ٻاهين جون ڇپيون نانگ جي ڪَر وانگر جهوليندڙيون ڏسڻ ۾ اچن، جيئن بجليءَ جي تارن ۾ بتيون. صبح ٿيڻ سان صفائي ٿيو وڃي. هر ڪو پنهنجي ڪار ۾ مشغول ڏنار ڌڻ ڪاهيو وڃن ٻاهر. زالون ۽ ٻار ٻڳي لڳي، ڦرن ٽڪرن جي ٻرڳهور ۾ رُڏل.

مرد علي الفجر ڌڻ ڪاهيو وڃن. سندن زالون ماني پچائي ڪين نياڻ تي آٽيو پهچائين. ٿيٺ منجهند جو مال مُهرائڻ لاءِ تڙ تي وارين. هڪڙو وڃي آنهُن پري، ٻيو ٻيهي ساڳي تي. وَلر وَلر ڪيو ڇڏيندو ويندو جيسين سيٺي پاٽي پي رهن. پاٽي پيارڻ

بعد ڪلاڪ کن مال کي آرام ڏين. ڌنار بہ اهو وجهہ وٺي مانيي ويهي کائي. گنديءَ پَلوَ ۾ ماني ٻڌل هوندس. مسافريءَ ۾ ٿانءُ ڪو نہ کڻن. هڪڙي ٻڪري پاسي ۾ ٻيهاري، گرهہ وات ۾ وجهي، مٿان کير جو گوهو هٽندو ويندو. ائين ماني پوري ڪري، ٻوڪو ڪلي ٻُڪنَ ۾ پاڻي پي، وري بہ لٺ کڻي مال ڪاهي روانو ٿيندو.

سڄو ڏينهن جهنگ ۾ وڙَ ڪِي، شام جو موٽي ماڳ اچن. رات پوڻ تي اُهي جهوپڙيون، جتي ڏينهن جو ڪا پهر بہ ڪانہ هئي، اُتي عجب ڇهڇٽو لڳيو وڃي! سيئي اچي هڪ جاءِ تي ڪٺا ٿيندا. ڏڌو چلهہ جي پاسي ۾ وجهي، باهہ جي چوگرد واڙو ٿاهي ويهن. هڪڙي ئي ٿانءَ ۾ گڏجي کائين. کاڌي بعد سڄي ڏينهن جي ڪار گذاريءَ جون هڪٻئي کان خبرون چارون وٺن. وڏي خوشيءَ جي ڳالهہ اها آهي، تہ سندن ڪچهريءَ ۾ ڪا بہ درد دک جي وارتا يا شڪوہ طرازي ڪانہ ٻڌبي. سيڪو پنهنجيءَ ۾ مست. هنن کي جيڪڏهن ڪا جهوري آهي تہ اها پنهنجي ساهہ کان بہ پياري مال جي. ساري رات اهو ئي ذڪر ڪن. ڪجَڻَ ۽ ڪَٻَت بہ اها ئي اٿن.

واندين کي نہ گهر، نہ گهاٽ. اَڌن ۾ غارن ۾ رهن، جيڪڏهن ڪنهن ميدان تي هوندا، تہ ٻُجي وڻ (گهاٽي ڇانوَ وارو وَڻ) جي اوٽ ۾ کٽي ٿاڪ ٿاهيندا. وانيا، اجهو ائين الله جي توهہ تي پيا ٽڳن ۽ هلن، نہ اٽن ڳِڊو نہ سيءُ، مينهن واءُ جا ساٿوڪ آهن. ڪيتري بہ کٽي برسات وسي، پر ڪَڪِ ڪين ٿيندا.

بارش ڪوهستان جي جياپي جو وسيلو آهي. هنن جي مرده جسم ۾ جان پوي ٿي تڏهن ٿي، جڏهن ڪا ڇَٽَ ڦڙي پوي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تي. مينهن وسندي، مولا سائينءَ جا شڪرانا بجا آڻين ۽ ڪنئي بعد خيراتون ڪن. جيڪڏهن بہ ـ تي ڏينهن ساندهہ برسات ڳيڙو ڪيو تہ ويلا پئجي ويندن. پلا رڌو پڪو چا تي ڪن؟ نہ اوٺ. نہ اجهو آرام ڪاڻ پيا سڪندا. زمين تان پاٽي ڇَرَ تيو پيو وهندو. ڪپڙا لٽا گپ چڪ ۾ چڪڙ ٿيا پيا هوندا. اهڙيءَ حالت ۾ جيڪر ڪير خوش رهي؟ پر هي جوان اهڙي وقت ۾ بہ مستانہ وار نعرا هٽي " ييج مولا! ييج" پيا چوندا. جڻ تہ ڏءُ ٿي ڪو نہ ٿو ٿئين. مال بکيارو سنها ٻچا ۽ پاڻ سيءَ واءَ ۾ پيا ٿڙڪندا. مگر مجال جو ڪنهن جي منهن تي خوف ۽ حراس جا آثار هجن! سيئي خوش ڏسڻ ۾ پيا ايندا ۽ ٽهڪ ڏيئي پيا کلندا. جڻ تہ لک تي مٿو ڌوئي آيا آهن. هو چوندا آهن: "برسات ۾ ڪيترو بہ ڪٽي نقصان ٿئي تڏهن بہ 'اَنا مڙيئي پلا.' جابلو ملڪن ۾ خوفناڪ جانور رهن ٿا، جي مال لاءِ ڀُڙِي آهن. مالڪن کي رات ڏينهن الڪو ۽ اوسيئڙو مال جي بچاءَ لاءِ چوڌاري ماچاندڙ ناهين. پاڻ بہ واڙ جي پاسن کان هڪ هڪ تي سمهي پون. سندن ڪتا اهڙا تہ هوشيار جو سڌ پنڌ تي ماڻهو خواهہ مرونءَ کي وڃي روڪين. پاڻ بہ ڏاڍا سجاڳ آهن. ڏنگر جي کڙڪ ۽ پيرن جي آهَٽَ ٻڌڻ سان يڪدم اٿيو کڙا ٿين. ٻي هڪڙي وڏيڪ پڪائي ۽ مرونءَ سان استادي ڪندا آهن. جا ڏاڍي مزي جهڙي آهي. واڙ جي اندارن يا ٻاهران هڪ اُيي ڪاٺي بيهاري، ان کي پراٽا ٻُڇَ ويڙهي ڇڏين. چوٽيءَ وٽ پُڇن جو مُٿو ٻڌي ڦينٽو يا پڳ ناهينس پڳ کان هيٺ ڪنڌ جيترو مفاصلو ڇڏي، هڪ ڪاٺي صليب وانگر ٻڌن. انهيءَ تي بہ پراٽہ سراٽو ڪپڙو وجهي ڇڏين. ان کي

سڏين "اوڙو". اهو پري کان اهڙي ڏيکائي پيو ڏيندو جيئن ڪو ڏڻ ۾ ماٿهو بيٺو آهي. مرون اڪثر ان کي ڏسي ڀڄي ويندا آهن.

جيڪي ڳوٺن ۾ رهن ٿا، سي البت ڪنهن حال ۾ آهن. جبلن ۾ پٽر جام ٿين، پر وٽن نه ڏوڪڙ نه پئسو ۽ نڪي اهڙو پٽر اٿن، جو پڪيون جايون نهرائين. اهي به ڪکائين جهوپڙين ۾ رهن. نئن ۽ ڊورن ۾ سَرَ جام ٿين، جن مان ڏريون ٺاهين. ڪُنَنَ جي ڪپن تي پن جام مورجي، جنهن مان پکا ٺاهين. چار ڪاٺيون اُڀيون ڪري، مٿان وجهنس پکو ۽ پاسن کان ڏريون ۽ ٽري ۾ تڏو، بس، گهر نهي تيار ٿيو. غني خواه غريب جي گهر کي ٻاهران ڊنگرن جو لوڙهو ڏنو پيو هوندو. چوري چپائي ملڪ ۾ ڪانهي، تنهنڪري گهرن جا در رات ڏينهن کليا پيا آهن. گهرن جا اڱڻ ڪشادا ۽ صاف. ٻاهران پسگردائي کليل. ڪيترائي ڪٽي وٽن مهمان اچن. سيئي خدائي فرش تي پورا. جاءِ جي تنگي ڪنهن کي ڪانهي. شهري ويچارا جاين ۾ ائين تنگيا پيا آهن، جئين پڃري ۾ طوطو. جي مهمان وٽن آيو ته ماني ڪارائي مسافر خاني جو ڏس ڏيندس. چا ڪن؟ لاچار کي آچار ڪونهي.

گذران

کھڙي ڳالھ ڪجي سندن گذران جي! حال نہ ڏنو پلو آهي. بيان ڪرڻ سان طاق لڳيو وڃن. انساني جياپي جو اهڙو رنگ ڏسي، لڱ تا ڪانڊارجن. سندن اهڙو حال ڏسي، بدن مان سيسڙاٽ نڪريو وڃي، پر اهو سڀ ڪجھ اسان لاءِ. هو غريب پنهنجي غربت ۾ خوش. نہ سَتَر ڇيءَ جي سَڌَ رکن، نہ پاڻ ڪجائين. جيڪي ملين سو پنهنجو روز رازق ڪان عطا ٿيل سمجهي، صبر ۽ شڪر ڪن. ڪوهستان جي ملڪي حالت تہ اوهان ڏسي ورتي. اهڙي ملڪ ۾ انساني گذارو ڪيتري قدر سُڪيو هوندو تنهن جو اوهين پاڻ فيصلو ڪريو. اناج جي پوک ملڪ ۾ ٿوري ٿئي. اوڙ جو ڏنڊو گهٽ. روبرو وڃي ڏسبو تہ اعتبار ئي ڪونہ ايندو تہ سچ پچ ڪي هي ماڻهو هت رهن ٿا. جي رهن ٿا تہ ڇا ٿا کائين ۽ ڪتان ٿا آڻين؟ قدرت ڪي وڏا هٿ آهن. اُها ئي سندن پرداخت ڪري. نہ تہ اهڙا انسان هڪ پل بہ پساهُ کڻي نہ سگهن.

ملڪ ۾ شهر بحر ڪونهي، جتي ڪو ڏنڊو هجي. روهہ ملڪ. ڇاجي مزوري، ڇاجي ٻي ڪار! اصل بس. ڌڻيءَ جو نالو منو موچارو. انهيءَ هوندي بہ ڏسجي ٿو تہ روزانو آڪھ ماڻهن جي پيٽ ڪائي ٿي، انگ ڍڪي ٿي ۽ برادريءَ جي ڏي —وٺ جو بہ پورائو ٿئي ٿو. ڪنهن وڃي هڪل ڪين تہ مهل ڪانہ گسائيندا. مرڻو-پرڻو پنهنجو سُرهو ڪن. ڪو ڪنهن وٽ هٿ ڪو نہ ٽنگي. هر ڪنهن اگهڻ ٿانڊو پيو ٺمڪي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو ڏنڌو ڪن ٿا. حيلي سواءِ وسيلو ڪونهي. سعيي ۽ ڪوشش سواءِ ڪجي به نٿو ملي. هٿ چورڻ کان سواءِ سيڪا شيءِ پاڻ سري ويجهي ڪانه ٿيندي. داڻي داڻي پهچائڻ جو ضامن بيشڪ رزاق آهي، پر انسان کي پنهنجو سعيو ۽ ڪوشش ڪپي. اُٺ جو گوڏو ٻه ٻڌجي، ڏٽيءَ تي ڀروسو ٻه رکجي. ڪم ڪار ڪن ٿا. پر منداڻتو. ٻارهوئي رُڌل ڪين آهن. موسم تي جيڪي ڪمائين، سو ٻيءَ مند تائين کائين. ڪفايت ۽ قناعت سان وقت گذارين. هٿ ۾ هتيو اٽن مال. سيڪجهه انهيءَ مان ئي پيدا ڪن. مال جي پيدائش آهي: اُنَ ، ڏاسَ ۽ ملِس . ڪاترو سال ۾ ٻه دفعا رڌون ڪترين ۽ هڪ دفعو ٻڪريون. اُٺَ، اونهاري کان سواءِ، ٻيءَ ڪنهن ٻه مند ۾ ڪترين. اُن، ڏاس ۽ ملس چڱيءَ ٻها وڪامن، جن مان گهر ويٺي ڪين چڱي چوکي رقم هٿ اچي. سنڌ جا واپاري هتان ڪَهي وڃي مال سوڌي اچن. مال مان ٻيو پيدا ٿئي مکڻ ۽ گيهه. ڪوهستان جو نج گيهه ڪٿان لڀي! مکڻ ۽ گيهه جي وڪري مان چڱي چوکي ڳنڍ ٻڌن. جو هو غريب آهن پر ڪير وڪڻڻ کي عيب سمجهن. ڪير جو هڪ ڦڙو به پيسن تي ڪو نه ڏين. اُجايل مسافر ڪو پاٽي گهري، ته ان کي ڪيريا لسيءَ وٽو پري ڏين.

نَرينو سانُ هڪ سال جو ٻئي سال تائين تاتي وڪڻن. جهَڪوُن ۽ پوڌون، رڍون ڇاٻڪريون، جي ٻيءَ مند تائين پهچي ڪين سگهن، سي ٻه وڪرو ڪن. انهيءَ ڪري وڪري مان ٻه گهٽائي ڏوڪڙ ڪين هٿ اچين.

ڪوهستاني عورتون تمام ڪاريگر ۽ هنرائتيون آهن. اُنَ، ڏاسَ ۽ ملس مان گهر ويٺي تمام قيمتي شيون جوڙين. مثلاً: اوجا، جوال، کَريتا، ٽنگڙ، مُرئيون، خُرزينون، فراسيون . تاڪيون، اُنن، جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٽپڙ وغيره. جي امير ماڻهو وڏي مُلهه وٺن. اوجن ۾ فراسين تي اهڙي چٽسالي ۾ نقشا رکن، جو ڏسڻ وارا دنگ رهجيو وڃن. ڊرائنگ جي ذري چُوڪ به اوهان کي ڏسڻ ۾ ڪانه ايندي. ازانسواءِ زالون پرت پرڻ ۾ به ڪمال ٿيون رکن! سندن پرت جي سونهن، نزاڪت ۾ رنگن جي ملاوت ڏسي، عجب وٺيو وڃي. اهڙين وينجهار زالن کا اَٽِجاڻ ماڻهو ڏاڄ پوتُ تيار ڪرائي، ڌيئرن کي شاديءَ وقت ڏيندا آهن. اهڙي ڪمائيءَ مان سٽاءَ واريون زالون سچا گهر پالين.

باقي رهيو سُچو طبقو. انهن جو به الله ! اُهي وري مالدارن جو مال چارين. ڏاڍو جوان ۾ مال جو چڱو چارو وڌ ۾ وڌ چار رپيا مهينو يُٺيءَ (ماهڙا) تي،مال چاري. انهن کي به پنيان ايترو ٿي عيال هندو. جيترو هڪ پاڳيئي کي آهي. الله ٿو پوري ڪرين. سخت پورهئي ڪرڻ ڪري، گرميءَ سرديءَ ۾ مال چارڻ ڪري، نَوجوانن جي ڳلن ۾ ڳَجَ پئجي ويندا آهن ۾ سندن چهري تي لالائي خير ڪا ليندي آهي. اهڙي افلاس هوندي به سدورا اهڙا آهن. جو پنهنجي ڪنهن مينڌ مٿَ کي ڦڙهو هٽي ڪو نه چڏين. جهڙو حال حبيبان، تهڙو پيشَ پريان. انهيءَ جي مصداق، انهن جي به سار سنڀالِ لهن. مال چارڻ جي پورهئي کان سواءِ باقي مزوري اٿن اُٺن جي لَڏَ. وَڳَ ڌٽين کان پورهئي تي اُٺ وٺي بار ڍوئين. تنهن مان پاڻ به گذارو ڪن ۾ ڌٽيءَ کي به حصو ڏين. اٿين پيٽ پالين. وس ڏينهان، جبلن ۾ ڦڙها جام مورَجن. ڦڙها وڍي، انهن جا بند ٻڌيو وڃيو وڏن شهرن ۾ وڪڻن. جن مَان رسا، توڪريون ۾ تڏا ٺهن. اهو هنر هنن جون زالون به خوب ڄاڻن. گهرن ۾ جيڪي نوڙيون، توڪريون ۾ تڏا ٺهن، سي به ڪٽيو وڃيو نيڪال ڪن. ڪوهستاني دڪاندار سنڌ مان اَنُ. ڪپڙو . مرچَ. مصالح وغيره

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيڪي گهرائين، اُهو بہ اُنن جي وسيلي اتي پهچي. پاڻ بہ ساٿ سنيرائي، وڏن شهرن ڏي وڃن. موٽندي ان، ڪپڙو ۽ ٻيون ضرورائتيون شيون سانگي سان وٺيو اچن. گهر-ٻار جون اکيون ساٿ ۾ هونديون. مائرون ۽ زالون پير پيون پڇائينديون ۽ فال وجهائينديون. ساٿ پري کان ڏسڻ ۾ آيو تہ سڪ منجهان سڀيئي اڳيرو وٺن ڊوڙي ويندا ۽ کانئن کينئن جون خبرون چارون پڇندا.

پنهنجي اَيري ياءُ کي نظرانداز ڪري ڪين ڇڏين. جي ڏسن تہ فلاڻو ياءُ اسان جو سُڄو سڪٽو آهي، ڪيس طاقت ڪانهي جو ٻيو پورهيو ڪري ٻچا پالي، تہ پوءِ ياڳيا ان کي چوٽ تي مال چارڻ لاءِ ڏين. چوٽ تي مال چارڻ جو مدو چار يا ڇهہ سال ٿئي. انهيءَ عرصي ۾، مال ۾ جيڪو بہ واڌارو ٿئي، تنهن جو چوٿون حصو هن کي ملي، تنهن کان سواءِ پيٽ قوت لاءِ انهيءَ ساري عرصي جو کير، مکڻ، اُن، ڏاس ۽ ياڻ وغيرهہ جيڪي هجي، سو بہ پاڻ کٽي. انهيءَ ريت پنهنجن ٻچن جو گذارو بہ ڪري ۽ مُدي پوري ٿيڻ بعد پنهنجيءَ وارو بہ ٿيو پوءِ. انهيءَ همدرديءَ جو نتيجو اهو ٿئي، جو سُڃن سڪٽن جو تعداد وڃي گهٽبو ۽ ياڳيا وڃن وڌندا.

باراني پوک. ڪوهستان ۾ ڪٿي ڪٿي ٿيندي آهي. مينهن پوڻ تي کيت پوکين، پر انهن مان ايتري پيدائش ڪانہ ٿئي. جيڪڏهن ڪنهن کي گهٽي زمين آهي تہ سال کن جو قوت ڪڍيو وٺي، پر جي هڪ اڌ کيٽ هوندس، تہ پوءِ مهينو کن مس جهلو ڪري. پاڻيءَ جي اٿاٿ ڪري پوک ڏانهن دل ڪٿي اٿن. کن هنڌن تي قدرتي چشمن جون وڏيون واهيون آهن، جتي ڪٽڪ جام ٿئي. تورو ياجي پُٽو بہ پوکين.

ڪاڏو

شهر ڪان پري، بستيءَ ڪان ڏور، جبلن ۽ جهنگلن ۾ سندن بٺاڻ. سَوَ ڪوهن تي ساٿ موڪلين، سو جڏهن خير سان موٽي! تيسين وينا واجهائين. جس آهي انهن کي ۽ سندن مائٽن کي. جن کين اهڙين اوکاين ۽ تڪليفن، گرمين ۽ سردين سهڻ لاءِ پڪو ڪري ڇڏيو آهي. اسان کي وقت تي ماني نه ملي، ته اکين اڳيان آنڌي اچيو وڃي. لڱ پيا لچڪن. ڪم ڪرڻ کان جواب. هنن کي ويلا وچ پئجو وڃن، پر پرواهه ندارد. ڪوسيءَ ٿڌيءَ جي ڪري ڪانهين. پرسا ٻه، مهل سر ملي ته چڱو فاقي تي ڏينهن پيا لنگهن. اسان جا جيڪر پساهه ئي پورا ٿي وڃن. اَنُ کو هوندن ته کير مکڻ ضرور وٽن هوندو. وٽو مهيءَ جو ۽ چاڙهو مکڻ جو سڄي ڏينهن لاءِ ڪافي اٿن. هرو پرو ٻي سمجهه ۽ اياڻا ڪين آهن. ڪُٺي ٽُٽي جي خيال کان اڳيئي سٽ سٽيو ڇڏين. سمر جي ڪوٽ جو ڪُتڪو دل تي بيٺو ئي هوندن. اهڙي ڏکئي وقت کي ٽارڻ لاءِ ڪونه ڪو اُپاءُ سوچي ڇڏين. جئين آئيءَ ويل ڪنهن جو تڪيو تڪڙو نه پوين.

اَنَ سواءِ ايمان ڪانهي. اَنُ آهي ته ايمان آهي. پر جن ويچارن کي ان جي اوڄ گهٽ آهي، سي دل پلي، آهي. پرائي مڙسيءَ تي ڪيترو هلبو؟ جيسين اَنَ ڪٺا اچن، تيسين ٻارن جو ڪُوڪُوُ ڪيئن بند ٿئي؟ تنهن لاءِ پاڻ کي هير ئي اهڙي ڏني اٿن، جو هوندي نه هوندي وڃيو پار پون. رات جو کير ڏهي،

منجهس ٿوري سنباڻ ذري وجهي چڏين. صبح جو کير ڄمي ڏڌ ٿيو پوي. ڪُنيءَ ۾ مانڌاڻي وجهي ويهي ولوڙين. ڇنبي جيترو مکڻ نڪريو اچي. وٽو لسيءَ جو ٽِڪي مٿان مکڻ جي وَٽ، چاڙهيو ڇڏين. نج کير جي لسي ۽ مکڻ اهڙو ته ڳَمُ آهي جو سانجهيءَ تائين ڏ ءُ. پاڻ خواه سنڌن ٻار اهڙي کاڌي تي اهڙا ته هريل آهن، جو ڪڏهن به بدهاضمي جي شڪايت نه ڪن.

جهڙا آهن کير جا خوراڪي، تهڙا آهن گوشت جا ڪايارَ. ڇڳو ڇوڪو حلواڻ هڪڙوئي ماڻهو پٽيءَ تي ڪائي اُٿي. اسين ٻاءُ ڪن ڪاڻڻ لاءِ هلاڪ، پر هنن وٽ سيرن جا ليڪا لڳا پيا آهن. رڍي ٻڪي جي پوشيدائي ڪانه ڏسن. ٻڪل گوشت کي رڍل گوشت تي ترجيح ڏين. گوشت پچائڻ جو تمام سٺو طريقو ڄاڻن. ٻِهُرو پائي ڪَلين. هڏيون ڪري يعني سڌن وٽان ٽُڪا ڏيئي، هٽن سڌا. سڌِن يعني ڪاٺ جي سيخن جي ٻنجهي پاسي باهه ٻاري، گوشتَ سڌن ۾ ٽنبين. گوشت کي ڪپ سان ڇيهه ڏيئي، ڇيرن ۾ ڪارا مرچ ۽ لوڻ اُٻورين. باهه جي تَوَ تي گوشت پچي تيار ٿي ويندو. باهه گوشت کان پري ٻارين. جيئن گوشت لُوساتجي نه. کاڌي ۾ گوشت تمام لذيذ ٿئي. انهيءَ کي ڇون ميءَ ٻڪو. گوشت سان گهاٽي دل اٿن. جهڙا مرد آهن کاڌي جا خوراڪي، تهڙيون ئي زالون آهن ڪايارَ. گوشت تي ائين ڪرندا، جئين ڳجهه ڊونڊَ تي. ڏاڏَ جواني يا مردانگي ڏيکارڻ لاءِ ميءَ ڪَس ڪندا آهن. رات جو ڪٽي ميءَ پچندي ڏٺائون. ته ماڻهن جي ويٺي، زوريءَ باهه تان ميءَ جي ڇڙي ڪٽي، پچي ويندا. ان ۾ ڏاڍ مڙسي سمجهن، پر اهو سڀ چرچي طور ڪن. بعضي اهڙي چرچي ۾ اتفاقي موت به ٿيو پون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رُڪ، رُڪ ڪي ڪپي. زور زور ڪي موڙي. زورائتا ماٺهو ٺي دير هضم ڪاڏو زُود هضم ڪندا آهن. جن ڪي ڄائي ڄمر ڪان پڙو گيهه، کير ۽ گوشت جو پيل آهي، تن ڪي ڪتان ٿو اُهڪ ٿئي.

آڪوري مال ۾ اتفاق بہ جام ٿين. ڪڏهن ڏسو تہ ڪو ٻَهُر و گهٽو ڪائي ٽِچي مري وين تہ ڪو ڦاٽي مئو. ڪنهن کي ڏنار هنيو ڏڪ، تہ ڪو مرض ماريو. مطلب تہ گوشت وٽن جام ٿئي. ايترو سارو گوشت هڪ ٺي وقت ڪائي ڇڏڻ انساني وت کان ٻاهر آهي، تنهنڪري پچائي، سڪائي رکن. گوشت باقي، سڳي ۾ پُوئي، گهر ٽنگي ڇڏين. ڪپ سان ٿورا چيهہ ڏيئي ڇڏينس، جيئن اُس ۽ هوا اندرين تهن تائين پهچي. ائين گوشت کي ڏهہ۔پندرنهن ڏينهن وئا ڪائين. ڇا مجال جو منجهانئس ڪا هُپ نڪري! سياري ۾ تہ مهينو۔سوا گوشت رکيو هوندو. منجهس نڪا ٿئي بوءِ، نڪا بانس. جڏهن ضرورت پوين، تڏهن ڳپيل ڪپي، ڪاڙهي يا پچائي ڪائي ڇڏين. پاهو گوشت ٻاڪري گوشت کان وڌيڪ ڳَمَرَ وارو ۽ دير هضم آهي. پر پهاڙي پهلوان انهيءَ تي اک بہ ڪانہ چنڊين. آيو ۽ ويو ٻهوَن سپ ڏُنبيون ڏارين. ڪُوڪين سان ڪانہ پوين. وَس ڏينهان، مال اهڙو اڇي مڇي، جو مٿانئس مک پيئي ترڪي. هڪڙو پهرو پاتائون تہ راڄ کي ٺي ڏيءُ.

عجب حياتي انهن جي ٿي گذري، جيڪي مال جي سانگي تي وانڊيا ٿي ويهن ٿا. مسافريءَ ۾ نہ ڪٽي سگهن ٿانءُ ٿڦو ۽ نہ هند بسترو. گندِي ڪلهي تي، ماني راڄ تي، انهيءَ هوندي بہ اهڙي اوٺ اٿن، جو پنهنجو رڌو پڪو بنا سنڌ جي ڪري سگهن ٿا.

مون پنهنجي دوران سفر ۾ هڪ پيانڪ جاءِ تي عجيب نماءُ ڏٺو. مون کي ڪابہ اُميد ڪانہ هئي تہ ههڙي بيابان ۾ ڪا پهر هوندي. مگر منهنجي حيرت جي ڪا حد نہ رهي، جڏهن ڏٺم تہ پاسي ۾ هڪ ڪرڙ جي وڻ هيٺان اڪيلي پنگي اَڏي پيئي آهي. لڙي وڃان، تہ هڪڙي مائي بن ٻارڙن سان ويٺي آهي. منهنجي آڌرياءُ، خوش ڪيڪار چڱيءَ طرح ڪيائين ۽ وڏيءَ دل سان ٽڪرڻ لاءِ زور پريائين. آءٌ بہ هوس ٿڪو ماندو، سو ترسي پيس. مائيءَ خبر چار پڇڻ بعد نڪا ڪئي هم، نڪا ڪئي تم. اٿندي ئي ٻڌيءَ مان اٽو ڪڍي، چادر ۾ وجهي، چادر جي ٻن پلاندن کي پيرن جي اڱوٺي ۾ جهلي، باقي حصي کي هٿ سان سوگهو ڪيائين. ننڍڙي ٻوڏي مان تورو تورو پاڻي اَٽي ۾ وجهندي ويئي، اٽو ڳوهيندي رهي. اٽو ڳوهي بس ڪيائين تہ لڳي پچائڻ جي فڪر ۾. آءٌ بہ ويچار ۾ هيس تہ بنا تاليءَ جي اَٽو تہ ڳوهيائين، پر بنا دانگيءَ، تئي ۽ بنيءَ جي، ڪيئن تي ماني تيار ڪري. مون کي ڪارائي! جلد ئي ڪاٺيون چيٽا گڏ ڪري، مٿن سنهون ڪهڄر رکيائين. ٽيڙن منجهان هڪ رُڪ جو ٽڪر ڪڍي، ڳاريءَ جي پاسي ڪان پُرز رکي، جهڙو رُڪ ڳاريءَ تي هنيائين، تهڙو باهہ جو چڻنگون پُرز کي اچي لڳيون. باهہ برڻ شروع ٿي. پرز ڪهڄر تي رکيائين ڪين تہ باهہ اُٿي ويئي. جڏهن باهہ جو چڱو ڪورو ٿيو، تڏهن تاندن کي وکيڙي، اٽي مان ماني ٺاهي، ڪٽي تاندن تي رکيائين. ڪجهہ تاندا مٿان وجهي، پاڻ پري تي ويهي رهي. ٿوريءَ دير بعد تاندا پري ڪري، ماني ڇنڊي ڦوڪي ڪڍيائين ٻاهر. مٿانئس چاٽو مکڻ جو رکي، وٽو لسيءَ جو پري کٽي آئي. چيائين تہ "ادا ڪرياني، ويهي کاءُ." آءٌ بہ هوس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بڪايل، ۽ پنڌ جو ستيل ٻيو ماني هئي لذيذ ۽ مٺي. تنهنڪري پورُ ٻہ نالي کي اِن کونہ ڇڏيم.

ايتري ۾ شام ٿي، ۽ سج لٿو. ڏَنار بہ مال چاري گِنڪاريندو ڪوڪاريندو واڌ تي وريو. مائرن کي ڏسي وڻاڻ تي ڦرن ٽڪرن جي روسي لڳي ويئي. اها مهل اهڙي هئي، جيئن وڻ تي سج لٿي پکين جي چُون چُون لڳي ويندي آهي. ڙال مڙس ٻئي تور جي ميڙياڻي ۾ مشغول ٿي ويا. جيڪي سَرڳُون هيون، تن جي ڦرن تہ جلدي ئي ڏائي ورتو، پر اَرڳون اوڏو ئي نہ سهن. ارڳن جي ڏارائڻ ۾ هئي تڪليف، لت جو لڪاءُ پيو پوي. هڪ جهلي تہ ٻيو ڏارائي. جنهن ڦر ڏائي ورتو ٿي، تنهن کي ويا ٿي تند جي ڳارن ۾ ٻڌندا. ميڙياڻو ختم ڪري، ڏوپ ڪيائون. جيڪي وهڪي وييون هيون، تن ڏي تہ نهارياءُون بہ ڪونہ. باقي، سُوئائن مان ڪير ڪُنا ۽ ڪاسا پري، ڪٽي آيا. مڙد نئين سر مون سان پليڪار ڪيڪار ڪئي ۽ خبرون چارون ڏنيون ورتيونسين. ڙال کي حڪم ڪيائين، تہ يڪدم اٽو ڳوهہ. مائي لڳي وئي پهنجي ڪم ڪي. مڙد باهہ ٻاري، اُن ۾ بہ ڳول پٿر وجهي ڇڏيا. مائيءَ اَٽو ڳوهي، اُن مان بہ ڪچيون مانيون ٺاهي رکيون. مڙد چاڪيو جو ٽتل پٿر ڪانيءَ سان ڪٽي، ڏار ڏار مانين جي وچ تي رکيا، ۽ باقي پاسا مانين جا پٿرن جي مٿان ورائي ڇڏيا. نس پس ڦوٽ بال ڪٽي بنايائين، اهي ڳولا پوءِ هڪبئي ڪان پري پري ٽانڊن جي ڪِر تي ڪٽي رکيائين. ٻاهران باهہ جو تَو ۽ اندران پٿرن جو سيڪَ. اَٽو پچي ڪوڪلا ٿي ويو. چندي ڦوڪي، اَٽو ڪپ سان ڪپي، پٿر ٻاهر ڪڍيائين . جڏهن اڳيان رکي ويهي ڪاڏوسون ، تڏهن خبر ڪانہ ٿي پيئي تہ سنبوسو آهي يا ڪا ٻي شيءِ! چيائين تہ" هن

ڪي اسين ڪَرُو چوندا آهيون." پاڻيءَ جون وڏيون اويون پريون رکيون هيون، جن مان ٻڪن ۾ پاڻي پيتو سون. چو تہ وٽو هون ٿي هڪڙو جنهن ۾ ڪير پيل هو. ڪوهستاني ماڻهن جي رهائش وغيره هوبهو ٿر جي ماڻهن جهڙي آهي. مارو ماڻهو آهن. جن لاءِ ڪنهن سالڪ فرمايو آهي تہ :

جَني ڏاندُ نہ ٻجَ، تني بہ تنهنجو آسرو
پوءِ اُپارين سج، اول رسائين اُن کي.

ماني ڪائي واندا ٿياسين. گهڙي ساعت ڪچهري ڪئي سون. اوپاريون لهواريون خبرون چارون ڪري پاڻ وندرايوسين. رات جا چار پهر آرام ڪري صبح جو اٿياسين.

صبح جو آءٌ مڙيوئي هنن ڪان دير سان اُٿيس. جان اُٿي ڏسان تہ هڪڙي چمڙي جي مَشڪَ آهي، جنهن کي هڪ طرف کان ورتو آهي مڙد ۽ ٻئي طرف کان زال. پيا ڏونڏاڙينس. مون پڇيو: "هيءَ ڇا ٿا ڪيو؟" چيائون تہ: "هيءَ اِيزڪ آهي. جڏهن پاڻي پرڻ جي ڪم اچي، تڏهن سڏيونس اوئي. پر جڏهن کير وجهونس، تڏهن چئونس ايزڪ. البت کل رڱڻ ۾ ڏاهپ ڪندا آهيون. اوئي بنائڻ لاءِ جا کل رڱيون، تنهن ۾ صرف ٻَبُر جو چوڏو وجهون. بعضي ڪانهيريءَ جو چوڏو بہ ڪم آڻيون. پر جيڪڏهن کير وجهڻ لاءِ ايزڪ جي ضرورت پوي، تہ پوءِ ساڳيءَ کل ۾ ٻيرولي ۽ ڏاڙهونءَ جي ڇڏي وجهون تہ کل رَڇي نرم ٿيو پوي، ۽ رنگ بہ بدلجي هيڊو ٿيو پويس. جيڪڏهن انهيءَ ساڳي کل کي گيهہ وجهڻ جي لاءِ ڪم آڻڻو هجي، تہ منجهس ڪري ميندڻيءَ جا پن ۽ ڪور وڻ جو چوڏو وجهون. وڏيڪ سني ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

خوشبودار بنائڻ لاءِ کجور ڪاڙهي، ان جو رسُ وجهي، ڳچ ڏينهن رکي ڇڏيون. پوءِ صاف ڪري، گيهه وجهڻ جي ڪم آڻيونس ۽ نالو سڏيونس زِڪ." آءُ ڳالهه بہ ٻڌندو رهيس، ۽ سندن پورهيو بہ پسندو رهيس. آخر ٿوريءَ دير بعد ڏسان تہ ايزڪ جي منهن وٽ مکڻ جا ننڍا ننڍا ڳنڍا اچي نمودار ٿيا آهن. مائي انهن ڳنڍن کي وٺي ٿي وٺي ۾ گڏ ڪندي. تيسين ايزڪ پئي ڏونڏاڙياڻون جيسين منجهانئس مکڻ پئي نڪتو. مکڻ نڪرڻ بعد باقي ايزڪ ۾ جهڻ وڃي بچي. هو ماني کائڻ بعد پاڻيءَ بدران جهڻ پيئن. جهڻ تمام ٿڌي آثر واري آهي. کهڙو بہ گرم کاڏو کائي، جيڪڏهن مٿان بہ- ٿي پٽا جهڻ جا پرب تہ سارو ڏينهن پاڻيءَ جي طلب ڪانہ ٿيندي. مکڻ جا ذرڙا منجهس اَڪُورا آهن. تنهنڪري طاقت واري بہ آهي. کير ۽ لسي ماڻهو تڪون ڏيئي پيئن.

مانڊاڻيءَ ۽ ڪُنيءَ ڏاران نئين نموني کير ولوڙڻ جو نمونو ڏسي عجب ۾ پئجي ويس، ۽ اهڙي ويچار ۾ ئي هوس، تہ اوچتو واڙ ۾ ٻڪريءَ جي دانهن ٿي. ڏنار ڊوڙي ويو. زال کي هڪل ڪري چيائين: " ٻڪري ويائي آهي. وَتو کٽي اچ تہ ڪَڙ ڏُهانس!" مائي وَتو کٽي ويئي، ۽ ڪٽورو ٿوٻ ڪري آئي، يڪدم باهہ ٻاري اول تہ ٻڪريءَ جا پير سيڪيائون. انهيءَ لاءِ چَور اَچلائي. پوءِ ننڍاننڍا پٿر باهہ ۾ وجهي ڇڏيائون. جڏهن پٿر سخت تپي ويا. تڏهن هڪ – هڪ ڪري چنبي ڦوڪي ڪَڙ ۾ وجهندا ويا. پٿر جي گرميءَ ڪري ڪڙ جوش کائي پسُ ٿي پيو. منجهس ٿوري کنڊ وجهي کٽي کاڌوسون. تہ عجب شيري پيو ڏئي! مائيءَ چيو تہ: " ادا. وَس ڏينهان. مال ۾ يَمُ پوي جام. ۽

اسين بہ پسّ ۾ پڙهيءَ تي ويلا ڪاٽي، وڃي پار پئون. پار اسان جا ڪير ڏسي اَنَ ڏي لاڙو ڪونہ ڪن. اجا بہ جي ڏُونرو ۾ لسي ملين، تہ ڪير ڏي خيال بہ خير ڪو ڪن."

ڏونرو ڏڳُ، پچي لِڳُ، مکڻ مور نہ ڏيان چکڻ.

ٻچڙا، کنڙو پيءَ تہ ڏنڙو ٿئين!

مال چاريندي، جي ڏنار کي جهنگ ۾ ڏونري جي سڌ ٿئي تہ بہ اپالو ڪين ٿيندو. ڪپوئيءَ جا ٻــتي ٻج يا چار جا پن چپي، کٽي کير ۾ وڌائين، تہ اجها ڪويئن تيار ٿي، جهڙو ڏونرو. جنهن کي پنيرُ بہ چون. تڙ ۾ ڪوهستان گهٽين ڳالهين هڪجهڙا آهن. ٻنهي ملڪن ۾ گهٽي پاڳي ماڻهن جو گذارو ڏُتَ تي آهي. مينهن وسڻ سان جهر جهنگ سائو سبز ٿيو پوي. قدرت جا باغ ميون سان جهميو پون. ليار ۾ ڏونرا، پيرون ۾ پُيون پنهنجي لالائيءَ سان سبز وڻن کي عجب رونق وٺائين! ڪرڙ ڏونرن سان، تہ جاريون پيرن سان جهنجهيون پيون هونديون. پير ۾ ڳاڳا انيڪ. ڪوڊيرن جو وليون وڻ وڪوڙي بيهن، گولن تي وَهين جو گهمسان. مطلب تہ قدرت جو وسيع باغ تمام جلد پچي راس ٿئي. ڪنهن کي جهل پل ڪانهي. دوست دشمن هر ڪو چشڪو پيو وٺي. فقير فقرو غريب غربو، هر ڪو واتون وٺيو وڃي. جي ڪو انسان، سچو ڏينهن جهنگ ۾ ڦري، ڪٽو ڪٽو هر قسم جي ميوي مان چکي، سو شام جو مانيءَ ڏي نهاري بہ ڪين. مختلف ميون جو رسُ انساني جسم ۾ نئين جواني پيدا ٿو ڪري. سانوٽيءَ ۾ گهريتن ڪان ڏنار وڏيڪ مهيا متارا ڏسبا. سندن چهرو سرخ ٿيندو ويندو. انهيءَ منڊ ۾ وري ماکي لڳي جام. سارو ڏينهن

واٿهڙو خواهہ ڏنار وٽن ۾ گڏڙن وانگر لُوس لُوس ڪندا وتن. ماڪي ڪايو ڪن رَڃ.

انسان ويچارو اَنّ بنا بي ايمان آهي. بدن جي خشڪيءَ ۽ اُڃ جي تلافيءَ لاءِ قدرت پاڻيءَ جهڙي عجيب نعمت پيدا ڪئي آهي. اوهان ٻيون ڪهڙيون به سرد ۽ پٽڙيون شيون پاڻيءَ جي بجاءِ ورتايو پر اُهي پاڻيءَ جو ڪم ڪونہ ڏينديون. اهڙيءَ طرح بُک جي ناڙ لاءِ اناج کان سواءِ ٻيو سڀ ڪوڙ آهي. مگر لاچار کي آچار ڪونهي. ضرورت ۾ ماڻهن انساني ماس بہ ورتايو آهي. ويچارا غريب، جن کي پٽ تي ٿورو ئي ڪي سُجهي ٿو. سي ڪنهن بہ حيلي، پيٽ ڏلهي اچن. جو چُڳيَ، سوتڳيَ. پيٽ سان پٿر ٻڌي ويلا ڪاٽڻ هڪ ساهدار لاءِ مشڪل آهي. اهي بہ قدرت جون عطا ڪيل نعمتون آهن. منجهانئن ڪو تہ ڪارج سرندو!

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صحت

ماڻھن جو اھڙو ڏکيو گذر اَڙانگي رھائش بي قاعدي خورش، گرميءَ سرديءَ کان بچاءَ لاءِ اَجھو نہ اوت. تنھن ھوندي بہ منجھن نِبلائي، سستي بي ھمتي ڪانہ ڏسبي. زالين مڙدين سڀ چست ۽ چالاڪ. پاري ۽ ساڙي سندن چھري جو رنگ وجائي ڇڏيو آھي. اُس سندن ڪل ڪان ئي ڇڏي آھي. جبلن تي لھہ-چڙھہ ڪرڻ ڪري، پيرن ۾ تريا پئجي ويا اٿن. انھيءَ ھوندي بہ منجھن ڪو ضعيف، نزورو ۽ ھيٺو ڏسڻ ۾ ڪو نہ اچي. ھر ڪو ھڪبئي کان سرس سوايو. ڪير جو ڪنھن کان ڪَڙ ڪٽي؟ ڏينھن جو سخت پورھيو ۽ رات جو مال تي پھرو: ڪھڙي سخت نوڪري آھي! پر ھنن کي اھڙي سختيءَ جو ڪو احساس ڪونہ ٿئي. ھر ھڪ مڙد پاڻ کي شينھن جو مَٽُ ۽ ھر ڪا عورت پاڻ کي مرد جو ثاني سمجھي. جبلن جي ھلڪي ھوا زود ھضم. نج کير ۽ گيھہ جسم لاءِ اڪسير اُجار. چشمن ۽ ڪوھن جو پاڻي ناپيد نعمت. قدرت ڪين سندن اَگلائيءَ جي بچاءَ ۾ اھي نعمتون عطا ڪيون آھن. جي سيني اُٿاين جي تڪميل ازخود پيون ڪن.

بھادري سندن اباڻو ورثو آھي. جنگ جھيڙي ۾ پٺي ڏيڻ مرد جو مَرڪُ نہ سمجھن. ڏڙڪي ھيٺ لڪي مرڻ کان تلوار جو موت وڌيڪ پسند ڪندا آھن. ڊپ جي نالي کان تہ واقف ئي ڪونھن. بزدلي منجھن اصل ڪانھي. ھڪڙو چٽو سَوَن جي سامھون وڃڻ کان ڪين ڪيبائيندو، نڪي سندس پيچڻ پُرندو. پر سينو سپر ڪري سامھون تيندو، ھو ھميشہ ائين چاھيندا آھن، تہ سندن نيڪ نامي ۽ سورھيائي پيئي ڳائجي. اتفاق سان ڪو

گيدي ثابت ٿيو تہ اُن کي ملڪ ڇڏڻو پوندو. نہ تہ ڇوڪر ٻاڪر، رن روڳڙي، اُتي وڻني پيا ٺوڪيندس. ڏٺيءَ کان هر وقت اهائي دعا گهرندا آهن تہ "يارب! ايمان جي سلامتي عطا ڪجانءِ."

ڪٿي بہ بہ ڄڻا گڏجي ويٺا تہ اَوس پنهنجي يا ٻئي ڪنهن جي سورهيائيءَ جون ڳالهيون ويهي ڪندا. ننڍن تي انهن ڳالهين جو وڏو اثر ٿو پوي ۽ اهي بہ وڏا دلير ٿيو پون. هنن وٽ اهو هڪ اَٽسڏيءَ طرح اسڪول آهي، جو ڪين بهادري ۽ دليريءَ جو سبق پڙهائي ٿو. انهيءَ اسڪول جا پروفيسر پاڻ آهن، تہ وري شاگرد بہ پاڻ ئي. انهيءَ اسڪول ۾ اجهو هن ريت تعليم ڏني وڃي ٿي:

جڏهن ڪو پهلوان، اڪيلي سر، ڪٿي دشمنن جي ٽوليءَ سان مقابلو ڪندي، قتل ٿي وڃي ، تہ انهيءَ پهلوان جي نيڪ يادگار ۾ پهلواني قائم رکڻ لاءِ انهيءَ جاءِ تي وڏو خرچ ڪري، هڪڙو لنبو پٿر کڙو ڪري ڇڏيندا. انهيءَ کي چون "مائي". پهاڙن جي چوٽين تي، هيٺ وٽ سان اهڙيون ڪيترون ئي مايون مون کي ڏسڻ ۾ آيون. گهڻو ڪري اهڙيون مايون واٽن ۽ رستن تي رکندا آهن يا جتي واقعو ٿيو هوندو اُتي ٺاهين. پر جيڪڏهن ڪو مردانو مڙس "ڪڙئيءَ" راند ڪندو يعني هڪ پير تي ٽپا ڏيندو تلوار ڦيرائيندو پڇندڙ جي پنيان پيو هوندو تہ ان جاءِ کان وٺي ويندي جتي دم ڏنو هوندائين، اوستائين، وڪَ وڪَ تي پٿرن جا وڏا ڍڳ رکي، سندس ٽپن جا نشان ٺاهي ڇڏيندا. جن مان آنهڙو وانهڙو سيڪو سهي ڪندو تہ هتان ڪو بانڪو دشمن پنيان پوندي، مري ويو آهي. گيديءَ لاءِ بہ ٽِپَ ۾ مائيءَ جا نشان ساڳيءَ ريت رکن، پر ان جي سڃاڻپ لاءِ پٿرن جي ڍير تي ڇاهلون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ جهونا پراڻا پادر اچلايو ڇڏين. واتهڙو به ڪوهستاني رسم موجب انهيءَ ڏير تي ڪجهه نه ڪجهه اچلايو وڃن. جيڪڏهن بيو ڪي به نه پڇين، ته هڪ پٿر کنيو ان کي ٺُڪ هڻيو وڃيو ڏير تي اچلائين. سندن ننڍا اها رويڪار روزانو پيا ڏسن ۾ ڪين يقين ٿيو وڃي ته جيڪڏهن اسان به جنگ جهيڙي ۾ منهن موڙيو ته اسان جا به اهڙائي حال ٿيندا. ڳالهه هيئن آهي ته گيدي پڻي جو طعنو نه فقط گيديءَ کي هڻن، پر سندس سڄيءَ ڪُر کي لوئين. هو چون ٿا: ته" مرد جو اُهو اصول هئڻ گهرجي ته بر هجي يا شهر هٿيار هٿ ۾ هجي يا نه. رات هجي يا ڏينهن . ڪنهن به وقت ڪا آفت سامهون اچي، ته انهيءَ وقت ان جو مقابلو ڪجي. اهڙو عذر ڪڏهن به پيش نه ڪجي ته هٿيار هٿ ۾ نه هو. هٿيار به تڏهن ئي استعمال ڪري سگهجي ٿو. جڏهن اندر ۾ ايمان آهي. بي ايمان کان بندوق به ڪانه ڇُٽندي."

ڳالهه ڪندا آهن ته هڪ ڪچي جوان ڪنهن طرف ٿي ويو. هڪ هٿ ۾ تلوار هيس ۽ ٻئي ۾ ڍال، رستي ۾ ڪو اَڙٻنگ جوان گڏجي ويس، ڏڪو هڻي، تيز تازي ڪٽي هليو ويس، ڪچي ويچارو به هٿ ٿيون منهن پٽيندو گهر آيو. ماڻهن پڇيس: "ته توسان ڪهڙي ويڌن ٿي آهي؟ هٿيار ته تو وٽ مضبوط هئا، پوءِ وڙهئين ڇو ڪين؟" وراڻيائين: " ادا، ڪهڙي ٿا ڳالهه پڇو؟ هڪ هٿ ۾ ترار ٻئي ۾ ڍال. وڙهان سوڪُري سان وڙهان؟ پنڊ جا ٻئي هٿ مُندريا پيا هئا. "

حاصل مطلب ته هٿيار کان وڌيڪ ضرورت آهي ايمان جي.

وڏي خوبي، جا ڪوهستاني ڪُوبن ۾ آهي، سا هيءَ ته هو پنهنجن پهلوانن جو وڏو احترام ڪَندا آهن. انهن کي عزت جي نگاهه سان ڏسندا آهن. هنن جي نالي ۾ يادگار زنده رکڻ لاءِ هر ڪا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪوشش ڪن. اتي يَٽَ فقير رهندا آهن، جي شاعر بہ آهن. اهي بهادر جي ساراهہ ۾ قصيدا چون. گيديءَ جي گلا ڪن. مانجهين جا مائٽ وڏيون رقمون ڏيئي، پنهنجن جون ساراهون چوائن.

مون کي هڪ محفل ۾، علو فقير، ڏاڍيون ڪهاوتون پڏايون. هن جڏهن پهلوانن جي ساراهہ تي چئي، تڏهن ڪچهريءَ تي خاموشيءَ جي لهر ڇانئجي تي ويئي ۽ سڀ ڪنهن جي وات مان جوشيلي آواز ۾ "واهہ واهہ!" جا نعرا بلند تي تيا. ننڍا وڏا سڀ گد گد. جڏهن ڪنهن بزدل جي پاڄ جو ذڪر شعر ۾ تي آيو تہ انهيءَ وقت منجهن ٺهڪرو پئجي تي ويو. شرم! شرم! جا آواز تي نڪتا. مون بخوبي سمجهيو تہ اهائي تعليم آهي، جا پهاڙي جوانن ۾ مردانگيءَ جو انگ وڌائي تي.

مون کي اتي هڪ 'مائي' اڏيل ڏيکاريائون. چيائون: "تہ هيءَ مائي ڪيرتر ڇتي جي آهي. هن غريب کي صرف هڪڙو باريگ هو. جنهن تي واپارين جو بار ڍوئي ٻچن جو گذارو ڪندو هو. هڪ ڏينهن سندس باريگ چرڻ ويو تہ وري موٽيو ئي ڪين. اول تہ سمجهيائين ڪيڏانهن تَسي (گسي) ويو آهي، پر پوءِ پتي ڪيڙڻ لاءِ پير کنيائين. پير ڪَڙيندي، جان وڃي تہ اُٺ مئو پيو آهي! اوسي پاسي جاچ ڪيائين، تہ ڇيتي جا پير لڳل هئا. هن غريب جون جڏهن پنهنجي مئل اُٺ تي اکيون پيون، تڏهن ننهن کان وٺي چوٽيءَ تائين باهہ وٺي ويس. ارادو ڪيائين تہ منهنجو سر بہ اُٺ سان! سو ويهي ڇيتي جي وات نهارڻ لڳو. هٿ ۾ هٿيار هوس فقط هڪ سوٽي. ڇيتي جي عادت هوندي آهي، تہ اول جانور جو ڪنڌ مروڙي، ان کي ماري، پوءِ گهڙيءَ دير بعد موٽي اچي ان جو ماس کائيندو آهي. اها تڪ جهلي، هيءُ جوان ويهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رهيو. شام ٿي ڏسي، تہ چيتو پنهنجي شڪار جي سار لهڻ پيو اچي. هن کي بہ دل هئي. مُئي مارائي ڏاران موٽڻ عيب ٿي سمجهيائين. جئين چيتو نزديڪ آيو. تيئن وٺي هڪل ڪيائينس. بس، اهائي گهڙي، ڳنڍجي ويا. اوٺيءَ جيئن وڏس ٻڪُ، تئين اوچتو چستي ڪري سندس هڪڙو هٿ وات ۾ وجهي وينو باقي رهيس هڪڙو هٿ. مڙس هو مردانو. چيتي کي ليٽايائين. ٻيو تہ اوزار هوس ٿي ڪونہ. باقي ٻچيل هٿ سان نڙيءَ تي ننهن ڏيئي گهوگهاٽي ويهي رهيس. چيتي بہ چنبن سان سندس جسم جا خوب ياڳا پيليا. پر هن بہ ڪين ڇڏينس. آخر ٻئي ساٿا ٿي ڊُرڪي پيا. ايتري ۾ رات گڏجي ويئي. ڳوٺ وارن کي وسوسو ٿي پيو. سي گهوڙا ڪري نڪتا. وڃي ڏسن تہ ٻئي جوان سڙهہ ٿيا پيا آهن. چيتو بر وقت دفن ڪري، مڙس کڻي آيا ڳوٺ، جتي جهيڙو ڪيو هئائون، اُتي اج تائين "مائي" اُبي آهي.

هٿيار

ڏيهي حڪومتن ۾ هٿيار رکڻ جي ڇهل پل ڪانهي. هرڪو لانچيو پيو گهُمي. ڏنارن کي ساڻ بندوق ۽ تلوار ضرور هوندي. ماڻهو پنهنجا هٿيار پاڻ ٺاهين. ڏوڪڙ پيسو گهٽو خرچ ڪرڻو ڪونہ پوين. ڪچو لوهہ ڪٺان هٿ ڪري، اُن کي ڪٽي ڪاڙهي، ٽپي ٺاهي، جيڪي کپين، سو ٺاهين. ڪوهستاني تلوارون تمام سٺيون ٿينديون آهن. هتان جي تلوارن کان ٻيءَ طرح جون آهن. اهي ڏگهيون، پوئتي وريل، آبدار ۽ تمام تکيون ٿين. ننڍي ۽ هالو چالو تلوار کي " شڪيلو" چون. جاسچي رُڪَ جي ٺهيل نہ هوندي آهي، سندن بندوقون، ڏگهين نلين واريون، جهڙا ڏڦا. ڏگهي نليءَ واري بندوق ڏُور_مار ٿيندي آهي. بندوق، بندوق تي ڏار ڏار نالو رکن. ڪا "روم" ڪا "زينا"، ڪا ٽوپيدار" تہ ڪا "جامڪيدار". پر بندوق سيڪا گولي مار. ڇيرن واري بندوق ڪانہ رکن. چو تہ اها نڪو مار ڪري، نڪو خاطريءَ جهڙو خوني ڏڪ هڻي. هنن کي ڪيپي خوفناڪ جانورن کان بچاءُ ۽ دشمنن جو موت. اهي هيئي ضرورتون گوليءَ سان ئي پوريون تي ٿيون سگهن.

هٿيار هلائڻ جو چڱو آزمودو اٿن. توبچي ڏاڍا سٺا آهن، تمام پري رکيل نشان کي بہ گوليءَ سان اڏائي سگهن. نشان ۾ سُيون، ڪوڏيون ۽ بصر بہ ڇُتي ويندا. پنهنجي لُڱڙَ لتي، مال وَڇَهہ ۽ جسم کان وڌيڪ هٿيارن جي پرگهور لهن. شڪار جا ڏاڍا شوقين آهن. پڪين جي شڪار تي پنهنجو باروت ڪونہ کپائين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چيتو سرهُ، گَڊُ ۽ هرڻ سندن خاص شڪار آهي جبلن تي لهڻ-چڙهڻ جو استعمال اڳيئي اٿن. بندوق اڏيءَ تي رکي، شست اهڙي پوري وٺن، جو ڪڏهن بہ گولي ڪانہ گُسين. هڪڙا آڙ ڪري اڳيان پٿر يا ٻوٽو ڏيئي ويهي رهندا، ۽ ٻيا شڪار کي وجي تاهہ ڏياريندا. جڏهن شڪار آڙ وارن جي سامهون ايندو، تڏهن فائر ڪندا. نشانبازيءَ ۾ گوءِ کٽڻ لاءِ ڏاڍيون هوڏون ٻڌن. ڪا شادي مرادي تي، تہ اُتي بہ لانچيا ايندا. هڪڙا هوندا ڪاڄ جي ڪم ۾ رڌل، تہ ٻيا وري ميدان تي نڪري چٽيندا نشان. ميل پنڌ تي نشان رکي، اُتي چاري بيهاري، پوءِ شاٽ ڪندا. جنهن جو ڏڪ نشان ۾ پورو لڳو، تنهن کي چاري جهنڊيءَ سان اشارو ڏيندو. اهڙيءَ ريت دائمي استعمال ڪرڻ سان بندوق هلائڻ ۾ ماهر ٿي ويا آهن.

جهڙو اٿن بندوقبازيءَ ۾ پورو استعمال، تهڙو تلوار هلائڻ ۾. ترار جي ڏڪ کان بچاءَ لاءِ ڪيڙيون کڻن، جن کي عام طرح "سپر" يا "ڍال" چئبو آهي. ترار کي "کنو" بہ چون.

بعضي وڏيون وڏيون شرطون رکن. جتي تمام پري پري کان ناميارا توبچي ۽ پهلوان ڪَهي اچن. اُتي انعام رکندا آهن: مثلاً ريشمي لونگي، اُٺ، گهوڙو، ڏڳو وغيره. اهي سڀ طريقا هن کي هٿيارن هلائڻ ۾ ماهر ٿيڻ لاءِ شوق ڏياريندا آهن.

ٻارُوت پنهنجو پاڻ ٺاهين. انهن ڳالهين ۾ وڏا اوتي آهن. هڪ سير شوري ۾ ٽي سير پاڻي وجهي ڪاڙهين. جڏهن شورو ڳري وڃي، تڏهن پاڻي آنرائين. تہ شوري جو ميلاپ وڃي ٽَر وٺندو. پاڻيءَ مان ڪچرو ڪڍي وٺن. سرد ٿيڻ تي پاڻي جمي پوي. جميل پاڻيءَ جي پنجين حصي جيترو گندرف ۽ ڪپ يا ٻاهڻ جي وڻ جا ڪوئلا توري ڏار رکن. گندرف ڪٽي ڪپڙ -چاڻ ڪري ڏار

رکن. شورو ۾ ڪوئلا گڏي ان ۾ ڪتيل گندرف وجهي، وري ٻه ٽنهي شين کي گڏي ڪٽين. ڪرل ڪرڻ وقت ڪارن مرچن سان ڪاڙهيل پاڻيءَ جو ڇنڊو هڻندا وڃن. جڏهن ٽيئي شيون پاڻ ۾ ملي هڪ صورت اختيار ڪري وينديون، تڏهن چٽبو ته بارود ٺيو اهڙو بارود بندوق ۾ ڪم ڏيئي سگهي ٿو. بارود برابر پچي راس ٿيو آهي يا نه. تنهن جي پرک هن ريت ونندا آهن. بارود مان چپٽي ترِيءَ تي رکي ، ٻري ڪان باهه جو اشارو ڏينس. جي ٻريو ته آهي پورو جي نه، ته دوباره متاڪت ڪن. گوليءَ کي سڏين "ڪانُ" ڪان اڪثري سيهي مان جوڙين سيهو رجندڙ ڌاتو آهي. جهڙي به قالب ۾ وجهبو اهڙي شڪل اختيار ڪندو. اهڙيءَ ريت هٿراڌو سانچي ۾ گوليون جوڙين.

دولت

دولت ڪٿان آئين؟ وڻج واپار هُو ڪونہ ڪن. زمينداري ۽ جاگيرداري هنن کي حاصل ڪانهي. سڪن ۽ باسين تي پيٽ پورائو مس ڪن ٿا. علم ۽ هنر کان بي بهره. نوڪري چاڪري هنن کي ڪانهي. پيسي جي مهر ڏسڻ لاءِ پيا واجهائين. انهن وٽ ڇا هوندو؟ ڏوڪڙ ميڙڻ کان وڌيڪ شوق اٿن مال ڌارڻ جو. چوڻ: "سون رَتيءَ کان رت رتي چڱي." جنهن کي ٻہ-ٽي ساهدار در تي هوندا، تنهن کي چون " ياڳيو" ڪاريت ٻہ ان جي چڱي. واپاري وڙو ٻہ ٻہ ٽَڪا اُن کي رکي.

مال هنن جي اڳٿ ملڪيت آهي. سال بسال وڌائي، پر گُٺائي ڪين. بي اونو واپار آهي. جي داءُ لڳو تہ نفعو ۽ جي نہ لڳو تہ نقصان ڪونهي. گهڻ-خرچائون ڪين آهن. جيڪي هٿ چڙهي، تنهن کي ساهہ برابر سانڍين. هلڪي سلڪي ضرورت تي ڳنڍ ڪانہ کولين. وڏي آپدا ڪا سر تي آين، تہ پوءِ مري جهري، ڪُسندي ڪنجهندي، هڙ ۾ هٿ وجهندا، نہ تہ بس، ويلا ڪاٽڻ قبول ڪندا، پر خرچ ڪونہ ڪندا.

ڦڙيءَ ڦڙيءَ تلاءُ جي مصداق، ڪن وٽ تہ اَڪت خزانا ٻہ گڏ ٿيو وڃن، پر سب بيڪار، نہ پنهنجي ڪم لائين، نہ ٻئي کي ڏين. رکيو سڙيو وڃن. ماڻهو جيڪو اتفاق مان زمين کوٽيندي خزانو لهن ٿا، سو تحقيق اهڙن ماڻهن جوئي پوريل ڏن معلوم ٿئي ٿو سون ربيو. ڏوڪڙ پيسو ميڙي چونڊي جيڪي هٿ چڙهين، سو سپ وڃن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

زمين ۾ داخل ڪندا. پتو ڪنهن کي ڪونہ پوي، سندن مئي پڇاڻا اهو سڀ ٽئي پرائو ۽ وارث ڇپ چٽيندا رهجيو وڃن.

ڪوهستان ۾ تمام ٿورا ماڻهو دولتمند آهن. ڏاها ماڻهو جن کي پنهنجي عاقبت جو اونو آهي، سي پنهنجي ميڙي چونڊي ميڙي ڪانڪن. باريڪ بينيءَ سان جاچبو تہ ڪين ملي بہ گهٽو ئي ٿو. پوشاڪ ۾ ڪاڏي جي سادگيءَ ڏي نهارڻ سان ائين سمجهجي، تہ هنن وٽ ڪي ٿيلهيون ناٽي جون هونديون ڪي قدر اها حقيقتت صحيح بہ آهي. گهٽا اهڙا آهن جن جي دولت جو پتو ئي ڪونہ پوي، سندن هلت چلت اُٺ ويھ ۽ پوشاڪ سادي. ڪير لکي سگهي، تہ هي ڪي دولت پرور آهن؟

پڪر گڊو پوڙهي پڪي، پڳي لڳي داڻا پيا وڪڻن. گيھ مکڻ، اَنَ، ڏاس ۽ ماس لاءِ واپاري ڪهيو وٽن وڃن. تڏن، نوڙين ۽ ٽوڪرين مان زالون چڱو چوکو ڪمائين اوجا. فراسيون تاڪيون، تنگڻ ۽ ڪريين مان خوب ڪتيو ٿئين. مگر سڀ اٽليپ. پتو ڪونہ پوي تہ ڪهڙي بئنڪ ۾ ٽا جمع ڪن. سندن حال اهڙا جهڙا علم پورهيتن جا. دولت جو نشو جلهڻ اَهڪو. پر هي مڙس وڏ۔پيتا. ڪنهن سان ڪين چُلن. دڪ سڪ سڀ اندر سانڍين. اڻ هوندي شاڪر تہ هوندي صابر. آئيءَ ويل، زمين مان زرجا ڪُنا ڪڍي ٻاهر ڪن. هو چون: " اسين گڏ ئي اهڙي ڏينهن لاءِ ڪندا آهيون، جيئن جهڙ مهل ڪم اچي." تن کي تسيو ڏيئي بہ وڃن ٻاچي وجهندا. ڪي تہ اهڙا بہ ننڍَ آهن، جو پنهنجي اولاد ۽ وارثن کي بہ پتو ڪونہ ڏين. جيڪي وَر چڙهين، سو وڃن تم ۾ تميندا. پوءِ جي مري ويا تہ ٺهيو. ساري ملڪيت زمين جي حوالي.

هڪڙي بخيل پاڳئي جي ڳالهه تي ڪيائون، ته ڪيرٿر جبل جي وَٽِ سان رهندو هو. ڪيس بيشمار مال هو. جنهن جُوءِ ڏانهن سندس مال پهرندو هو تيڏانهن ٻين جون واهون بند ٿي ويندون هيون. وڳ ۽ ٿاڱ هڪ طرف ته ڪيرا ڳ ٻئي طرف. ڏڻ جي پکيڙ اهڙي، جو هنئين لٽ پٽ تي ڪاند پوي! ان کي پنهنجي مال مان تمام گهڻي آمدني هوندي هئي. پر جيڪي ڪيس ملندو هو سو ڪنهن کي ڪين سلينڊو هو. علي الصباح ڏڻ ڪاهي روانو ٿيندو هو ته ڳپ ڳپ به پاڻ سان ڪٺندو هو. شام جو هٿين خالي موٽي ايندو هو. خبر نٿي پئي، ته اهو ڏن ڪٿي ٿو پوري. ڪڏهن ڪٿي سندس پٽ ڪانئس ملڪيت بابت پڇندا هئا، ته هنن کي چوندو هو ته اجا آءِ جيئرو آهيان. اڄ ئي ڇو منهنجي ملڪيت جي پچ پچ لڳائي وينا آهيو؟

حياتيءَ تي بقاءُ ڪونهي. آخر هر ڪنهن کي اَجل جي دعوت جو سڏ پرٽو آهي، ۽ موت جو چشڪو چکڻو آهي. گهڻين تورين ڏينهن، هيءُ ڪَنيل اچي بيمار ٿيو. جڏهن سڪرات اچي لڳيس، ۽ زبان تي مهر خاموشي لڳي ويس، تڏهن وري به پٽن دل جهلي پڇيس: " بابا سائين! هاڻي هلڻ جو وقت آهي. مهرباني ڪري ٻڌايو ته عمر جي ڪمائي ڪٿي پوري اٿو؟" ضعيفيءَ ۽ موت جي خوف ڪان صرف ايترو چئي سگهيو "ڦوڙ" ، مڙيئي مُنجهي پيا. ڪنهن جي به سمجهه ۾ ڪين آيو ته ڇا چيائين. ڦوڙ جبل جي اونهي غار کي چئبو آهي، تنهنڪري ايترو سوسمجهيائون، ته جبل جي ڪنهن ڦوڙ ۾ ملڪيت غرق ڪئي اٿس مگر پتو ڪين پين، ته اهو ڦوڙ ڪهڙي هنڌ آهي. خير، هو ته راهه رباني وني راهي ٿيو. گهڻين تورين ڏينهن، هڪ ماڻهوءَ ڳالهه

ڪئي، تہ انهيءَ پير مرد کي آءَ گهڻو ڪري فلاڻيءَ جاءِ تي بيٺل ڏسندو هوس. پارٽي تي وڃي ڏسن تہ برابر هڪ اونهو ۽ ڊگهو غار آهي. يقين ٿين تہ اباڻي ميڙي چونڊي اتي ئي غرق ٿيل آهي. گهار جو منهن اهڙو تہ سوڙهو هو جو منجهس ماڻهوءَ جي لهڻ جي جاءِ ڪان هئي. عمق جاچڻ لاءِ منجهس هڪ نوڙي وڌائون تہ 150 فوٽن تائين پاتار جو پتو ڪونہ پيو. اوسي پاسي کان بہ کوٽڻ جي ڪا جاءِ ڪانہ هئي. لاچار ويچارا منهن مٿو پٽيندو ڪرم ڪُٽيندا گهر آيا. انهيءَ پير مرد جا پٽ اڃا بہ زنده آهن. ڪين گهڻو ئي مال آهي. هنن ملڪيت جي غرق ٿيڻ جي شڪايت سرڪار جي ڏيان تي بہ آندي. سرڪار هڪ آفيسر جاچ لاءِ موڪليو، جنهن رپورٽ ڏني تہ غار ۾ ملڪيت الائجي ڪيتري هوندي، جي نہ هوندي تہ سرڪاري خرچ ضايع ٿيندو تنهنڪري ڇڏَ ڪانہ ڪيائون. اهڙا گمنام شاهوڪار گهڻائي هوندا، پر سندن پتو لهڻ مشڪل آهي.

------

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

غيرت

غريب آهن: طبع مانيٽي، ٽور- ڳالهائو پوشاڪ سادي، رهائش فقيراڻي زبان جا مٺا، قول جا سچا، هرو ڀرو ڪنهن کي ڏک ڪونه ڏين ڪنهن مان وسهيا ته پيرُ ڪري پوڄيندس، جي ڪنهن ڪان ڪٽا ٿيا ته اڪين جو رت سمجهندس. جسور ۽ غيور آهن. نه ڪنهن جي هلڪائي ڪن، ۽ نه پنهنجي گلا سهن. نه پرائو پٽ ويچارين، نڪي هروڀرو ڪنهن جي ڪاڻ ڪڍن. زبان تي پورو ضابطو اٿن. ٻُلئي ڇُڪئي، واتان ويڙ ڪين ڪڍندا. گارگند مان ڪين ڄاڻن. هلڪائي ۽ ٽرڙائي ڪنهن ۾ ڪانه. ننڍو خواه وڏو سڀ باحياءَ ۽ با ادب. گلا غيبت ڪان ونئن وڃن. نه ٻُڌن، نه ٻُڌائين. تلوار جو ڌڪ سهن، پر زبان جو وار مور ڪين سهن. "خير، ڪيئن" جي گفتگو ته ٿهيو پر جهيڙي ۾ به گارگند ڪونه ڪن، بد زبان ماڻهوءَ کي گيدي ۽ نامرد تصور ڪندا آهن. ڪنهن جي عادت نه آڙين، ته هٿن جي صفائي ڪندس. مگر ٻنيءَ تي ٻيهي تنوار ڪونه ڏيندس. دشمن جي گلي ڪپڻ لاءِ جڏهن سندن ڪرائي قوت واري آهي، تڏهن اجايو وات ڇو وڃائين؟

قرض يا اُوڌر اُڳاڙيندڙ ڪو ڪهي وٽن آيو، ته ڄڻ ڪَڄُن مان ڪانُ نڪري وين. گهُرندڙ کي پنهنجي اڱڻ تي اچڻ ۾ عيب ڄاڻن. سمجهن ته واپاري وڙو ڪپتئي جي گهر ۾ ايندو اهڙو ڳجهو طعنو مور ڪين سهن. تنهنڪري ڪهي وڃي ليکو چوکو ڪري چڪائي اچن. نه ڪنهن جو تڏو تڪين، نه اڻ ڪونيو ڪنهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي اڳڻ وجن. ڪاري ۽ ڪاريءَ کي وس پڄندي ڪپايو ڇڏين. عزازت تہ درڪنار، پر پنهنجي پاڙي ۽ قبيلي جي ننگ تي سرَ جون سٿون ڏين. سنڌن اهڙي مرجات ۽ مٽيا ڏسي، ٻي پهچ ۽ ايڻ کهي اڇي ساڻن گڏ اولا اَڏين. پنهنجي اَيرَي سَيرَي کي هڪ اک سان ڏسن. پہ اڪيائي ۽ رياءُ داري ڪانہ ڪن. ڪو پنهنجن ڪان ڏُکجي وڃن آيو تہ ان تان قربان پيا ويندا. هتن جون چانئون ڪندس. ايتري اُڪنڊ ڏيکاريندس، جو پنهنجا ئي وسري ويندس.

------

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ايمانداري

ڪهڙا نہ ڏکي انسان آهن! ڪهڙي نہ ڪٺن زندگي ٿا ڪاٽين! ڪيترين نہ مصيبتن جو مقابلو ٿا ڪن! ڪيڏو نہ خفو سر تي ٿا ڪڻن! زماني سندن بيوسي ۽ بيڪسيءَ جو فائدو وٺي، مٿن ڪيڏا نہ ڪلور ڪيا آهن! اها ڏکي زندگي، اها وحشياڻي رهائش، اها خستاحالي ۽ تن برهنگي، ههڙي بکن ۽ ڏکن جي تڪليف: مگر مجال جو سندن ايمان کي ڪو لوڏو اچي پارو وڻ ساڙي، بارش جبل ڏاري، قحط سالي سطح زمين جي رونق بدلائي، مگر هنن خانہ بدوش ۽ ابوجهہ انسانن جي ايمان کي ڪو ڪوسو واءُ ڪونہ لڳي. سندن ايمانداريءَ جي ساک اها، جو هڪ پُڇ، تہ ٻيو نہ پُڇ. لکن جي ملڪيت وٽن رکي وڃ تہ پولو ڪونهي. سچ ڳالهائڻ جي منجهن پختي عادت آهي جيڪڏهن ڪنهن جو پار پلاند ڪنهن ڏانهن هوندو تہ لڪ لڪاءُ جو خيال ڪونہ ڪن پڌري پَٽِ سچ چئي ڏين. سچيءَ سٽ جو ساٿُ ڏين. ڪوڙي ۽ ڪُلال سان ڪانہ پوين. هزارين حاجتن هوندي بہ ڪنهن جو تڪيو ڪين تڪين. ايڻ ۽ اعليٰ جي ايمانداري ساڳي ڏسبي، لُچ لفنگ جو وٽن ٿم نہ ڪو ٿاڪُ. هرڪو هڪبئي سان وسهيو وينو آهي تہ ڪارائي ڪنهن جي ڪانہ لڪندي. جيڪو ڪندو، سو اَوس ڀريندو . ۽ سلهاڙيو ويندو. پڌري پٽ، چونہ ڪنهن جي ملهائتي چيز پيئي هجي، نانگ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سمجهي ويچها بہ ڪين ويندس، نہ رڳو ايترو ڪو ڪائين، پر هٺ۔ سَچَ ڪرڻ ڪان بہ پيا ڪيٻائيندا.

ويئيءَ۔ ڏٺي ڏونگر ڪين ڏوري: نڪي هٽي ڪٽ، نڪي ووڙي وٽڪار. فقط سکرن تي ساک پُڇا رکي، وڙول (ووڙا) ڏيئي، ستن پٽن جو پيءُ تي وچي ويهي رهندو. سلامت هوندي تہ اچي سهڙندي، ۽ جي ڪپي ويئي تہ ڪل ٻُجَ جو پورو عيوضو ملندس. چڱا مڙس ڪک ڪان وٺي لک تائين ڪنهن وٽ چيز جي ڪوڙي ساک نہ پرين. جي وٽن هوندي تہ موٽائي آٽي ڏيندا. ۽ جي واءُ بہ ڪونہ هوندن، تہ جواب ڏيندا. اهو جواب ڏٺيءَ لاءِ ڪافي تسلي بخش ٿيندو. ساک ڏيڻ ڪا سوکي ڳالهہ ڪانهي. هڪ دفعو ڪنهن ڪوڙو ويساهہ ڏنو تہ عمر پر پٽ ويس. نہ فقط ايترو پر جماعت جو ڏنڊ بہ پريندو. اها عادت سندن اولاد تي بہ اثر ڪري. ڪوڙي ڪپتي جي پيڙهيءَ مان ساک ڪانہ وٺن. هلڪي سلڪي ڳالهہ تہ نهيو، پر خون جهڙي ڏوهہ لاءِ ڪوڙي ساک ڪانہ پرين. خوني جي وٽن وينو هوندو تہ ڪن ڪان جهلي ڪيدي ڪندس باهر. وڏي خوبي منجهن اها، جو ڏوهہ ڪري پنهنجي چڱن ڪان ڪونہ لڪائين. انهن سان سربستي سچي ڪن. انهن سببن ڪري ملڪ ۾ گناهہ گهٽ ٿين ٿا. هڪيئي ڏي ڪو پار پلاند هوندن، تہ ان جي نبيرڻ لاءِ نڪا آهي. لکت جي ضرورت ۽ نڪا شاهدن جي گهرج. ماٺهو ڪوڙ ڳالهائڻ کي عيب سمجهن. ڪنهن جو پاءُ پاٽيءَ جو ڏانهن رهيل هوندو سوچٽو چٽي ڏيندا. گوٺ ناٺ ڪانہ ڪن. سڀ ڪم اعتبار ۽ زبان جي سچائيءَ تي پيو هلي. ڪو مقروض جيڪڏهن فوت ٿي ويل آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ سندس قرض جي پوين ڪي ڪل بہ ڪانهي، تڏهن بہ ان جا پويان چئن چڱن جي چوڻ تي سارو وهنوار چُڪتو ڪري پريو ڏين. ماڻهن ۾ ڪُويساهي ڪانهي. ويساهہ وسهوڙا آهن. جهڙا اٽن ايمان سالم، تهڙيون اٽن دليون صفا. راڄ جي پريي مڙس تائين ڪو ورلي فيصلو وڃي، نہ تہ سڀ پنهنجو پاڻ نبيرين.

------

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڙيسرين سان ورتاءُ

ويچارا پيچ پياڪ، پنهنجيءَ ۾ پورا، ايتري فرصت ئي ڪانهين، جو ڪنهن سان چاٽي ٻجهي پائين. هوند تي هوڏ تي ڪجي. اٿهوندي لاءِ جهڙو اُپريو تهڙو نہ اُپريو. اوڇي ۾ اوڇي ۾ نہ تفاوت رکن ۽ نہ ڪنهن تي نشو ڪن. سيڪو پنهنجي حال ۾ مست

خدا ڏئي تہ ڪمي ڪائجي. شاهہ ٻڌائي چوي ٿو: " هوربن هاڙهو لنگهيو، ڳوريون پاسن ڳوٺہ" آجي ٻُٽَ ۾ ڪيني جو ڪُن پيدا ڪري، ڪنهن کي آنتيءَ ۾ آٽڻ جون رٿون رٿڻ نيڪ مردي ڪانهي. سندن حال اهڙا آهن، جو "آٽين چاڙهين، سومرا! پُسي پاڇاٽي."

هي زمانو آهي گڏهہ واريءَ ڪنهہ ڪنهان جو . مڙني جو ماڳ ساڳيو آهي. زماني جي ڪنهن سان مائٽي ڪانهي. اڄ هنن تان، سڀان اسان تان. ڪئين اسان جا پائر ڪوڙيون ڪٿون ڪٿي گذري ويا. اسين بہ ، اڄ ڪي سڀان. سرهہ چري، پر ۾ نهاري. جو راتو پچي ڪونہ ايندو آهي. جڏا جياري، مَرڪندا ماري. ساهہ تي پل جو بہ پروسو ڪونهي. انسان مرٽي وٿ آهي. ڪي موت جو بہ خيال ڪجي. جي ڪنهن سان وهبو تہ اڳلو بہ چار پير پائي اڳڻ ايندو، پر جي مٿَ- ڦُوڪَ ڪبي تہ ڪو هٿ- سَچَ بہ ڪانہ ڪندو. اُهي اوڳا، جي اوڳٽايون ڪري، پنهجي وڙڪ اُونڏي ڪن. عاقبت انديش ماڻهوءَ جو ڪم آهي ڪهي وجي ڪلهو ڏيڻ. برادريءَ ۾ الغرضائي الڙائي ڪري ڪم ڪان عار ڪرڻ اهڙو آهي، جهڙو اُپ ۾ ٺُڪون هڻڻ. ڪنهن جي آڳهي سگهي ڪبي، تڏهن تہ هو بہ اچي منهن تان پلؤ ڪٽندا، نہ تہ ڪنهن کي ڳتي پيئي آهي،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو ڪنهن جي ڪائي ڪٽي. ڪنهن کي هيٺي حال ڏسي، پڳ پاهون ڪرڻ ۾ نہ بندو راضي ۽ نہ خدائي خوش. ڏبو تہ ونبو. ڪبو تہ ملندو. نہ تہ ڪوڙو پهہ. پاڙو پيغمبرن کي بہ پيارو هو. رشين منين بہ ان جي رکشاڪئي. الله کي اچن، وڃن نہ موران. نوري بہ چئن ڪتن سان سونهي.

اهي خوبيون، جي هر هڪ انسان ۾ هئڻ لازمي آهن، تن سان هو سراپا سينگاريل آهن. پاڙي ۾ ڪنهن کي پڏائون تہ مٿي ۾ سور پيو آهي، تہ آکهہ سميت اتي ڳاهٺ تيندا. بيمار جي ٿهل ٽڪور ۽ گهرو ڪم کان گهريتن کي روڪي سڀ ڪمام پنهنجي سر تي ڪٽدا. سڄيون راتيون جاڳي، اُياري اُٿندا. اويل سويل ڪوسيءَ ٿڏيءَ. بيمار تان پيرو نہ پچندا. پاڙي ۾ ڪنهن سمر ڪثايو ، تہ ان جي سڄي آکهہ تيسين پاڻ ڪارائين، جيسين هو پاڻ پرا ٿين. وري ڪنهن کي بہ اوپالو ڪونہ ڏين.

پرڏيهي ڪو ڏلي وٽن آيو تہ ان تان گهوريا پيا ويندا. ان جو ڏک سک پنهنجي مٿي تي ڪٽندا. سام پئي لاءِ ساهہ ڏين. قضا الاهي، ڪنهن جي گهر موت ٿي پيو تہ ان جو سارو ڪمام پنهجي سرتي کڻن. مياتيءَ کي ڪل ئي ڪانہ پوي، تہ مردي جو ڪفن دفن ڪيئن ٿيو. خرچ پکو پاڻ ڦوڙي ڪري پرين. ڪانڌيي جي خرچ لاءِ پهرو بہ پنهنجو ئي پائين. مياتيءَ گهر، ان رات باهہ ڪانہ ٻري. سيني ياتين کي پاڙي وارا ڪُني ڪري کارائين. اهڙي مانيءَ کي " لنگهٽي" چون. گهر-گهر مان پنهنجي سرنديءَ سارو روڪڙي رقم بہ ڪڍيو ڏين. انهيءَ همدرديءَ جو اهو نتيجو نڪي. جو مرٽي تي آيل خرچ سارو نڪريو اچي ۽ بعضي چڱي بچت بہ ٿيو پوي.

----

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

انصاف

چڱن وٽ فيصلو ويو تہ جڻ حقدار کي حق مليو. نڪا ٽئي آڏي پُڇا، نڪي پُڇجن شاهد ۽ نڪا ٽئي انصاف ڪرڻ ۾ اينگھہ. مدعي ۽ مدعاعليہ آمهون سامهون ويهي، ساڪائتي ڳالھہ ڪري اٿن. اَمين ڳالهيون ٻڌي يڪدم فيصلو ڏين. فيصلو اهڙو جهڙو منديءَ تي ٺِڪ. ٻيئي ڌريون خوشيءَ سان قبول ڪن. اَمين وري پيءُ يا پُٽ تان بہ ڪين گسن. ڏوھہ ۾ آيو تہ ڪاٽ پيو. گڏھہ ڳابي جو وهنوار بجاءِ خود، پر خونن جا معاملا بہ ائين نبيري اٿن. انصاف ڪرڻ ۾ نڪا ٽئي چڱن کي تڪليف ۽نڪي وري فريادي ۽ جوبدار ڦرجن. ٻيئي پاسا آسانيءَ سان نبريو وڃن.

چڱن جي ڪچهريءَ ۾ جوڙ ڪوبہ ڪونہ ڳالهائي اگرچہ ڪو لچ لفنگ آهي ۽ امينن کي شڪ ٿو پوي، تہ هيءُ شخص ڪچهريءَ ۾ ڪوڙ ڳالهائي، ڪُوهنواري ڪندو تہ اهڙي ڪان مُور پُڇا ڪانہ ڪَن. يڪدم انهيءَ جي راڄ وارن مان ، ساڪائتي ۽ پڇا جهڙي ماڻهوءَ کي گهرائي وٺن. انهيءَ کان مجرم بابت ساڪائتي ڳالھہ پڇن. جيڪڏهن اهو چڱو مڙس پنهنجي يعني هن مجرم ماڻهوءَ مان وسهي ويو تہ ان جي طرفان ويساھہ ڏيندو، پر جي اعتبار ڪونہ آيس، تہ ساک ڪانہ ڏيندو. ساک جو نہ ڏيڻ معنيٰ دال ۾ ڪجھہ ڪالا هي. انهيءَ حالت ۾ عيوضو پري ڏيڻ لاءِ مجرم يا مجرم جي راڄ وارا ٻڌل رهندا. ۽ عيوضو پري ڏيندا. مطلب تہ ويٺيءَ-ڏٺيءَ کي ڊپ نڪو ڊاءُ. مجرم تہ فقط ڪيل گناھہ جو عيوضو پري ڇٽندو پر انهيءَ سان گڏ پاڙي جي معيار بہ

پرينڊو جا پاڻ امين مقرر ڪندا آهن. ڪنهن بدمعاش ڪنهن چڱي مڙس جي پاڙي مان ڪنهن غريب جي چوري ڪئي ته اهو چڱو مڙس انهيءَ بدمعاش يا ان جي راج وارن کان ٿيل چوريءَ جي عيوض سان گڏ پنهنجي پاڙي جي ميار به چڪي وٺندو. اهڙيءَ طرح اهو بدمعاش پيٽي چٽي پري پوءِ جند ڇڏائيندو.

ڏوهه جي سزا آهي ڏنڊ. ڪڪڙ جي چوريءَ کان وٺي خون جي گناهه تائين سڀني گناهن لاءِ ڏنڊ جي سزا ڏين. جيڪڏهن ڪنهن جو اٺ چوري ٿي ويو ۽ وري سلامت هٿ آيو ته چور کان اٺ جي قيمت جوخرچ وصول ڪري ڏٽيءَ کي ڏبو. ۽ سرڪاري گناهه اجا جدا وٺبو. مالڪ جي اختيار تي ڇڏيل آهي ته هو چور کان اهو ڏنڊ وصول ڪري يا معاف ڪري ڇڏيس، پر جيڪڏهن شيءِ غم ٿي وئي ته شيءِ جي ڊبل قيمت ۽ سرڪاري ڏنڊ ورتو ويندو آهي. جيل جي سزا کان ڏنڊ جي سزا وڌيڪ اثرائتي ثابت ٿئي ٿي. پرتي پرڻ مهل ماڻهو تمام نرم ٿيو پوي، ۽ اڳتي لاءِ پير ڪوئي ٿو ڪٽي.

جيڪڏهن ٻئي ڌريون پاڻ ۾ لڙنين اچي پون ۽ هڪ ڌر گنهگار ثابت ٿئي ته ان تي ٽن قسمن جو ڏنڊ وجهن. پهريون قسم ڏنڊ جو ٿيندو اڳرائي ڪري وڙهڻ لاءِ، جو ملندو اڳرائي ڪري وڙهندڙن جي قومي سردار کي، ٻيو قسم ڏنڊ جو ٿيندو بيگناهن جي ڪل-ڊپ جي خرچ پکي لاءِ، اهو ڏنڊ انهن کي ملندو جيڪي بيقصور هوندا. ٽيون قسم ڏنڊ جو ملندو بيگناهن جي قومي سردار کي، اهو آهي سندن رعيت سان ظلم ٿيڻ جو عيوضو.

اهي ٿئي چٽيون گنهگار ڌر پرينڊي. جيڪڏهن ٻيئي ڌريون هڪ سردار سان ٻڪَر پرينڊڙ آهن ته پوءِ ٻن قسمن جو ڏنڊ وڌو

ويندو :هڪڙو ياڳو قومي سردار ڪٽندو ۽ ٻيو ياڳو بي گناهہ ڏر. ڏنڊن جون رقمون جدا جدا انداز ۾ هونديون اهو سڀ امينن تي ڇڏيل آهي. تہ ڪيترو بہ ڏنڊ وٺن.

جتي چار چڱا ويهي اهڙو فيصلو ڪن، اتي ڏرين کي ملندڙ رقمن مان گهٽي ڇڏ ڇوٽ ٿيندي آهي جن کي ڏنڊ جي رقم ملڻي هوندي سي چڱن جي محابي چار ڏوڪڙ ڇڏي بہ ڏين. بعضي تہ سموري رقم تان هٿ کنيو ڇڏين. اهي سڀ احسان انهن چڱن تي ڪن. باقي حاڪم جو ڏنڊ سو ڪنهن بہ حالت ۾ آٽي پهچائٽو آهي، خون جو ڏنڊ هڪ هزار رپيا. تنهن مان ست سؤ فوتيءَ جي وارثن کي ملن ۽ باقي ٽي سؤ رپيا حڪومت ڪٽي. جيڪڏهن فوتيءَ ڏي خونين جو اڳيئي خون جو پلؤ پلاند رهيل هوندو تہ پوءِ خون ۾ خون پاڙيندا. باقي سرڪاري ڏنڊ ٻنهي ڏرين کان وصول ڪيو ويندو. ڪاري ۽ ڪاريءَ جي خون جي ڪاٻہ پڇا ڪانہ ٿئي، ڄڻ تہ ڪُتا مري ويا. ڏنڊ جي وصولي هر حيلي ڪن. ست راڄ پني بہ پورائو ڪرڻو پوين. حاڪم پنهنجو حصو تہ جبراً وٺي. پر جي ڏوڪڙ پيسو ڏيئي بہ سگهيا، تہ مال ملڪيت ضبط. جيڪڏهن ڪو صفا سُڃو آهي، تہ ڪاٺ ۾ قابو. پل پيو جيل جون هوائون ڪائي.

ٿورائيءَ واريون قومون ۽ گهٽ ذات وارا ماڻهو. گهٽائيءَ وارن قومن ۽ اوچ ذات وارن ماڻهن کان وڏيڪ سلامت آهن. هندو مگڻهار ۽ گڏا: اهي قومون انهن ٻنهي درجن ۾ اچي وڃن ٿيون. هندو ٿورائيءَ واري قوم ۾ ڳڻيا وڃن ٿا. مگڻهار ۽ گڏا گهٽ ذات وارا تصور ڪيا وڃن ٿا. گهٽ طاقت ۽ ٿورائي سبب حڪومت

انهن جي خون بها ٻيٽي مقرر ڪري ڇڏي آهي. جيئن ڪين ڪو هٿ نہ لائي. يعني انهن جي سنپال جو حڪومت کي ٻيڻو خيال آهي. انهن مان ڪو بہ قتل ٿيو تہ قاتل ٻہ هزار رپيا جرمانو ادا ڪندو. عورت جو خون بہ انهن قومن جي قطار ۾ شمار ڪيو ويو آهي. چاڪاڻ تہ اها بہ ضعيف آهي. ماڻهو پنهنجي پاءُ پلاند عيوض انهن شخصن تي هٿ ڪونہ هلائين. انهن جي فرياد تي حڪومت وڏيڪ ڌيان ڏيندي آهي. ڏنڊ جي وصولي تمام نرمائيءَ سان ٿئي. مجرم کي ڏنڊ جي رقم ڀڏائي . ضامن وٺي، ڇڏي ڏين. جيڪڏهن هو پهچ وارو آهي تہ يڪدم پنهنجي هڙان ڀريو ڏئي. نقدي نہ هوندي اٿس تہ ملهہ سارو مال جو وڳر ڏيئي پاڻ آجو ڪندو. پر جي هيڪاري هيٺو آهي تہ پوءِ جهولي ڪٽي ڪاهي پوندو راڄ ۾ . راڄوئي ڪيس چڱي مدد ڪن. اهڙي وقت مدد ڪرڻ کي فرض سمجهن. هڪڙي چڪر سان راڄ مان ايترو تہ آٽي، جو ڏنڊ بہ ڏئي ۽ خرچ بہ ڪيڏي. راڄ اتفاقي حادثي لاءِ مدد ڪري. باقي چاٽي سمجهي گناهہ ڪندڙ کي ڪابہ هتي ڪانہ ڏئي.

ارڏائي ۽ ڏِڱامُشتيِ مدار رکي ٿي مُٺ ۽ پُٺ تي. اکين جي لَتَ هيٺا بہ ڪانہ سهن. " ننگ آيد" جي مصداق، ڪڏهن هيٺن ڪان بہ هَچا ٿيو پوي. قانون جي شڪنجي کان ڪوبہ بچي ڪونہ سگهي. امير خواهہ غريب لاءِ ساڳيو ڪاٺ، ساڳيو قيد. پوءِ جيڪڏهن ڪو مفلس ۽ نادار ڏوهہ هيٺ آيو تہ ان لاءِ ڏنڊ ڀرڻ تمام ڏکيو ٿيو پوي. اهڙيءَ حالت ۾، جهٽ پٽ، چار چڱا ۽ نياٽيون ميڙ وٺي، سندن تڏي تي وڃيو ڪرن ۽ ڏوهہ بخشائين. تڏي آئي، کي تنگ ڪونہ ڪن. دل جا ڪشادا ۽ ننگائتا وري

اهڙا. جو پيش پيل کي خون بہ معاف ڪريو ڇڏين. نياٽيءَ جو تہ گھڻو احترام ڪن. ڏکويل دل هوندي بہ نياٽي آئي ، سڀڪجھ وساري ڇڏين.

فريادي ۽ جوبدار جيڪڏهن پاڙ ۾ ٺهي ويا تہ پوءِ حڪومت وچ ۾ دست اندازي بلڪل ڪانہ ڪري. هڪ دفعو معاف ڪيل قصور جي وري اُپتار ڪانہ ڪن. معافي گھرندڙ کي نہ فقط قصور معاف ڪن پر ان کي پنهنجي دل جي صفائي ڏيکارڻ لاءِ، ٻہ ٽي ڏينهن روڪي خوب مهمانيون ڪارائين. ساٿس ڪا نياٽي آيل هوندي تہ ان کي اوچي اوچ اوچائي وڏي شان مان سان موڪلين. وري اهڙي وير جي يادگيري بہ ڪانہ ڪن. " تڏي آئي تنگ نہ پئجي، توڙي هجن وير هزار."

پاڙي ۾ جي ڪنهن غريب اچي اوتارو اڏيو تہ ان جي سدائين سار لهن. صبح شام وٽانئس وَرُ واندو ڪن. اتفاق سان جي ان جو ڪجھ زيان ٿيو تہ ان جي تلافيءَ لاءِ سر جون سٽون ڏين. پاڙي جا سرها ۽ ننگائتا اهڙا آهن، جو پاڙيسرين جي بچاءَ لاءِ ڪيترون ئي جانيون قربان ڪري چڪا آهن. جيئن ڪنهنجو مرڻو سرهو ڪن. تيئن ڪنهن غريب جو پرڻو ٿئي تہ اهو بہ سرهو ڪن. گهڻن ڪنئي ڇِپَرُ بہ کڇيو وجي. ڪاج ڏٺين کي ڪل ئي ڪانہ پوي تہ ڪم جو پورائو ڪيئن ٿيو.

اهڙو روهہ ملڪ، جتي نہ پوليس نہ پهرو اتي هر هڪ رهاڪو پاڙ کي شهري باشندن کان وڌيڪ سلامت سمجهي ٿو. ڪيترن غريبن جا پڪا رڻ پٽن ۾ اڏيا پيا آهن. پر ڪو بہ ڪنهن کي اوڏو ڪو نہ وڃي، ۽ نہ ڪنهن جو زيان ڪري. مسلمانن جي

وڏن خواهہ ننڍين ڳوٺن ۾ صرف هڪ ـ هڪ هندوءَ جو دڪان آهي. جتي هو باعيال رهن. ڏيتي ـ ليتي سڀ اوڌر ۽ اعتبار تي ٿئي. ڪنهن جي بہ پائي ميري ڪانہ ٿئي جيڪڏهن ڪنهن ڏيتي ـ ليتيءَ ۾ ڪيهايو ۽ مُنهن موڙيو تہ يڪدم چڱن وٽ فيصلو وڃي. ٻي ريائيءَ جو فيصلو وري اهڙو، جو پائي ـ پائيءَ تي رکي وٺي ڏينس. هندڪي مسلمانڪي جو سوال ئي اُتي ڪونهي. نڪو آهن اتي اخبارون ۽ نڪو ڪوڙو ۽ غلط پرچار نڪي آهن ملڪ جا هاجيڪار اڳواڻ ۽ نڪي وري مهاسڀائي ۽ خلافتي. سيڪو تڏو تانهريو وينو آهي. سڀ پاڻ ۾ پائرن جيان اٿن ۽ ويهن. شاديءَ ۽ غميءَ ۾ بہ هڪٻئي سان سدائين همدوش. راڄ ۾ ڪو اَيرو سيرو فيصلو ٿيڻو هوندو. ۽ جتي چار چڱا اچي ويهڻا هوندا، اتي پاڙوسي هندوءَ کي ضرور ڪوٺيو آٿين. جي ڪوٺ ڪانہ ڏنائونس تہ سنگت جي ميار ڇڪين ۽ گلارو ڪرين. جنهن جو هنن کي گهڻو احساس ٿئي . نيٺ معافي وٺي جند ڇڏائين. هندو دڪاندار سوين رپين جو سامان مسلمانن کي اعتبار تي اُڌارو ڏين. ۽ وري اهڙي ئي ميٺ محبت سان واپس وٺن. ڪنهن دڪاندار جو گراهڪ جيڪڏهن فوت ٿي ويو، تہ ان جو قرض سندس اولاد پريو ڏئي دل جي ڳنڍي منجهن اهڙي، جو هڪ دفعو ڪو وٺن وڃي تڪي، تہ هوند وڙڻ جي وائي ڪين واري. مهمان سان ڪچهريءَ ۾ هندو مسلمان گڏجي اچي ويهن. ڪنهن هندوءَ گهر ناچاقائي ٿي، تہ مسلمان ٻارين ـ ٻچين سندن خدمت ۾ پيرن ير ٿي بيهن. اهڙيءَ طرح هندو بہ مسلمانن سان ساڳيا پير پرين. سندن همدرديءَ ۽ قرب کي ڏسي حيرت وٺيو

وڃي. هو لاڪيٽا لَلهَنگ. ۽ ڳالهين جا ڳَهير آهن. ڪنهن سان بہ ڪُمُهرائي ڪانہ ڪن. دوست تہ نهيو پر جي ڪو دشمن وٽن لڙي آيو تہ هٿن جي ڇانوَ ڪندس. پنهنجو ڪو اَيرو ٽي پيو ۽ ڏوٽ ڏينهن گهارڻ لڳو تہ ان کي ڇڏي ڪونہ ڏين. گهر-گهر مان پهرو ڏيئي، پاڻ جهڙو ڀاڳيو بنائيندس. انهيءَ رواج ڪري اڪثري سيئي هڪ حال ۾ آهن. ڪو بہ هڪ، ڪنهن بہ ٻئي کان اڳرو ورلي ڏسبو.

مهمان نوازي

ڀهراڙيءَ جي مهمان نوازي ڪنهن کان ڳجهي ڪانهي، پر هن طرف جو ڍنگ ئي نرالو. زماني کي جاچي ڏسجي ٿو تہ جتي سادگي، نهٺائي ۽ غريبي گڏ آهن، اُتي محبت، همت، عزت ۽ دولت هڪيون آهن. سادگي عجب چيز آهي! هر برائيءَ جو بچاءُ، ۽ هر بيماريءَ جو علاج سادگيءَ مان سرجي ٿو. سادو ماڻهو هر ڳالهہ ۾ سادو. سندس گفتگو سادي، اُٿ-ويهہ سادي، کاڌ-خوراڪ سادي، پَهرر-اوڄَ سادي. اهڙي ماڻهوءَ جي دل سادي، ۽ طبع بہ سادي.

هوڏانهن ظاهري ڏيک ۽ زبان جي ٻي لغامي انساني دماغ ۾ تڪبر جي هوا ٿي ڦوڪي، پر جيڪو انهيءَ عيب کان آجو آهي، سو اشرف، انسانيءَ لاءِ باعث فخر آهي. آئي جي آڌر ڪرڻ، بيمار جي ٿهل ٽڪور ڪرڻ ۽ هيٺي جو حال ونڊڻ اهڙي ئي ماڻهوءَ جو شيوو آهي. ننڍو خواهہ وڏو، هيٺو خواهہ ڏاڍو، غني خواهہ غريب، شاهہ توڙي گدا، ايڻ توڙي اعليٰ، ساديءَ سمجهہ ۾، سڀ سمان آهن. اعليٰ کي ايڻ تي ترجيح ڏيڻ هن جي ضمير کي پسند ڪونهي. اهڙي وٿ وجهو تہ اَبالو ڪين ٿبو پر مڙيوئي مان لُهبو.

هٺ يا غرور رڳو آهي ساڙو. جڳ کان آڪري ٿيڻ جي ڪوشش ڪرڻ هر امر تي پاڻ کي قادر تسليم ڪرڻ ۽ پُوٽ جي واءُ سان اکيون آسمان ۾ جهلي هلڻ! ڪنهن ڏينهن اونهيءَ ۾ اُهريندا. اهڙا، جي ڦندڪَ سان پيچ چڻدين، هر چيز جي استعمال ڪَرڻ ۾ ڏوراڇائي ڪن، سي ضرور لڙي مٿان پون، ۽ تحقيق ڏکيا ٿين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

غريبي گذاري جي قدرت جو هڪ پوشيده راز آهي. سيئي سرنديءَ وارا هجن ها تہ هوند قدرت جو گاڏو گهلڻ ڏکيو ٿي پوي ها. مالڪ کي سڀ منا آهن. سيني تي هڪجهڙي نظر ٿو ڌري. هيءَ دنيا ڪتاب آهي، تنهن ۾ جيڪي اسين ڏسون ٿا، سو اسان لاءِ ڏار ڏار آزمائشي سبق آهي. سچائيءَ ۽ سڪٽائيءَ کي اسين خدائي قهر ڪونہ سڏيندا سون. قدرت جي راضپي ڪانہ ٿي ٿاهي. "لا تَحرّڪ ذرّت اِلاباذنہ" يعني ڪوبہ ذرو ڌڻيءَ جي حڪم ڌاران چُري نٿو سگهي.

ڏڪئي بکئي کي پانڌيڙوءَ جو گهٽو احساس ٿئي ٿو. مسافر جي تڪليف کي پنهنجي مشڪلات سان ڀيٽي نتيجي تي اچڻ، اهڙن ماڻهن لاءِ آسان آهي. اَميرن کي غريبن جي گذر جو ڪهڙو پتو؟ هو پاڻ ڍاوا تہ جڳ ٿي ڍائو. پاڻ ساوا تہ جڳ ٿي سائو. هو پنهنجي هوند جي نشي ۾ مخمور ۽ مست. ڪل ڪانہ پوين تہ دنيا ڪئين ٿي هلي. پر ڏڪئي کي ڏک جو احساس هوندو. منهنجي تہ اهائي صلاح اٿو تہ جيڪڏهن مسافريءَ ۾ ڪٿي مهمان ٿي وڃو تہ لنگهي وڃو غريب جي اوتاري تي، ۽ وڃي مهمان نوازيءَ جو سبق سکي اچو. هنن جي مهمان نوازيءَ جي ڪهڙي ڳالهہ ڪجي! هو سمجهن ٿا تہ بختاور سو، جنهن گهر مهمان آيو. آءِ-ڀلائي ڪرڻ تہ سندن مَرڪُ آهي. باقي رهيو روز پاٽي، سو جهڙو حال حبيبان، تهڙو پيش پريان. تنهن هوندي بہ ڪو اڀالو ٿي وتائن ڪونہ ويندو. جيڪي رات جا چار پهر رهندو، سو چڱو مانُ ماڻيندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"مهمان" لفظ جي پوري پوري معنيٰ ادا ڪن "مها" معنيٰ "وڏو"، "مان"، "عزت". يعني " وڏيءَ عزت وارو". سچ پچ جيڪو وٽن ويو، تنهن وٽن وڏو مانُ لڌو. ڪو اجنبي اوچتو وڃي ڪٿي اوطاقي ٿئي، تہ ائين ڪونہ سمجهن تہ هيءَ فلاڻي در جو مهمان آهي، پر سيئي ائين سمجهن، تہ اهو اسان مان هر هڪ جو مهمان آهي". جن کي پنهجي رهائش لاءِ پورا پڪا ڪينهن، تن وٽ اوطاقون ڪٿان آيون؟ ڏنگرن جي اوٽ ۾ تڏو ڪٽي ڏيندس. پوءِ هڪ ـ هڪ ٿي پيا ايندا. خوش خيرعافيت ڪرڻ بعد مسافريءَ جي مقصد جا حال احوال وٺندس. ماني تڪر وقت سر ڪائي، پوءِ شهرين وانگر هن کي اڪيلو ڇڏي، پاڻ وڃي آرامي ڪونہ ٿين. جيڪڏهن سرديءَ جي موسم هجي تہ وچ ڪچهريءَ ۾ وڏو مچ ڪٽي ٻارين. حقو تانڪي رکن اڳيان. ڪچهريءَ جو سينگار حقو اٿن. واري تي وجن سوٽا هٽندا. سڄي ڳوٺ جا مرد ماڻهو اچي مهمان وٽ مڙندا. زماني جون اوپاريون لهواريون ٻڌندا ۽ ٻڌائيندا. جاءِ جي تنگي تہ هنن وٽ آهي ئي ڪانہ. خدائي وسيع فرش آهي، جنهن تي جيترا آيا، اوترا پورا. ڪچهريءَ جا ڪوڏيا آهن. هونئن تہ روزانو پاڻ کي وندرايو ويٺا آهن، پر جيڪڏهن ڪو وٽن مهمان آيو تہ پوءِ اڳيون پويون ڪسرون ڪڍن. اورچ وري اهڙا، جو اُپاري اُٺن. اوجاڳي جا پڪا، ۽ ويهڪ جا ڏاڍا. مڙس ڪانہ ڪڍي ويٺا تہ صبح تي ويندن.

ڪچهري

اوهان سوين سئنيمائن ۾ شغل ڏٺا هوندا، ڪيترين محفلن ۾ شريڪ ٿيا هوندا، هزارين پروفيسرن جون علم و ادب تي تقريرون ٻڌيون هونديون، ڪيترن ئي سالڪن جي صحبت اختيار ڪئي هوندي، گهڻئي تعليمي نماءَ ڏٺا هوندا، پر آءُ دعوي سان چوندس، تہ انهن سڀني مشغولين ۽ تماشن کان وڌيڪ پُراٺي ۽ بامعنيٰ مشغولي آهي ڪوهستاني وينجهارن جي ڪچهري، ماٺهوڏسو تہ صفا چٽ. لڳن تي پورو لَٽو بہ نہ جُڙين ۽ گدلا، جن سان ماني کائڻ بہ ڪراهت. پر هو جيڪي ٻولين ٿا، سو اسان نہ پڙهيو ۽ نہ ٻڌو: اسان جا سنڌي مصنف، شاهہ صاحب ۽ سامي صاحب جي رسالن مان چند بيت ڏار لکيو، ڪتاب تيار ڪري ڪٺي اسان اڳيان رکن. اسين بہ هر هر ساڳي ڳالهہ پيا پڙهون. پر هنن وٽ اهو قصو ڪونهي. نئين سج نئون سبق. مهمان سان ڪچهري تہ ڪن، پر وقت ڪيئن گذري، ڪچهري ڪيئن رونق افروز ٿئي، تنهن لاءِ جيڪي ڪن ٿا، سو سراپا علم ادب جو بحر بيڪران آهي. لٽريچر تي ليڪچر آهي. ڪُهني ۽ وساريل تعليم آهي.

ڪچهريءَ جا گهڻائي رنگ بدلائين. چو تہ هڪ رنگ ۾ هلڻ ڪري ويٺل ڪَڪ ٿيو پون. ڪوهستاني ماٺهو ساز سرندو ۽ راڳ جا ڏاڍا شوقين آهن. ڳوٺ ـ ڳوٺ ۾ ٻہ ـ ٽي پنڳا مڱڻهارن جا ضرور هوندا. مڱڻهار متل ڪچهريءَ ۾ ازخود اچيو حاضر ٿين. سُرندا ساز ڪيڏي ويهي وڄائين. ڪچهريءَ جو رخ وڏڙن جي مرضيءَ موجب ڦري گهري. ماٺهن ۾ گهڻو رواج آهي نڙ تي بيتن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چوڻ جو. وڏڙن کي گهڻو ڪري اچي شاهه صاحب جي بيتن مان مزو. شاهه جي رسالي کي بلڪل عزت جي نگاهه سان ڏسن. روحانيت ۽ وحدانيت جو ڪلام سمجهن. تنهنڪري اُن جا بيت گهڻي چاهه سان چون. چو تہ شاهه صاحب جو رسالو سچو آهي تمثار ٿيل جابلو ٻوليءَ سان. ٻين سُرن کان سسئي-پنهونءَ جي سرن وارا بيت کين وڌيڪ رس ڏين. تنهنڪري اُهي ذوق شوق سان ياد ڪن. انهن سُرن ۾ " جابلو سنڌي" شاهه صاحب خوب ڪم آندي آهي. جيئن تہ:

اڳي اِنْ هياس، جِنْ پنهونءَ ڏوتم ڪپڙا،
هاڻي اِن ٽياس، جِنْ جت نہ نينمر پاڻ سين.

هياس، ٽياس، نِينمر: اهي اَلفاظ ڪوهستاني زالون عام طرح ڳالهائيندڙيون آهن. سنڌ ۾ ڪٿي بہ اهڙا لفظ استعمال ڪونہ ٿين. جڏهن ڪچهري رس ۾ ايندي، تڏهن وڏڙا حڪم ڏيندا تہ ادا، معذوريءَ جو سر وڄايو.

جهنگن جا پنڌ ڪشالا، جبلن جا لڪ لانگها، ونڌُرَ جا وَرَ وَڪُڙَ ، هاڙهي، پٻ ۽ هڱور جون ارڏايون. واءُ ۽ سج جي بيوفائي، اُنن ۽ اوٺين جي دشمني، اهڙي تہ ترنم سان ادا ڪندا، جو جڻ تہ اجها تي سسئي ويچاري اکين آڏو واڪا ڪنديِ وڃي. هڪڙو تہ شاهه صاحب جو ڪلام رسيلو ۽ پر معنيٰ، ٻيو تہ هر موقعي ۽ مهل سان نهڪي اچي، تنهنڪري ٻڌندڙن جي ۽ چوندڙن جا وچ ڪتايو ۽ ڳَجَ ڳاريو ڇڏي. دنيا جي ڪوسيءَ ٿڌيءَ مان جيڪي لنگهيا آهن، تن جا سُتا سور جاڳائي، ڇاتيءَ وارا ڇيهہ ڏيو ڇڏي. هو جابلو ماڻهو هنن کي جبل سان پياسَ. جن بيتن ۾ جبلن جو بيان ۽ نالا اچن، تن کي گهڻي غورَ ۽ خوض سان ٻڌن. سسئيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويچاريءَ جو بہ اڃي جبلن سان ڪم ڦاٿو هو. تنهن تہ هر هر پيئي جبلن سان وِنڊُرَ ڪئي.

ڏونگرا ڏوراپو پهريون چُنديس پرينءَ ڪي:
پهڻ پير پٿون ڪيا، تريون چنيون تو.
رحم نہ پيوئي روح ۾، قدر منهنجو ڪو،
واڪو ڪنديس ووا مون سين جبل تو جاڙون ڪري.

پٿر بيجان، بيحس وحرڪت. سسئيءَ کي ڪهڙو جواب ڏين؟ هن جي اندر ۾ پنهونءَ جي سڪ جا جيڪي اڌمان اُٿيا ٿي، سي دل ۾ سانڍي ڪين ٿي سگهي. مجبوراً ٻاڦ ٻاهر ڪيڏٽي ٿي پيس. اهڙو درد جو اظهار ويو ٿي وڻ وڻ کي لوئيندو ۽ لوسائيندو.

ڏکي ۽ ڏونگر ٻئي وينا رُون،
ڪنهن کي ڪين چُوَن، منجهن جو پريتڻون.
ڪي جي ڪڍيائون پار، ڏکيءَ ڏونگر پاڻ،
سٽي سا تنوار، مرون پيا ماريءِ.

سسئي کي پڇاڙيءَ تائين پڪ ڪانہ ٿي، تہ پنهونءَ سان ملڻ لاءِ منهنجي اڳيان ڪير تو رڪاوٽون وجهي. ڪڏهن ڏيرن کي پيئي ڏوهہ ڏئي تہ ڪڏهن اُنن کي ويٺي لوئي. رستي جي اٽانگائي ڏسندي، جبلن تي پيئي ڏمر ڪري. ڪنهن مهل تہ سيني کي گڏي پيئي پنهنجو دشمن سمجهي.

اُٺ ويري، اوٺارَ ويري، ويري تيڙِم ڏير،
چوٿون ويري سج ٿيو. جنهن اُلهي ڪئي اَوير،
پنجون ويري واءُ ٿيو، جنهن پنهونءَ لٽيا پير،
ڇهون ويري ڇپَرُ ٿيو. جنهن سنوان ڪيا نہ سير.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ستون ويري چنڊ ٿيو جوڪڙيو نہ وڏيءَ وير،
واهيري جي وير، ڇُلون ڪيان ڇپرين.

سسئيءَ جو سُر سچو آهي درد ۽ ڏک. پڏڻ وارن تي اهڙو اثر ٿئي، جو اُهي پس غائبانہ سسئيءَ سان همدرد ٿيو اوچنگارون ڏيو روئن.

نوجوانن کي وري اچي لوڙائو بيتن مان مزو سي انهيءَ مهل سانوڻ فقير کي ياد ڪن. سانوڻ فقير، ناري ڍوري جو ويٺل ذات جو خاصخيلي، پنهنجي وقت جو چڱو شاعر هو. هو قد جو بندرو ۽ بت جو اَپرو هو. سندس شعر ۾ چُستي، جوش ۽ جذبو تمام گهڻو پريل آهي. دنيوي عشق جي چماٽ راهان رد ڪري ڇڏيو هو ، پر پوءِ اچي رستي تي پيو . هو پاڻ بہ ناڙي هو ۽ پاڻ سان هميشہ هڪڙو ناڙي همراهہ بہ ڪٽندو هو. ميلن ملاڪڙن تي ماڻهو دعوتون ڏيئي گهرائيندا هئس.

پنهجا بيت پاڻ ٺَڙَ جي سُرَ تي چوندو هو. هر هڪ بيت چوڻ بعد پاڻيءَ جو گلاس پيئندو هو. جئين تہ تخلص جو اثر شاعر تي گهڻو ٿيندو آهي. سانوڻ فقير هر هڪ بيت ۾ پنهنجو تخلص: سڙيو مران سانوڻ چئي، يا سورن ۾ آهيان سانوڻ چئي، ڪم آڻيندو هو. ائين چوڻ سان سندس جسم کي گويا باهہ وٺي ويندي هئي ۽ سارو بدن جُهنجهڪَ ڪائي ويندو هوس، تنهنڪري پاڻي پيئڻ جي ضرورت محسوس ڪندو هو. بعضي تہ سچو مٽ پرائي رکندو هو. جنهن مان لوٽا پري اوتيندو هو. هاڻي ويجهڙائيءَ ۾ وفات ڪئي اٿس. سانوڻ فقير جا ڪي بيت تفريح طبع لاءِ هت ڏجن ٿا:

(1)

اَڏ لوئيءَ جو انگ تي، اَڏ ۾ ڪانبا ڪيائون،
پنوريءَ پٽُن تي، وجي ڦرڙا ڦيريائون،
ٻڪر ٻاپاٽَن جا، چيلا چوڙيائون،
سڙيءَ جو سانوڻ چئي، سنجهي نـ ساريائون،
واري وار ياٿون، ورندا خط وصال جا.

(2)

اَڏ لوئيءَ جو انگ تي، اَڏ ۾ خان ڪَڙيو،
ونهين ويڙهيچن سان، منهنجو مَنُ مڙهيو،
ونهين ويڙهيچن لاءِ منهنجو ساهہ سڙيو،
آٿين چاڙهين سومرا! چنديو ۽ چڙهيو،
ڪوٽ مٿانرا ڪنگرين، مون سڌ ڪيا سڙيو،
سڙيو مران سانوڻ چئي، لنگهندي ڪونـ لَڙيو،
پنهوارن پڙهيو منهنجو ڪاٺر پاسي ختموا

(3)

اَڏ لوئيءَ جو انگ تي، اَڏ ۾ ڪن اوڙڪَ،
مارو وجن مال سان، ڏوٽيو هٽن ڏڪَ،
مارو وجن مال سان، ڦيريو هٽن ڦڪَ،
مارو وجن مال سان، ميڙيو آٿين مڪَ،
هن ساهہ جي سانوڻ چئي، مون کي پوري نـ آهي پڪ،
حاڪيماٽا حق، مون پارڻ ڪان پري ٿيا.

(4)

اَڏ لوئيءَ جو انگ تي، ٻيو ڪجهہ نٿي جاڻان،
ڪعبي سندي ڪَندَ تي، منهنجا نبي ناناڻان،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪعبي سندي ڪنڌ تي، بيٺا چاري چاچاٽان،
قطب سندي ڪنڌ تي، منهنجا مارو ماماٽان،
پُورب سندي پارَ ڏي، منهنجا آهن اباٽان،
ڏکڻ سندي ڏس تي، منهنجا ڏوٿي ڏاڏاٽان،
سانگين سنگهارن کي مان ڄاڻان سڄاٽان،
منهنجن مارن جا ملير ۾، آهن پٽن ۾ پاٽان،
منهنجن مارن جا ملير ۾، آهن ترن ۾ تاٽان،
منهنجي آسَ اَڏي ويٺا آهن پکا پراٽان،
مون ڏي مڪائون ملير مان، دُعا سندا داٽان،
هت ساعت نہ تڪان سانوڻ چئي، پرين پڇاٽان،
مون کي ماٺاٽان، سک نہ وسرن سومرا!

(5)

سرتيون! پرتيون پير کي، آءُ جا هلڻَ هاري،
جيڏيون منهنجي جيءُ تي، برهہ لڳو باري،
ساڄن سُتي سوُر جي هڏن تي هاري،
اڳيان پٽيون پنڌ جون بيحد بسياري،
اڳيان پٽيون پنڌ جون بر سُڃن باري،
اڳيان پٽيون پنڌ جون بي واٽن تي واري،
سورن ۾ ساوڻ چئي، ڪندو پنهل پوئواري،
لڪئي جي لاري، پيئي پنهونءَ چام سان.

ائين نہ سمجهو تہ انهيءَ ڪڇهريءَ ۾ ڪي فقط بڏيسر هوندا، پر گهڻا جوان سالڪ، سگهڙ ۽ شاعر بہ هوندا! جيئن جيئن ٻين شاعرن جا جوشيلا شعر بڌندا ويندا، تيئن تيئن سندن

جذبات ۾ بجليءَ جون لهرون ڊوڙنديون رهنديون. نيٺ پاڻ جهلي ڪين سگهندا، ساز بند ڪرائي، مائيٽي مجلس شروع ڪندا.

هوڏيل جوان آمهون سامهون ٽي ويهي بيت بازي پورائين. سندن وضع قطع ڏسندي، ڪو به اعتبار ڪري ڪونه سگهندو ته هنن ۾ ڪا ايڏي مٺيا هوندي. پر جڏهن ڳُلن، تڏهن ڏندين آڱريون لڳيو وڃن.

آءُ خوشقسمتيءَ سان هڪ اهڙيءَ ڪڇهريءَ ۾ وڃي شريڪ ٿيس، جتي رڳي سياڻن جي سٿ هئي. ٻه جهونا جوڳي نڪري ٿيا نروار. اچي ٻڌائون هوڏ. ڪڇهري ءَ جو رنگ ئي بدلائي ڇڏيائون. ٿورو وقت اڳ ٻڌل شاعرن جا شعر پڙهي چيائون ۽ ٻڌائون. پر هاڻي ته اڪين آڏو جوان گوڏا پيچي ويهي وندارڻ لڳا. هڪڙي جو نالو هو ابراهيم ۽ ٻئي جو عبدالله. گهڻائي موتي هاريائون. مون کي هر هڪ جو فقط هڪ ـ هڪ شعر حافظي تي تري ٿو اچي. ڪوهستاني شاعرن جي شعر سان واقفيت ڪرائڻ لاءِ اُهي به شعر هتي درج ڪريان ٿو:

شيخ ابراهيم

سَرَتَر، ڪَرَ ڪڪر، جت جهول، جبل، جهنگ جهر،
پَٿَ رَٿَ، گهٽَ وَٽَ، پٽيُون، جت واڻن ونگا وَرَ
جل جبل، ڪوهه، روهه رُڃ، جت ڏينهن تتا ڏونگر،
کوريون، پيريُون، ڳگريون، ٿر تميچا ٿُوهر،
ڪار سنبهار سرهه ورهه، جت سڪا ساوا سر،
گل ڦل، امل باغ برن ۾، جت باس موچاري بر،
سور، نور، نونڌڙا، جت خرگوش هئا ۽ خر،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باز ڪانڌ، سرڻ، سوُ ڪان، جت پپيها ۽ پاليهر،
مور تلور عقاب اُتهين، ٻيا قمري ڪبوتر،
پتيون پتين جا، " ابراهيم " چئي، سندا ٻانيڻ ٻر،
سي سڀ ويچاريءَ وساريا، هلي ٻاسي ٻر،
ويس وڳا سرتين چانيا، اُتي بيٺي اَپچر،
ڪمي ڪسبڻ تنهن جا، تا زر گهڙين زيور،
هل ڦل هندورا، هند ٻيا، محل، ماڙيون ۽ گهر،
سينهن سيونگ، سک گهٽا، وٽن موڪ مجر،
ستيو پٽي سُيج ۾، هوءَ تي ور لاءِ ڏئي وَرَ
سا سسئي منجهه سنگهر، نيئي معذور ميڙ تون.

شيخ ابراهيم پنهنجو چوڻ چنڊيو ۽ جوش ڏرو ڪيو ته يڪدم عبدالله پنيرو سرڪِي اچي سوڙهو ٿيو. وارو خالي نٿي ڪيائين. جيئن پوءِ تيئن ويس تي جوش وڌندو. عبدالله خان پنيرو گهاٽا ملڪ گهميل تي معلوم ٿيو. هن صاحب ڪي زماني جو چڱو آزمودو هو. سارو نقشو چٽي ڪٽي ڪچهريءَ ۾ پيش ڪيائين. مڙس هو جوشيلو تنهن ڪٽي ڪهاوت شروع ڪئي.

عبدالله خان پنيرو

هن دنيا جي دؤر ۾ جيڪي آهن جُنگَ،
تن جئيڻ آهي جنجال ٿيو جهڙا ٻوڙا گُنگَ،
هاٿي هرگز ڪونه رهيو، ويا شينهن پلنگ،
چيتن سان چور ٿيو، روبهه ڪن تا رنگ،
گدڙ مارين شير کي، هٽي تير تفنگ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڦوڪون هٿن فيل ڪي، ڳوهون ڳاڙهي رنگ،
گينڊي سان گهمسان ۾، تو سيڙهو ڪري جنگ،
ڪرڙي ڪري ڪَرهہِ تي واڳوءَ ساڻ نهنگ،
وڙهن وڏي واڳهہ سان ڪُڪُڙَ سي ڪولنگ،
ماري بحري باز کي تيتهيرَ هٽيو تنگ،
وَر ڪريو واسينگ کي تا ڏيڏر هٿن ڏنگ،
ڪِپُر هلن ڳُلا تاپيا واسينگن ونگ،
باز آهن بند ۾، چِڙيون هٿن تيون چنگ،
هاٿي هيٺا هنجهہ ٿيا، ڪاوڙ ڪن تا ڪنگ،
سڪَنِ سُڪي گاهہ لاءِ، عربي گهوڙا جُنگ،
ڪَنڌي چرن خرتا، داٿا چٽا سنگ،
اشراف گذارين اَوک ۾، عمر ڪاٽين انگ،
ڪميني ڪمذات کي آهن مزا ۽ منگ،
رب جا اِهي رنگ، "عبدو" ڏس عجب ٿيا!

مطلب تہ گهڻو ٿي ڏنائون ورتائون . اهو بہ هڪ قسم جو مناظرو هو. مشاعرو هو شعر گوئيءَ تي هوڏ هئي، شاعراڻو بحث هو. ميزبانن ڏاڍيون چٽاڀيٽيون ڪاڏيون. هڪٻئي جا ڳجهہ کولي ظاهر ڪيا.

نيٺ پات_بازي پوري ٿي. شعر شاعري پوري ٿي. چند منٽن لاءِ ڪچهريءَ تي سناٽو ڇانئجي ويو. وري بہ دليون تحرڪ ۾ آيون. هڪڙي منجهانئن هڪل ڪري چيو تہ "ياٿرو اچيو ٿي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سوکڙي." سيني يڪ آواز ڪري چيو تہ " پلي ڪري اچي." مون تہ سمجهوئي ڪين تہ ڪهڙي ٿو سوکڙي پيش ڪري؟ خبر تڏهن پيئي، جڏهين سچيءَ ڪچهريءَ جو ڏيان پاڻ ڏي ڇڪائي، هڪڙي ڳجهارتَ ڪٽي ڏنائين. ڳجهارت معنيٰ " ڳجهہ". سو بہ پرائو ڳجهہ. خدا ڄاڻي تہ سالڪ جو خيال ڪهڙو؟ مراد ڪهڙي؟ هو تہ اڳيئي انهيءَ وٿ جا واپاري هئا. سي لڳي ويا ڳجهارت ڳولڻ ۾ . ڳجهارت هن ريت هئي: عورت نالي ڇا ڪريان، هو ويا نالو مرد ڇڏي؟ هُنِ گَڏِ ڪيو نہ هڏو مان نہ رهندي هڏي ڪهہُ منهنجو ولايت ويو، مٽي لوهہ جن لڏي، دعا ڪريو، ڙي جيڏيون! مانَ عورتَ نالي سان گڏي.

سالڪ ڳجهارت ڏيئي خاموش ٿي ويهي رهيو. ٻيا سيئي اچي ويچار ۾ پيا. اول فيصلو ڪيائون تہ سُر جاچجي سُر هٿ ڪرڻ کان پوءِ ڳجهارت ڳولڻ سولي ٿي پوندي. چو تہ اوٺاٽا ڏڪ هٽيا، سي ڪارگر ٿيندا. بي اوتو جهنگڙ جُهڳلڻَ مان هڙ نڪي حاصل. اهي پهہ پچائي، پاڻ ۾ پهي، نيٺ انهيءَ خيال تي متفق ٿيا تہ هي سسئيءَ جو سُر آهي. سُر هٿ ڪري، اچي پيا جهٽ هٽڻ تي. ڳجهارت ۾ مکيہ بندَ ست آهن. (1)عورت، (2) نالو، (3) هڏو (4) لوهہ، (5) ڳهہُ، (6) ولايت، (7) عورت.

هاڻي ڪوشش ڪري انهن نالن ۽ بندن جا اصلي نالا ڳولڻ لڳا، جن ۾ سالڪ لڪ ڪري لڪيل راز رکيو آهي. ڳجهارت هئي سسئيءَ جي سر ۾. تنهنڪري سسئيءَ جي روپ ۾ لِڪي ويا، اهڙي معنيٰ وارا نالا ونندا ويا، جئين اُها مراد برصواب ٿئي. سوين نالا عورتن، هڏن، ڳهن، لوهن ۽ ولايتن جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ساري ويا. نيٺ هڪڙي جهور پوڙهي، عورت "حليمان" جو نالو ورتو. ڀڳجهارت ڏيندڙ يڪدم رڙ ڪري چيو " بس! بس!" اتي چوڌاري واه واه! پئجي ويئي. چو تہ ڀڳجهارت ڀڄي پيئي. ڀڳجهارت جو هڪ بند ٽُٽو تہ سڄي ڀڳجهارت ٽٽي. چياٿونس تہ هاڻي حل ڪرينس. هن ريت ڀڳجهارت حل ٿي:

(1) عورت جو نالو حليمان. (2) مرد جو نالو بيگ.

(3) هڏي جو سنڌو. (4) ڀڳهہ جو وَرُ.

(5) ولايت ڪيچ. (6) لوهہ جا گر.

(7) عورت سسئي ۽ (مرد جو) نالو پنهون.

انهيءَ ريت سيئي بند نروار ٿيئي، پوءِ سڄي ڀڳجهارت ڀڄي ٻڌايائين جا هن ريت هئي:

هلي مان چا ڪريان؟ هو ويا بي گرا ڇڏي،

هنن هَڏ ڪيو نہ سندو مان نہ رهندي سنڌي،

ور منهنجو ڪيچ ويو متي گونرن لڏي،

دعا ڪريو ڙي جيڏيون! مانَ سسئي، پنهون سان گڏي.

1_ حليا مان مان مراد: هلي مان.

2_ بيگ مان مراد: بي گرا.

جڏهن ڀڳجهارت جو فيصلو ٿي ويو تڏهن ڀئي پاسي کان هڪڙي جوان رڙ ڪري چيو تہ " ادا، هيءَ بہ وٺي وڃو." انهيءَ بہ هڪ ڀڳجهارت ڪچهريءَ ۾ ڪٽي اڇلائي. چيائين تہ:

'جت اُٿَ ڪاٿَ جي ، اُتان آءُ ڪيئن ذات ڙي!'

ڪچهريءَ ۾ سيئي سُڏِير ويٺل هئا. ڳجهارت جو اچڻ ۽ هنن جو سرُ سهي ڪرڻ. چئي ڏنائون تہ اها ويچاري سهٽي آهي. ڳجهارت جا بند تي : اُٺ، ڪاٺ ۽ ذات. سيڪو پنهنجي پنهنجي منهن ڳولڻ لڳي ويو. باقي ڳجهارت ڏيندڙ ڪَنُ ڏيئي ويهي ٻڌڻ لڳو. مون کي تہ وڏي ڪماليت ڳجهارت ڏيندڙ جي ڏسڻ ۾ آئي. بس، هڪڙي ٽولي اٺ وارو بندَ ڳولڻ ۾ لڳي ويئي، جنهن ۾ چار-پنج ماڻهو شريڪ هئا. هر هڪ ماڻهوءَ پنهنجي پنهنجي خيال، چاڻ، سمجهہ ۽ يادگيريءَ موجب نالا پئي ورتا. ٻي ٽولي ڪاٺ جي ڳولا ۾ مشغول تہ ٽئين، ذات جي ظاهر ڪرڻ لاءِ پاڻ پتوڙي رهي هئي، اتڪل ويهاري کن ماڻهن انهيءَ شغل وشغف ۾ ڀاڱ ورتو. هر هڪ کي ڪن ڏيئي ساڳئي وقت ٻڌڻ بہ ڪا سولي ڳالهہ ناهي. ڳجهارت جو دستور آهي. تہ ڪنهن بند جو نالو ونجي ويو. يا ان نالي جهڙو هم آواز لفظ ٻيو ڪو چئي ويو تڏهن بہ ڳجهارت ختم سمجهڻ گهرجي. اهڙي پختائي رکڻ لاءِ دماغ کپي. ائين بہ نہ ٿئي جيئن ڪو ماڻهو گهربل نالو وٺي وڃي، ٻڌندڙ جي ڌيان ۾ ئي نہ اچي. جيڪڏهن ائين ٿيو تہ اها ڪاريگر لاءِ عيب ڀري ڳالهہ ٿيندي.

نيٺ ڳجهارت جو ڳجهہ وڃي لڌائون. هڪڙو جوان اُٺن جا قسم ۽ عضوا ڳوليندي ڳوليندي، اٺ جو تارون چئي ويو ۽ ڳجهارت " واهہ واهہ" تي ويئي! چياٺونس تہ " هاٿي ڪولي ٻڌاءِ" . چيائين تہ "اُٺ جو تارون، ڪاٺ جي ڏَڪِ يا ڏاڪَ، ۽ ذات جي لنگهُي." سيئي اسم ٻُڌي. يڪو جملو هن ريت نهي ويو: " جت تارو تي ڏڪيا، اُتان آءُ لنگهي ٿيا!" سهٽي پنهنجي ساهڙين کي چئي رهي آهي تہ "ميهار جيِ محبت مون ٖ تي اهڙي غالب آهي،

جو سندس لاءِ اهڙي ذڪئي وقت، جڏهن درياءَ ۾ ترندڙ ماڻهو درياءَ جي دهشت کان ڏڪيا ٿي، تڏهن بہ آءُ اتان لنگهي ويس.

پوءِ تہ اچي ڳجهارت جي پرٽ پرٽان شروع ٿي. هر ڪو واري سان چوندو ٿي ويو. ڳجهارتون بہ سڀ سرائتيون. بيسري ڳجهارت غلط سمجهي ويندي آهي. تنهنڪري اهڙي ڳجهارت پيش ڪانہ ڪن. سُروزي ويچارو منهن مونن ۾ پايو ماٺ ڪيو ويٺو هو تنهن کان بہ سَنو ڪين ثيو پڙڪو ڪائي اٿيو. چياٺين تہ " ڪچهريءَ ۾ چياتن جي چيلهہ هميشہ نند نهوڙي، تنهنڪري منهنجي بہ ٻڌي ڇڏيو." اتي تہ واڳو وات قاڙيو ويٺا هئا، تن لاءِ جيڪي ٿي آيو سو ٺورو. وهاڻن تي ويهي، ڪانيون ڪڍيو ويٺا هئا، ۽ جي ٿڪا ٿي تہ اِرڪ پر ليٽيا ٿي. مطلب تہ پاسو سانهي، وري اُٿيا ٿي. چياٺون تہ "ادا، تون بہ ٻڌائي ڇڏ." سروزيءَ کنگهڪار ڪري چيو تہ:

"وکر جنين سان هوم سي ويا ڪائيءَ ڪوهيارا، ڪيڙي اولارا، ريچ نہ پيس تن جي."

جيئن تہ هن ڳجهارت ۾ لفظ ڪوهيارو اڳيئي استعمال ٿيل آهي، تنهنڪري سر سمجهڻ لاءِ جهوتُن ڪائڻ جو ڪو ضرور ڪونہ هو. "ڪوهيارو" معنيٰ " پنهون" تنهنڪري ڳجهارت سستئي ۽ پنهونءَ جي سُر ۾ سمجهجي. ڳجهارت جا چار بند آهن. (1) وکر، (2) ڪائي، (3) ڪيڙو (4) ريچ. دستور موجب سيڪو هڪ-هڪ بند وني ڳوليندو ويو. ڳهٽن کنئي ڇپر بہ کڇيو وجي. ڳوليندي وڃي مٿان پيس نيٺ ڳجهارت پڳي. هڪڙو بند پڳو تہ سڄي ڳجهارت ڇڻي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڳجهارت کي وڌيڪ پائدار ڪرڻ لاءِ, سالڪ جا منجهس لِڪَ رکن ٿا, سا هيءَ آهي: ٻـ اسم ساڳيءَ معنيٰ وارا جيڪڏهن گهربل آهن تـ انهن مان اهو اسم ڪارائتو سمجهبو جنهن سان ڳجهارت جو تعلق هوندو. مثلاً ڪِرڙ ڪي معنيٰ ڏَري, پر جيڪڏهن ڳجهارت ۾ ڪِڙ ڪِي لفظ گهربل آهن تـ دري چوڻ سان ڳجهارت ڪانـ پچندي.

سروزيءَ جي ڳجهارت ڪاٺ جي ڪڙڪي چوڻ سان ختم ٿي وئي, تنهنڪري ڪٽي پڌري ڪيائين. (1) وَکر جو ڪنڙو (2) ڪاٺيءَ جي ڪِڙڪي (3) ڪيڙي جي لينگ, ليڙ يا اڱري (4) رڇ جو طبّاخ. "طبّاخ" عربي ٻوليءَ جو لفظ آهي, جنهن جي معنيٰ آهي "ٻورچي". سنڌي ٻوليءَ ۾ نڪر جي وڏي ٿالهـ کي بـ طبّاخ چون, جنهن ۾ ٻورچي اَتو ڳوهيندا آهن. جڏهن سيئي بند ظاهر ٿيا, تڏهن سيني کي گڏي منجهائن هڪ غير موزون, پر بامعنيٰ ۽ آوازن تي پورو شعر چئي ويو. جو هن ريت هو: " ڪَنَ رَسُ جنين سان هوم, سي ويا ڪڙڪي ڪوهيارا, لينگين اولارا, طبع نـ پيس تن جي."

سسئي ٿي چوي تـ هن سان منهنجي من جو پاند اڙ هو سي ڪوهيارا لڪي ڇپي هليا ويا. آءُ ان جي ڏک ۾ پنهجي ڪپڙن کي ڦاڙي چيري لينگون ڪري ڇڏينديس. مون کي اهو بـ ارمان آهي, جو آءُ جتن جي طبعيت تي پئجي ڪين سگهيس. جيڪڏهن مون کي هن جي انهيءَ چوراٽيءَ طبع جي خبر پئجي وڃي ها, تـ هوند ائين رهجي نـ وڃان ها."

آخر مهمان جي ڳڻ پرکڻ لاءِ کيس اشارو ڪيائون. جي ، ڪوئي خالي سڪتا نهين, سيڪي اندر لعل. مهمان جنهن وٽ اچي ميڙو متو هو, سو بـ ڪو وڏو وينجهار ۽ جهانديدو ماڻهو هو. "

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ياران بي جهرمر لائي، ميڏا روح بہ نہ رهيا." اُن جي مصداق، هن جوان ڪان بہ سنو ڪين ٿيو. چيائن تہ "هڪڙي هتان بہ اچيوَ ٿي". سيني چيو ڀلي ڪري اچي.

مهمان ڪچهريءَ ڏي منهن ڦيري، اوچي ڳاٽ هڪ ڳجهارت هن ريت ڏني: نالن ۽ نرنائن ڪان آيس مان تہ ڪالَ، ميان!

نالن ۽ نرنائن لاءِ منهنجو جيءُ سڪي تو جال، ميان!

مٽيو بہ هيس نال ميان! پر نالن ڪٽي نانءُ ڪئي آهيان.

مهمان، ڳجهارت ڏيئي، ماٺ ڪري ويهي رهيو. جوان ڳجهہ ڳولڻ ۾ جنبي ويا. مهمان ٿيو ڏاريو، سو ڪٽي ڪرُا انهيءَ طعنيَ تہ هيڪاري ماريا. جيڪو زور هئن، سو هنيائون. نيٺ وڃي ڳجهارت ڀڳائون. ڳجهارت ۾ جي سالڪ لڪون ڪيون هيون، سي هن ريت پڌريون ٿيون:

نالن - ڪرڙن.نرنائن - ڪنڊن

نالن - مينهن وساين.نرنائن - منگهن.

مٽيو - لعل.نال - لِڱَ.

نالن - ٿيدن (ٿادن).نانءُ - ڪارو.

(نوٽ: ڪرڙ، ڪنڊا، منگها وغيره ماڻهن جا نالا بہ آهن.)

جڏهن ڳجهارت جا بند ظاهر ٿيا، تڏهن سڄي ڳجهارت هڪ نئون روپ وٺي نروار ٿي.

ڪرڙن ۽ ڪنڊن ڪان آيس مان تہ ڪالَ، ميان! مينهن وسي، منگها ٿيا، جن لئي جيءُ سڪي تو جالَ . ميان! لِڱَ بہ هيس لال، ميان! پر ٿيدن ڪٽي ڪارا ڪيا.

جڏهن هڪڙي "واهه واهه" ٿي ويئي، تڏهن چيائين تہ " اڇيو ٿي ٻي." هاڻ گويا ڪچهريءَ جي نئين سين شروع ٿي. جيڪي اونجهرِيا ٿي، سي بہ سجاڳ ٿيا. چيائين تہ :

ڏِنڍَ نرنانءَ ڪي نہ وٽي، جنهن جا واٺ تي هٽيار، ميان!
نار نرنا سامٽي، جنهن ڪي مال جي ناهي پچار، ميان!
سڻ تون آڱي جا اختيار ميان! جو نالو وٽيو تي ذاتين ڪي.

ڳجهارت آئي. ۽ لقمو ٿي ويئي. سنئين سرائتي ڳجهارت ڪتان ٿي سَٽ سهي؟ جنهن جا بند گهٽا، تنهن ڪي حل ڪرڻ ۾ ويرم ٿي ـانہ لڳي. ڳجهارت جڏهن پڳي، تڏهن ڏٺيءَ هن ريت سڄي پڌري ڪئي:

ڏِنڍَ = مانسروي. نرنا = عُمر. واءَ جي = هير.
هتيار جا = قربان. نار = سهٽي. نرنا = ساهڙ.
مال جا = پوني. نالوَ = لاکو. ذات جو = اوڏ.

جڏهن بند سڀ بيان ٿي ويا، تڏهن سڄي ڳجهارت هن نموني وجي بيٺي:

مأرئيءَ عُمَرُ نہ وٽي، هيرَ رانجهي تان ٻلهار ميان!
سهٽي ساهڙ سامهون، جنهَن جي پنيان ناهي پچار ميان!
سن تون آڱي جا اختيار ميان! جولا کو وٽيو تي اوڏڻ ڪي.

(نوٽ: لاکي ڦلاڻيءَ نالي هڪ ڪڇ جو حاڪم ٿي گذريو آهي. هن تي لکپت جي رهاڪوءَ هر ميتيي اوڏ جي گود جي ڏيءَ عاشق ٿي پيئي هئي.)

هن ڳجهارت ۾ سالڪ عمر سومري تي ٺٺولي ڪئي آهي. چوي ٿو تہ : عمرُ مارئيءَ کي ٺٺو وٽي. پر ڏسو تہ هير، رانجهي تان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻلهار پئي ٿي. سهٽي ٻه اهڙي ئي عورت هئي، جا ساهڙ جي سامهون سدائين پئي ويئي. الله جي قدرت! جو لاکي جهڙو ڪڇ جو حاڪم، اوڏڻ کي وٺيو. پر ماريءَ کي عمر سومرو سنڌ جو بادشاهه ڪين وٺي، سوڪين وٺيو!

آءٌ ڪچهريءَ جو رَسُ ٻڌندو رهيس. پر منهنجي اندر جا ڪشمڪش پيدا ٿي، تنهن منهنجي طبع ۾ عجيب انقلاب وجهي ڇڏيو. آءٌ انهيءَ وقت پنهنجن خيالن ۾ محو ٿي ويس ۽ ائين ٿي ڀانيم ته ڪنهن نئين دنيا ۾ اچي پهتو آهيان. ڪچهريءَ ۾ ڇا هو؟ عجيب فلسفو ۽ عجيب شاعري، نج سنڌيءَ ۾ اهڙو پيچيدو ۽ ڳوڙهيءَ معنيٰ وارو شعر نه اوهان ٻڌو هوندو ۽ نه مون ئي سمجهيو هو. شعر ۾ اهڙو ڳجهه رکي وڃڻ ڪا گهٽ ڪماليت ڪانهي. سنڌ جي سالڪن ۽ شاعرن کي جيڪڏهن ڳولي هٿ ڪبو سندن گوهرافشانيءَ کي جي صفحي ڪاغذ تي آڻي عوام جي اڳيان پيش ڪبو ته آءٌ يقين سان چوان ٿو ته دنيا جو ڪوبه ملڪ ادب يا ساهت ۾ اسان سان ڪلهي جوسي ڪونه ٿيندو. سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ سوين ڪوهستاني، دنيا ۾ هزارين اهڙا املهه موتي گوشه نشين آهن. جي نه پنهنجي پڌرائي پسند ڪن ٿا، نه ڪين ڪنهن پڌري ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. اوهين صرف چند منٽ مٿين ڳجهارتن تي ويچار ڪريو. پاڻيهي نتيجي تي اچو آءٌ ته انهن اٽپڙهيلن جا اهڙا ٻول ٻڌي حيران ٿي ويس. ههڙي ڪيميا ائين مٽيءَ ۾ پيئي رهي، ڪلر کائي وڃيس! تنهن مان ڪهڙو سود؟ اهي رهن ٿا جهوپڙين ۾ ، ڳوٺن ۾ ۽ جهنگن ۾. اُتي وڃڻ لاءِ نه موٽر ڪم اچي، نه

گاڏي. پيرين پيادو سج جو سفر ڪبو. اهڙي تڪليف غريب گوارا ڪندا. باقي ساون ساچن کي سمرتي ڪانہ ٿيندي. غريبن جي بدي ڪير؟ اُنهن تي وسهي ڪير؟ جڏهن خوش آمد ملڪ کي ڪائي ويئي آهي تڏهن تہ اهڙا ملهائتا موتي بيقدرن آڏو اچڻ ڪان عار پيا ڪن.

هيءَ بہ هڪ شاعري آهي، مگر ڪُهني. دانائي جا نڪتا آهن. پر اسان جي سمجهہ کان پري، اج بہ دنيا شاعرن کان خالي ڪانهي، پر اهڙو هڪڙو تہ مثال پيش ڪريو. اڳين ۽ پوين کي جاچي، پيئي جيءَ اندر جهاتي پائي ڏسو تہ دنيا شاهراهہ ترقيءَ ڏي گامزن آهي. يا پويان پساهہ کڻي رهي آهي. ويچاري سنڌڙي، جنهن جي ڪڇ ۾ اها ڪوهستاني آبادي بہ آباد هئي، سا باب الاسلام سان گڏ دارالعلم والادب بہ هئي. پر اج ڇا آهي؟ هَنجهہَ هلي ويا ملڪ مان جاءِ جهلي زاغن.

مهمان ڪو مَ چور بَلا هو. جڏهن آيس جوجڪي، تڏهن وينجهارن جون وايُون ٿي ولليُون ٽي ويون. اهڙي تہ پلٽ پلٽيائين، جو ڪچهريءَ ۾ نئين روح ڦوڪجي ويو. ڪو وڃهو ئي ڪونہ وڃيس، سيني جون ڏندين آڱريون لڳي ويون. جيڪي نند جي گهومات ڪري اُونجهريا ٿي، جن کي رکي رکي ڍگهيون اُباسيون ٿي آيون، سي هاٺي سجاڳ ۽ سرتيا ٿي پيا. بيتن ۽ ڳجهارتن جي بوند برسي ويئي. هاٺي نئين هنر جو وارو آيو. جنهن جو نالو ئي "هنر" آهي؟ مهمان، سيني ڏي منهن واري، اَتمُ پري اوچي ڳاٽ ٿي چيو تہ هڪڙو هنر بڌو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اَڙي چوَ اُنهن کي، جي ٻولهاڙيون آهين،
هنجهہ چوَ انهن کي جي منگهن ۾ پائين،
توکي ڪانيرا ڏاهين، تون نيرڳي ڏين ٿو تن کي.

وڃ ارا واڻڙا ٿي ويا! هيءَ ڳجهارت تہ ڪين آهي، جنهن جا بند ويهي ڳولين. هن کي چوَن هنر. تنهن کي اُهو پڇي. جو سربستو سمجهي. ٿوري مٿا ڪُٿ ڪرڻ بعد اجازت ڏنائونس تہ " ادا، انهيءَ واپار مان اڃا اسان ڪونہ پرايو آهي. تنهنڪري ڏي ٻہ تون ۽ وٺ ٻہ تون."

مهمان هنن جو خيال لاهي، پاڻ هنر حل ڪرڻ لڳو. ٻڌايائين تہ هن نموني جي شعرن ۾ شاعر اصلي لفظن کان ٿورو ڦريل لفظ ڪم آڻي، پنهنجي شعر کي وڌيڪ ڳجهو ۽ اهميت وارو ڪندو آهي. وينجهار ڦريل لفظن کي ويچاري ۽ هوش هلائي اصلي ،مدعا تي ايندا آهن. انهيءَ مدعا جي مدنظر تي لفظن کي بيهاري، معني حاصل ڪندا آهن. هيءَ هنر عمر ۽ ماڻهيءَ جي ڪشمڪش ۽ سوالن جوابن جو پوشيدو نقشو آهي. جنهن تي ٿورو ويچار ڪبو تہ ساري معما خود بخود کلي پوندي. مٿي مٿئين هنر کي يا ترتيب سمجهايو وڃي ٿو:

آڙي، ٻولهاڙي، هنجهہ، منگهہ، ڪانير ۽ نيرڳي: اهي ڌار ڌار پکين جانالا آهن. سالڪن همر جو راز ڳجهارت جي ڳجهہ کان ٿورو ڦيرائي، سولي نموني ۾ رکيو آهي.

ڳجهارت ۽ هنر ۾ تفاوت فقط هيءُ آهي: ڳجهارتن ۾ اسم بلڪل پوشيدا، پنهنجي مطلب لاءِ بيٺل، ۽ ڪم آيل آهن. انهن کي ظاهر ڪرڻ لاءِ تمام گهڻو خيال ۽ حافظو کپي. ڳجهارتي بندن ۾ آيل اسمن ۽ انهن جي پاڙن جو پورو پتو رکڻ ضروري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي. مذڪر ۽ مؤنث اسمن جي لحاظ سان، اهڙيءَ طرز ۾ متاڪث ڪرڻ فائدي واري ٿيندي، جا اصلي ڳجهه سان ويجهو تعلق رکڻ واري هوندي. مثلاً:

جيڪڏهن ڳجهارت ۾ (1) ڪَپڙو (2) ڪَپڙَ جو (3) ڪپڙ جي، لفظ ڪم آيل هوندا، ته اهي پنهنجي پنهنجي معنيٰ ۽ مطلب پٽيان ڳولبا. جيڪڏهن صرف "ڪپڙ" لفظ ڳولڻو هوندو ته وينجهار ڪپڙ مان ڪنهن به ٺهيل شيءِ مثلاً: پٽڪو، ڪوٽ، سٿڻ وغيره جو نالو ڪونه نهاريندا، پر تاڪيو بافتو هرڪ وغيره نموني سان نالا وٺندا، اگر " ڪپڙ جو " لفظ ڪم آيل هوندو ته پوءِ هر ڪنهن انهيءَ شيءِ جو نالو وٺندا، جا ڪپڙ مان ٺهيل هوندي. جيئن شال. خميس (قميص)، رومال وغيره. مؤنث جي حالت ۾ " ڪپڙ جي" لفظ هٿ ڪرڻ لاءِ، ڪپڙي جي ڪنهن به جنس مؤنث واري نالي لاءِ ڳولا ڪندا، جو پڻ ڪپڙي جو ڪو ياڱو يا حصو هوندو. جيئن ته ليڙ، بانڊاٽي، اڳڙي وغيره. اهڙي ويچار رکڻ سان اُهي ئي ماڻهو ڳجهارتون ڳولي سگهندا، جن کي تمام گهڻي عام واقفيت هوندي ۽ تيز حافظو رکندڙ هوندا.

هنر جي ڳولا لاءِ حافظي جي گهٽ ۾ اعليٰ خيالن جي گهڻي ضرورت آهي. هنر ڳوليندڙ جو ڪم ٿيندو هنر ۾ ڪم آيل پيچيدن لفظن کي چنبڙي چاٽي، منجهانئن اصلي سچن لفظن جي صورت ناهڻ. جهڙيءَ ريت مهمان پنهنجو هنر صاف ڪري ٻڌايو.

لفظ "آڙيءَ" مان ورتل لفظ "اڙي".

لفظ "ٻولهاڙيءَ" مان ورتل لَفظ "ٻول هارِي" يا "ٻول وارِي".

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لفظ "هنجهه" مان ورتل لفظ " هنج" معنيٰ " گودِ".
لفظ " منگهه" مان ورتل لفظ " منگهه" — بادگير.
لفظ "ڪانير" مان ورتل لفظ " ڪان+ وير_نشان چٽيندڙ.
لفظ " نيرگيءَ" مان ورتل لفظ " نير رنگ" — نيرو رنگ.

مارئي ٿي عمر سومري کي چوي ته " اي عمرا تون 'اڙي!' اُنهن کي چؤ، جيڪي توسان ٻولَ واريون آهن." اڙي جو لفظ، نڪاح واري زال لاءِ صرف سندس مڙد ڪم آڻي سگهي ٿو، پيو ڪو به مڙد هن لاءِ اهو لفظ استعمال ڪري نٿو سگهي. اها حجت اٿاريندي، مارئي عمر کي چوي ٿي ته "پنهنجين نڪاح ٻڌل زالن کي 'اڙي' چؤ. جو ته اُهي توسان ٻول ٻڌل آهن. هنج ۾ ويهڻ جي آچ به انهن کي ڪر، جيڪي تنهنجي محلاتن ۾ بادگيرن هيٺ رهن ٿيون يعني جيڪي راڻيون آهن. اي عمرا توکي شال بندوق جا ڪانَ ڍاهي ناس ڪن! تون اشراف عورتن، ۽ انهن جي شريف مائٽن کي، جو بدناميءَ جا نيرا ٽڪا ڏين ٿو؟" جڏهن اهڙو ذُو معنيٰ شعر ماڻهن ٻڌو، تڏهن زور ڪياڻونس ته اجا به ڪي خدا جي ڏني مان ٻُڌاءِ . مهمان چيو ته " ادا! منهنجي زبان ڪانئ ٿي گسَي. مون کي به آهي ويهي اُيارڻو، تنهنڪري يلي وِينا ٻڌو. "

هيءَ پَسي حيران ٿئين، ڏسي ڏونگر ۾
لاهي پسين ها لِڱن تان، ڏسي ڏونگر ۾
ڏسي ڏونگر ۾ ، پوءِ چڙهي وئين، چانديو چوي.

هيءَ هنر اڳين ڪان گهڻو نرالو آهي. هتي صرف هڪ لفظ ڏونگر جي ۾ سچي معنيٰ لِڪائي ويئي آهي. لفظ ڏونگر هر هڪ ست ۾ جدا جدا معنيٰ رکي ٿو. اهي مختلف معنيٰ وارا لفظ گڏجي، وري سڏي سنواتيءَ معنيٰ وارو شعر پيش ڪن ٿا. جو

حقيقت تي مبني ۽ بامعني آهي. دراصل ڏونگر معني جبل آهي، پر هتي ڏونگر = ڏون+گر. هاڻ ڏون = ٻہ. ۽ "گر" مان مراد " گهر" جي ورتل آهي. سڄي لفظ جي معني ٿي: ٻہ گهر.

مومل تي سوڍي کي چئي تہ " هاءِ، افسوس! تون ٻہ ماڻهو گهر ۾ ڏسي، حيران ٿي دهلجي وئين؟ تو جهڙي سور وير مرد جو اهو شان نہ هو. تون اسان جي لڳن تان لٿو لاهي، ڏسي، پوري پڪ تہ ڪرين ها. جڏهن تو کي شڪ پيو تہ مومل سان گڏ پيو ٻہ گهر ۾ ماڻهو آهي. پر تو ائين ڪين ڪيو. فقط ٻہ ماڻهو گهر ۾ ڏسي، سواءِ جاچ جاچ ڪرڻ جي، مَهريءَ تي چڙهي، هليو وئين!"

مومل ۽ راڻي جي قصي جي اوهان کي اڳيئي سُڌ آهي تہ هو ڪيئن وڏ وڙا هئا.

اجا وينا ئي هئاسون تہ وٺي هيٺيون بيت ڏنائين:

تو نہَ پاري، سومرا! سا پاري پَليتن،
ڪڏهن ٻُڌيسين ڪانہ ڪا پَٽَ تي پلتن،
آٽي چاڙهي سومرا! پٽي پليتن،
سانگي ماڻهو ٻَنَ چَرا، رات ٻہ پَليتَن،
جوڙي ڏنيئي جانِ ۾ ، هوند ٻہ پَليتَن،
اِهو ٻِهُ پَليتنَ، آچيو عمر چام کي.

هيءَ هنر ٻہ مٿئين هنر وانگر هڪ لفظ " پَليتَنِ" جي ڦير گهير واري معني تي مدار رکي ٿو.

1. پَليتَن= پَلي تَن. تن پالي تاتي وڏي ڪئي.
2. پَٽَ تي پليتن =جي گهر ۾ اَن جي پَلي.
3. پَٽي پليتن = تن مَترنَ جي پَلي پَٽي.

4. رات بہ پليتن =رات بہ تن گذاري.
5. پليتن= پَليتي واري بندوق.
6. پليتن =پليد، بدنيت ماڻهن.

مائي عمر کي ٿي چوي تہ ” اي عمر! تو مون کي پالي وڏو ڪين ڪيو آهي. مون کي منهنجن مائٽن ئي پاليو ۽ تاتيو آهي، تنهنڪري آءٌ انهن ئي سنڌي آهيان. منهنجا مائٽ اهڙا تہ غريب آهن، جن وٽ ڪڏهن بہ اَن جي پَلي رکيل ڪانہ پُڏمر. هنن هميشہ مَٽَرن ۽ چٽَن جي پَلي پَٽي آٽي چاڙهي، ۽ انهيءَ تي ويلو واريو. هو مال جي سانگي تي رهندڙ ڏوٽي ماڻهو آهن، اڄ رات بہ هنن وٽن جي پنن يعني ڏُٽَ تي گذاري آهي. منهنجي مائٽن کي تنهنجي هن ڪُڏي ڪرتوت تي اهڙي تہ ڪاوڙ آهي، جو جيڏهن هو توکي ڏسن ها تہ هوند پَليتي واري بندوق تنهنجي جانِ ۾ هٽي . تو کي پورو ڪن ها. تون جو پرڏيهان پنڌ ڪري، فقط مون مسڪين عورت کي ڪٽي آيو آهين، تنهن لاءِ آءٌ سمجهان ٿي تہ اهو ڏسُ توکي ڪن پليد ۽ بدنيت ماڻهن ڏنو آهي."

آيو وارو چوٿين بيت جو.
وٽيا ويڙهيچَن، مارُن مَنَهڙا،
اُني پاس اَڏيا آهن مارُن مَنَهڙا،
مارُن مَنَهڙا، ڏاريا سپ ڏندن سان.

هتي بہ هڪ لفظ ” مَنَهڙا“ ۾ سڄي معني تڪيل آهي. هن شعر ۾ مارئيءَ پنهنجي مائٽن جي رهائش ۽ جسماني سينگار جو ذڪر ڪيو آهي. شاعر پنهنجي شعر ۾ ” منهڙا“ لفظ تي ايهام ڪري، شعر جو مطلب ۽ معني ڳجها رکيا آهن. هن شعر ۾ تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دفعا "مَنَهڙا" لفظ ڪم آندو اٿس، جو هر هڪ دفعي سان پنهنجي پنهنجي معنيٰ ٿو ڪڍي.

1. منهڙا معنيٰ مٿي جا وار ۽ زالون وارن کي گهٽن ئي نمونن سان ٺاهينديون آهن. ڪي چوٽي ڪريو ڇڏين، تہ ڪي ڳُلا ڇڏيو ڏين. تر ۾ ڪوهستان جي پاسي زالون وري وارن جون ڇَڳُون چيري، مَنَهڙا يا مينڍيا ٺاهين. انهيءَ ڪري " منهڙا" مان مراد " مٿي جي وارن" جي وٺبي.

2. مَنَهڙا معنيٰ مَنَهن، ڇَنا، ننڍڙا پکا.

3. مَنَهڙا معنيٰ مانَ نُنهنڙا، يعني پنهنجا ننهن.

انهيءَ مان " ماُرو مانُنهنڙا" معنيٰ " منهنجا ماُرو پنهنجا ننهن".

مارئي پنهجي مائٽن کي ياد ڪريو چوي ٿي تہ " اڄ منهنجي مائٽن پنهنجي مٿي جا وار وٺي ٺاهي ۾ مَکي، انهن مان مينڍيا ٺاهيا آهن شايد هنن کي ڪا خوشي حاصل آهي. برسات وُٺي آهي، سو خوش ٿي، پاٽيءَ جي پر ۾ پنهنجا مَنَهنَ منڊيا اٿن، يا پکا اڏيا اٿن. منهنجا ماُرو غريب آهن. ايتريقدر جو هوُ پنهنجا ننهن بہ ڏندن سان چلي لاهيندا آهن.

وري بہ ڪا بس ٿئي! پلٽ هُئي، سا پئي پَلٽي.
عمرا! اسان جي ڏيهہ ۾، جي هجن تلواريون،
ڪڏهن ڇڏنن ها ڪينڪي تنهنجون تلواريون.
هٿن ها هٿن سان تو کي تلواريون،
اِهي تلواريون، ماٽين هوُند ملير ۾.

مارئي ويچاريءَ عمر جي قيد ۾ بند ۾ رهي ڏاڍا ڏوٽ ڏينهن ڏٺا گهٽيون ئي عمر کي آزيون نيزاريون ڪيائين. قادر جو قهر ياد ڏياريائين. پنهنجي بيڪسي ۽ بيوسي پيش ڪيائين. پر عمر تي اهڙو ته انڌ جو ڀوت سوار هو جنهن کي ڪا به ڪانءَ دل سان لڳي. جڏهن مُور ڪَڪ تي، تڏهن "تنگ آيد به جنگ آيد" جي مثال، ڪيس ڏپ ڏيڻ لڳي. جَلَ ڪاوڙ جا جڏهن جيءَ ۾ لڳس، تڏهن دل جي بخار ڪيڻ لاءِ ڏند ڪرتي، ڪي جو ڪي چوڻ لڳي. شاعر هتي بيان ڪيو آهي ته ڪيئن نه مارئي، عَمر کي مخاطب ٿي، دليرانه نموني سان، پڌري پٽ سچ چئي رهي آهي!

1- تلواريون = تل+ واريون يعني گهوڙيون، جن تي تَلَ پوندا آهن.

2- تلواريون = تَر + واريون يعني تنهنجي تَر يعني ڳوٺ ۾ رهندڙ يعني تنهنجي ذات واريون.

3- تلواريون = تلواريون. نالو هٿيار جو.

4- تلواريون = تَلَ تِر + واريون يعني خال ۽ خط واريون خوبصورت زالون.

مارئي عمر کي چوي ٿي ته " اي عمرا جيڪڏهن اسان جي ملڪ ۾ منهنجي مائٽن کي تلن واريون تکيون گهوڙيون هجن ها، ته هوند هو تنهنجي ذات وارين کي ڪڏهن به ڪين ڇڏين ها. جيئن تون مون کي زوريءَ کڻي آيو آهي، تيئن هو منهنجي عيوضي تنهنجيون به کڻي وڃن ها. هو اڄ تنهنجي مثان اهڙا ڏمريا وينا آهن، جو تون جي انهن جي سامهون ٿين، ته هوند توکي پنهجن هٿن سان تلواريون بيهي هڻن. نه فقط ايترو پر تنهنجون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حسين ۽ جميل. خال ۽ خط واريون سومريون. منهنجي عيوض ڪٽي، وڃي مليرِ ۾ ماڻين ها."

جهَلَ جوان کي آئي ڪانه ٿي. هڪ بيت پيو به هلائي ڏنائين:

اُتيو آڌيءَ رات جو، ٿي لتاڙي سيسر،
هٽيو پانهن، هلي وڃي، ٿي لتاڙي سيسر،
ڪاهيو پوي ڪنن ۾، ٿي لتاڙي سيسر،

لتاڙي سيسر، جي ميهر وڏا مُنهين ٿي.

شاعر هتي سُهڻيءَ کي ياد ڪيو آهي. سُهڻيءَ جي سڪ جو بيان سيني شاعرن وڏي چاهه سان ڪيو آهي. سهڻي پنهنجو فرض وڏيءَ همت سان پورو ڪندي هئي. هڪ ضعيف زال لاءِ اهو تمام مشڪل ڪم آهي ته آڌيءَ رت جو سانوڻ خواهه سياري، اُوتڙان تَڙ ڪري، گهڙو کڻي، گهڙي پوي. درياءَ جو پيٽ بي انت آهي. ڪنهن کي به ڪل ڪانهي ته اُن جي اندر ۾ ڪهڙا پوائتا جانور پيا تڙڳن. درياءَ جي دهشت کان مرد مونجهاري ۾ پئجيو وڃن. هت ته هڪ ڪمزور ۽ هيٺي حال عورت جو ڪم هو. پنهنجي ڪُڙم قبيلي واري هئي، ميهر سان سندس محبت سُڌَ عالم آشڪار هئي. ماڻٽن جي مٿس چونڪي، اڳيان دريائي دَرندن جو خوف. ميهر سان ٻولن ٻڌي هئي. ايتري ڪشمڪش هڪ نفيس دل برداشت ڪري. سا ڳالهه اعتبار ۾ اچي نٿي سگهي، پر سهڻيءَ سيني جي دلين تان اهو شڪ دور ڪري ڇڏيو ۽ ثابت ڪري ڏيکاريو ته جن کي سچي سڪ آهي، تن لاءِ آسان آهي: ساهه جو ڊپ، ڪاري رات، ڪُننَ جا ڪڙڪاٽ، درياءَ جي دهشت ۽ ٻنڌ پري. اهي سڀ مشڪلاتون مُنهن ۾ هيس، پر دل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪانہ ڏھليس. منجھائن ھڪ بہ سُھڻيءَ جي سڪَ ۾ رڪاوٽ ڪانہ وڌيَ. ھوءَ تہ ويران ويروڌ ھئي، شاعرن وڏي ڇاھہ سان سُھڻي ڳائي آھي. ھتي بہ سندس دليري ۽ سچي محبت جو ذڪر ڪيو ويو آھي. " سيسر" لفظ ۾ ٺي پيد پريل آھي. جو ھن ريت ڦرندو گھرندو پنھنجي سچي مطلب واري جاءِ وٺندو ويو آھي.

1ـ سيسر= سي =اُھي + سي= ماڻھن جا مٿا.

2ـ سيسر= پاڻيءَ جي ازدھا جو نالو.

3ـ سيسر = سي= اُھي + سر= نالو گاھہ جو.

4ـ سيسر = سي= اُھي + سر =ڳجھيون (ڳالھيون).

شاعر سُھڻيءَ جي سڪَ جو بيان ھن ريت ٿو ڪري تہ سُھڻي آڌيءَ رات جو جڏھَن گھر جا ڀاتي سڀ سُتل ھئا. تڏھن اُنھن جي مٿن ڪان ڦري، گويا انھن جا سَر لتاڙي، ٻاھر نڪري ٿي ويئي. جڏھن درياءَ جي ڪناري تي پھتيَ ٿي، تڏھن سيسرن جھڙا خوفناڪ جانور بہ لتاڙي ٿي ويئي. اھي ٻئي منزلون جڏھن جھاڳي پار ٿي پيئي، تڏھن بيخوف ٿي ، ٻيلن ۾ جھنگن جا سَر، جي درياءَ جي ڪناري سان جام ٿيندا آھن، سي بہ لتاڙيو ٻانھن لوڏيندي ھلي ٿي ويئي. سُھڻي جڏھن ميھر ڏانھن ويئي ٿي، تڏھن رات جي تاريڪي ، دريائي جانورن جو خوف، ۽ ٻيلن جي ڪنڊن، ڪانئين ۽ گاھہ جي ٻُورن ٻُوٽن جي ھن ڪي ڪابہ پرواھہ ڪانہ ھئي، ڇو تہ ھوءَ اُھي ڳالھيون پنھنجي اندر ۾ اوريندي ٿي ويئي، جيڪي ميھر سندس من تي وڌيون ھيون.

اھو ھڪ فطرتي امر آھي تہ ڪوبہ ماڻھو جيڪڏھن ڪي ڪجھہ پنھنجي اندر ۾ اوريندو ۽ پنڌ ڪندو ويندو تہ پنڌ جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪل ڪانہ پونديس. جو پنهنجي ڏِنِ ۾ هوندو تنهن ڪي خوف ۽ ٽَڪَ جي ڪل ڪانہ پوندي. اهڙيءَ ريت سُهٽيءَ کي بہ سڄيءَ رات جي ڏکن ڏاکڙن ۾ صرف بہ ڳالهيون ياد پيون ٿي: هڪ گهر، بيو ميهر. وچ واري منزل تہ چڻ هئي ڪانہ. جيڪڏهن هئي تہ ان کي ميهر جي محبت لَڪايو ڪين ٿي.

مهمان ڪچهريءَ کي چڱو وندرايو وينو هو تہ اوچتو ڪُڪڙ بانگ ڏني. چيائون تہ "اُٿو سَهائو ٿي ويو." ڪچهري خير خوبيءَ سان برخواست ٿي. سيڪو ويو گهرو گهر. آرام ڪرڻ لاءِ تہ باقي وقت بچيو ئي ڪونہ. سيئي هٽا مالدار. وچي مال جي ميڙيائي ۾ لڳا. اسين بہ مهمان پَرَچ تي پٽي رهياسين. اُهائي مهل هئي تہ مانيءَ تي چاڻو مکڻ جو رکي، بہ وٽا مهيءَ جا پري. کٽي آيا. ماني کائي، هر ڪنهن ورتو پنهنجو رستو مهمان جي ٿهل ٽڪور جهڙو مرد دل کولي ڪن. تهڙو ئي زالون. زالون تہ مردن کان بہ وڏيڪ نالي واريون آهن.

ڪوهستاني زالون سمجهنديون آهن تہ مرد جي غير حاضريءَ ۾ مهمان جي خاطر تواضع ڪرڻ سان پنهنجي مرد جو ئي ناموس وڌائڻو آهي. شهري زالن کي جيئن نئين نئين فئشن اختيار ڪرڻ جو شوق ٿئي، نت سٽ سان گهمڻ ۾ فخر ٿئي، ۽ ڏارين مردن سان هينڊشيڪ ڪرڻ پنهنجي لاءِ نيڪ تهذيب سمجهڻ جو سبب ٿئي، تيئن ڪوهستاني زالن کي وري سادگيءَ مان اچي مزو. اوچيءَ اوچَ تي نفرت ٿئين. مرد جي تڏي سرهي ڪرڻ لاءِ فخر ٿئين. وڏي خوبي منجهن اها آهي، جو مهمان ڪنهن بہ وقت آيو تہ طعام تيار. آڌيءَ مانجهيءَ جوخيال ڪونہ ڪن. نڪي ڪوسي تڏي ڏسن. شهري قانون اتي ڪونهي. يعني

تہ " مهمان مهل سر آيو تہ ڪاراڻبو نہ تہ پَل پيو ٻاڻون ڪائي. " هو مهمان کي بڪيو ترسائڻ پاڻ لاءِ عيب سمجهن. خبرن ڇارن پڇڻ کان اڳ ، مهمان کان مانيءَ پاڻيءَ جي پڇا ڪن. هنن کي خاطري آهي تہ رڳو حڪم ڪرڻ جي دير ٿيندي، جنهن وقت حڪم ڪبو اُن وقت ماني تيار . اهڙو جواب گهران ڪڏهن ڪين ملندو تہ " هن وقت اوير ٿي ويئي آهي، ڪير دونهان جهپيندو؟ نوڪرياڻي ڪانهي، ڪير تنڊ ٿتائيندو؟" " اويرو مهمان، پٽائي پاڻ " وارو مثال هنن وٽ ڪونهي. اهڙي محتاجي ۽ بيوسي مغربي تهذيب جي شيدائي شهرين کي پلءِ پيئي آهي. تہ هو انهيءَ عيب کان آجا آهن.

بيماري ۽ علاج

ڪل نفس ذائقة الموت. يعني تہ دم دم ۽ پساهہ بساهہ موت چڪائيندڙ آهن. جو نڪر ٿيو آهي، سو ضرور پَڄندو ، جو ڄَميو آهي، سو ضرور مرندو. مرڻ ناهي ميٺو پرٽو ناهي گار. سڀ ڪنهن کي موت جو چسڪو چکڻو آهي. پر ڪُوڙيءَ دنيا جو واءُ سيڪو پيو گهري تہ چار ڏينهن وڏيڪ تڳان ۽ ڇُڳان.

هڪ تندرستي هزار نعمت. جڏائيءَ ڪان جاڏائيءَ ۾ مزو سرير سگهو تہ سنسار سگهو جيءُ جڏو تہ جهان ئي جڏو. ڪائڻ پيئڻ، گهمڻ گهتڻ جو مزو بہ چاقائيءَ ۾. جڏهن چڱيلائي اهڙي چڱي آهي، تڏهن ضروري آهي تہ ان جو احتياط بہ ڪيو وڃي، جابلو جوان صحت جي سلامتيءَ لاءِ ڪهڙو تا جتن ڪن؟ جيڪڏهن ڊاڪٽرن سان انهيءَ جو ذڪر ڪجي، تہ هوند هڪدم فتويٰ ڏين تہ اُهي ئي ماٺهو چوويهن ڪلاڪن جي اندر وڃي سرڳواسي ٿيندا؛ مگر قدرت جو نظام، ڪهڙي مجال جو نڪتہ چيني ڪئي وڃي، اَڇن ۽ اوڇن ۾ تِر جو تفاوت ڪونهي. ميرا ۽ ملوڪ هن جي نظر ۾ هڪ. شاهہ ۽ گدا جو سنڌوئي ڪونهي. جو جتي، سو تتي ئي خوش، امير ۽ اُمراء سيجن تي، غريب غربا سيلهن تي، هڪجهڙي ننڊ ڪن ۽ سيني لاءِ پوري وقت تي اُيري ۽ لهي، وسي ۽ اوڪاٽي. هڪڙا ڍنگهر جي ڊار ٻيا محلن منجهہ محفوظ. جسماني طاقت ۽ دل جي همت اڃا بہ هُنن ۾ سرس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

موت ۽ حياتي، ڏک ۽ سک، عزت ۽ ذلت جڏهن سڀ سندس وس آهي، تڏهن سيڪو لکيو لهندو. " وتُعِزّمن تشاءُ وَتُذِلّ مَن تَشاءُ" يعني اي ڌڻي! جنهن کي وڻئي، تنهن کي عزت وارو ڪرين، ۽ جنهن کي وڻئي، تنهن کي بيعزت ڪرين. لکيو منجهه نراڙ قلم ڪياڙيءَ نه وهي. اثين چوڻ ته عيش ونشاط واري زندگيءَ کي وڏيڪ جتاءُ آهي، ڏکن ڏولائن واري حياتي هڪدم ختم ٿيو وڃي، منهنجي خيال ۾ گناهه پرتو آهي. اوهان درياءَ جي ڪناري تي ملاحن جا پار ڍنگهر جي ڊار تي غريبن جا جاوا، آرهڙ توڙي سياري ڏٺا هوندا. اڻن ڪو لڱن تي لٽو ؟ اجا بہ ٻاهرين دنيا وڃي ڏسو سارو ڪٽنب نيم برهنہ. ناهي گندي، ناهي سيءُ. جبل ، لاڙ ڪان، سياري ۾ سخت سرد، ۽ اونهاري ۾ وڏيڪ گرم. جبل اهکو ۽ اٽائو آڏ تريجا آهڙا ڏونگر کي ڏاڪا. نہ منجهس ويج نہ طبيب، تڏهن بہ ماٺهو وڏيڪ تندرست. شهري، بازاري چَٽي جا عادي، تنهنڪري هڪ نہ ٻئي مرض ۾ پتا پيا آهن. غريبن کي ملي پورو پنو ۽ چڊو پادو. رُکي ۽ سُکيءَ تي پيا گذارين. گهٽيءَ گهرج کي ٿورو آچين، تنهنڪري هاضمي تي بوجو گهٽ. آبهوا صاف ۽ سٺي، کير ۽ گيهه نِج. جبلن جي لهہ-چڙهہ سندن لاءِ مڪمل ورزش. هاٺي بڌايو تہ ڇو روڳ پرائي؟ جهنگ جو ڏُٿُ، جنهن جي رس مان نهي ماکي، جا ستن مرضن تي پوي. اهڙي ڏُٿُ واپرائڻ مان ڪنهن بہ خرابي ٿيڻ جو امڪان ڪانهي، سدائين خوش گذارين. اثين هرويرو ڪونهي تہ سدائين نرويا ۽ نمرا آهن، بيمار بہ ٿين ٿا، مگر شهرين کان گهٽ. گرميءَ ۾ اُساتجي پوڻ، جهولي جي جهڙپ لڳڻ، سرديءَ ۾ پاسو جهلجڻ. ڪچي ڦڪي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪاٺڻ ڪري وهاڻجي پوڻ ۽ ڏڪ لڳڻ ڪري ڦٽجي پوڻ. اهڙا ڪيس البت گهٽا ٿيندا آهن. ٻيون به ڪي هلڪيون بيماريون ڪين ٿين. تن جا ويچ پاڻ آهن. سياري ۾ نمونيا گهٽي ٿئين. ڇو ته ايترو اوچڻ ڪتان آٿين. جو سيئي پاڻ ڍڪين!

(1) اُس ساڙيي کي ٿڌي پاڻيءَ ۾ وهنجاري. آمريءَ ۽ ڪنڊُ جو شربت پيارين. ته نئون نمرو.

(2) وهاڻيي يا ڦٽائتي کي گيهه ڍڪ ڀرائي. مٿان ڪتاڻ ڪارائين. ته اوچلا ڪريو پٽُ ڇنڊيو ڇڏي.

(3) نمونيا يا پاسي جهلجڻ واري کي نڪي لائين پَلستر. ۽ نڪو لڳائين جاڻَ جو تيل. ڪُڪڙ جا چُوزا ڇلي. پاسن تي ٻڌي. مٿان پاهي کل چاڙهي ڇڏين. انهن شين ۾ ايتري ته گرمي آهي. جو لڳل ڦقڙ ازخود آجو ٿيو پوي. جيڪڏهن ڪو غريب آهي. ۽ وٽس کلَ هٿ ڪرڻ جي پهچ ڪانهي. ته پوءِ پاهو يعني رڍن جو پاڻ گرم ڪري. ان جون تتاڪون ڏين يا زمين تي باهه ٻاري. گرم رک تي بيمار کي سمهارين. ته ڇٽيو پوي. هنن وٽ پنهنجو پَلستر به آهي. ٻاجهريءَ جي اٽي جو ڏريو رڌي. پاسن تي ٻڌيو ڇڏين ته سُڌ پُڌ ولائتي پلستر جو ڪم ڏئي.

(4) شهري ماڻهن جو آخري علاج آپريشن. يا سول اسپتال تائين وڃڻ آهي. پر جابلو ماڻهن جو علاج آهي " کل وجهڻ" . جي اُن مان نه ڇٽو ته بيمار مان اُميدون لاهي. الله ۾ آسرو رکي ويهي رهندا. سياري ۾ پاهي. ۽ اونهاري ۾ ٻاڪري کل وجهن. ٻاڪري کل ۾ خاص ڪري نيري ٻڪريءَ جي کل وڌيڪ مجرب ۽ مفيد سمجهن. ڊاڪٽرن ۾ " اصل ايمان ڪونه ڄمين. البت ويڄن تي اعتبار رکن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڊاڪٽرن ۽ ويڄن کان وڌ ويساهه آهي. پوپن جي ڏمال تي، بيمار تي ڏمال نه ڪراياڻون ته جڻ بيمار لاءِ ڪجهه به نه ڪياڻون.

جابلو ملڪن ۾ زهريلا نانگ عام تين. جهڙو رنگ پٿرن جو تهڙو جسم نانگن جو. ڏسڻ ۾ ئي ڪين اچن. اتفاق سان ڪو منجهانئن ڪکجي پيو ته يڪدم ترت علاج ڪندس: ڏنگ واريءَ جاءِ کان ٿورو مٿي. سخت ٻڌي، ڏنگيل جاءِ کي ڪپ سان چيهه ڏيئي، رت ۽ زهر ڪڍيو وٺن. جيڪڏهن خاطري ڪانه ٿئين ته زهر نڪتو آهي، ته پوءِ زخم تي سڳي هٿي، چُوسي، زهر ڪڍيو ڇڏين. زهر بي اثر ٿئي، تنهن لاءِ ڪکيل کي گيهه جا ڍُڪ پيارئين، ان کي اوڇلا ۽ اُلٽيون ڪرائين. ڏنگيل عضوي کي اوجهه ۾ وجهي، ڪجهه وقت ڇڏي ڏين. ائين ڪرڻ سان زخم مان رت جاري ٿيندو آهي. جنهن مان گڏ زهر به نڪريو وڃي. اوڏي چڪ ۾ ڪو پاڙهيتي وارو سُجهندو هوندن، ته نهه ڦهه ان کي گهرائي رڻن. پاڙهوملين ته آتت آين، ان کي سول سرجن کان به ڪارائتو ڄاڻن. اونهي خواه مٿاڇري گهاءَ جو علاج به پاڻ ڪن. ملڪ ۾ هٿيارن جي جهل پل ڪانهي، سيڪو لانچيو پيو گهمي. توريءَ گهٽي ڳالهه تان تلوار مياڻ مان ڪڍيو ـ ن باهر. اونهي زخم اندر پن جو شيرو . ناس ۽ سرمو وجهن. پن جو شيرو ۽ ناس، زخم کي سڪائي، رت بند ڪريو ڇڏي. سُرمو صرف زخم کي تڏي ڪرڻ جو ڪم ڏئي. هلڪي ڦٽ تي هيڊ ۽ تيل ملائي لڳائين ته نسُون ڪليو پون ۽ رت جو ڏوڙو جاري ٿيو پوي. جنهن کي فقط ٻاهرين مار ملي، ۽ بدن جها ڳوڙجي پويس، تنهن کي ڪنيءَ جو پڪل اٽو ۽ گيهه گڏي پيارين. جيڪڏهن وات ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نڪ مان رت ايندو هوندس ته بيهي ويندس. اهڙي ماٿهوءَ کي ڪلَ ته اول چاڙهين. ڪلَ به پنهنجي گرمائش ڪري، نسون کولي وجهي ٿي، ۽ جميل رت وري به دوڙو ڪرڻ شروع ڪري ٿو انهيءَ ڪري آرام اچيو وڃي.

بندَ سندَ جو مڙڻ ۽ هڏي جو ڀڄڻ، اُتي عام ڳالهه آهي. ڇو ته جبلن جي لهڻ چڙهڻ ڪري پير ترڪي ڪرڻ جو گهڻو امڪان رهي ٿو. اهڙيءَ حالت ۾ پنهنجو علاج پاڻ ڪن. انساني عضوو ته ٺهيو پر چوپائي جانور جي اعضا بندي به اهڙي ڪن جو ڏسڻ وارا حيران ٿيو وڃن!

زمين ۽ آسمان جي وچ ۾ جيڪا قدرت جي مخلوقات آهي، سا سڀ هڪبئي جي مدد، آڌار ۽ ڪم لاءِ خلقي وئي آهي. سڀ وٿون هڪبئي جي ڪم اچن ٿيون، هر چيز انساني فائدي لاءِ آهي. جنهن شيءِ کي اسين بيڪار سمجهون ٿا، جنهن مان عمر ڀر اسان ڪو ڪم نه ورتو آهي، سا شيءِ تحقيق اسان جي فائدي لاءِ خلقي وئي آهي، پوءِ جيڪڏهن اسان اُن مان ڪو ڪم نه ورتو ته اُها اسان جي ناداني آهي. اسان کي حڪيم خواهه ڊاڪٽر ۽ ٻيا ڪاريگر يا ٽوٽڪائي، هر چيز ناهي ٺپي تيار ڪري آڻيو ڏين ٿا، تنهنڪري انهن جي اصليت معلوم ڪرڻ لاءِ اسان کي ڪو ويچار ڪونه ٿو ٿئي. جهنگ جي ٻوٽي، مفت هٿ ڪري، روايت رواني ڪئي وڃي ٿي. انهيءَ مان جيڪا ولايتي دوا ٺهيو اچي، اُن لاءِ هڪ پائليءَ تي ڏهه رپيا به اسين خوشيءَ سان ڏيون ٿا. اسان کي جيڪڏهن انهن ٻوٽين مان دوا تيار ڪرڻ جي تربيت ايندي هجي، ته هوند بنا پئسي وڏين بيمارين جو علاج

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري سگهون. ڪوهستاني علائقي ۾ ڊاڪٽر يا حڪيم ڪين آهي، صرف ڪي ٽوٽڪائي هوندا آهن. تنهنڪري انهن کي سيڪا ضرورت پاڻ پوري ڪرڻي پوندي آهي. جهنگ جون ٻوٽيون، جي حڪمت سان ڀرپور آهن، انهن کي جاچي ۽ آزمائي، هنن پاڻ وٽ مجرب نسخا رکيا آهن. ڪنهن به بيماريءَ جي علاج لاءِ ڏسُ پڇبو ته تمام سستو ۽ سٽائو ڏسُ ڏيندا. انهيءَ ڏسَ تي عمل ڪرڻ سان سچ پچ ماڻهو ڊاڪٽرن جي موتمار فين کان بچيو پون، ۽ فائدو به پوين. انساني جسم ۾ جيڪي بيماريون ٿين ٿيون، تن مان ڪي يا سيئي هنن کي به ضرور ٿينديون هونديون، پر هو هڪ بيماريءَ جو علاج پاڻ ڪن. جنهن لاءِ نه خرچين ڏوڪڙ ۽ نه وڃائين وقت. گهڻو ڪري سيڪا سنا وٽن موجود هوندي، نه ته به، گهر کان ٻاهر نڪتا ته دوا تيار. جهڙو ڪن ماڻهوءَ جو علاج، تهڙو مال جو.

چوپائي مال جي بيماري ۽ علاج

چوپايو مال بہ ساهدار وَٿ آهي. بيماريءَ انهيءَ کي بہ ٿئي. گرميءَ سرديءَ جو اثر ان تي بہ ظاهر ٿئي، مگر هو وينجهارَ پنهنجي حڪمت عمليءَ ۽ دانشمنديءَ سان بيزبان جانورن جو بہ علاج اهڙو ئي سولو ڪن، جهڙو مريض انسان جو.

جيڪڏهن ڪنهن جانور جي پيٽ ۾ ڦُر مري وڃي، تہ ان کي يڪدم هنجهُو، واهو ڳڙ ۽ جاڻ گڏي، گهوٽي پيارين تہ ڦر يڪدم ڪريو پوي. هنجهو ۽ واهو جي ملي نہ سگهيا، تہ ڳاڳيءَ جي پاڙ ڳڙ ۽ جاڻ گڏي، گهوٽي پيارين. اهي شيون هر ڪنهن پاڳئي وٽ هڪيون حاضر هونديون آهن. ڏڪ لڳڻ ڪري، يا هڪبئي کي اُڪلون هڻڻ ڪري، چوپائي مال کي چيچ تي پوندا آهن، يعني پيٽ جي عضون مان ڪو عضوو چچجي پوندو آهي. اهڙي بيمار جانور کي ڦٽڪي ۽ تازو کير گڏي پيارين تہ تندرست ٿيو پوي.

اوڳهَر جي مرض ۾ مال جو اوهرُ سُڄي پوندو آهي. ۽ منجهانئسَ کير جي بدران پاڻي پيو ايندو آهي. تنهن لاءِ ميٺ مهٽي، شيردان تي مکي چڙين، ۽ پيرن تي تتاڪون ڏين.

خاص ڪري ٻڪرين کي هڪ زڪام جهڙي بيماري ٿيندي آهي، جنهن کي پرسينڻ سڏين. انهيءَ بيماريءَ ۾ ٻڪرين جو نڪ وهندو آهي. ۽ انهيءَ ريزش ڪري ڇاتي بند ٿي پوندي اٿن، جنهنڪري چَرُ ۽ پيٺڻ بہ ڇڏي ڏين. انهن کي ڪارو تماڪ اڳڙيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ ٻڌي، ساري رات پاڻيءَ ۾ پسائي، صبح جو تيل سان ملائي نَڪَ ۾ وجهن. ائين ڪرڻ سان ٻڪرين کي ڇڪون اچن، ۽ ڇاتي ڪليو پوين، ڪنهن ٻـ چوپائي جانور کي جيڪڏهن ڦُر اُمهاڙو آيو، تـ ڪمال ڪري ڏيکاريندا. اهو ڪمال نـ جانورن جي اسپتال جو ڊاڪٽر ڪري سگهندو ۽ نـ سول سرجن. هو ڇا ڪن جو نيڊڙو مگر تيز ڪَپُ ڪٽي، هٿ ڌوئي صاف ڪري، انهن تي گيهـ مکي، جانور جي سار يعني فرج ۾ هٿ لنگهائي، هڪ ئي هٿ سان سڄو ڦُر ڪوري ڪپي، ڪڍي ٻاهر ڦٽو ڪن ائين ڪرڻ سان جانور کي ذرو بـ ايذاءُ ڪونـ پهچي ڦُر جيڪڏهن اُمهاڙو آهي، پر جيئرو آهي تـ ان کي هٿ سانُ سيري سُمهاڙو ڪري. سلامت ڪيڏيو ونن مون کي ياد ٿو پوي تـ ڪراچيءَ جي جانورن واري اسپتال جو جهونو ۽ مشهور ڊاڪٽر حاجي سانگي خان ٻاهر ويو، ۽ اوچتو وچي اهڙي ڪيس تي پهتو. هڪ ماڻهوءَ جي چالاڪي ۽ قابليت ڏسي، ڪيس سرڪاري طرح جانورن جي اسپتال ۾ نوڪر ڪري رکيائين.

چوپائي مال ۾ ٻيو بہ هڪ عجيب مرض پوندو آهي، جنهن جي علاج ڪان ياڳيا ٻنهـ بيخبر ۽ قاصر آهن. اهو مرض آهي نڪاڻ. مرض جو نالو " نڪاڻ" هڪ صفاتي نالو آهي. مرض جي حالت جاچي، اهو نالو ڏنو ويو آهي، هن مرض مان ڪوبـ ساهدار بچي ڪونـ ٿو سگهي. چڱي ڀلي ٻڪري تنهنجي اڳيان نينگ ٽپا ڀيئي ڏيندي. جنهن لاءِ تنهنجو خيال ائين ڪڏهن ڪين چوندو تـ هن ۾ ڪا سوڙائي آهي. سا اوچتو تنهنجي اڳيان دانهن ڪري، ڪِري پوندي. منٽ_اڌ ۾ ڏئي پهتس تـ سير

وهائيندس، نہ تہ مري مردار ٿي ويندي. اهڙي قسم جي مرض کي ”نڪاڻ“ چوندا آهن. نڪاڻ جون علامتون هي آهن:

چڱي ڀلي ٻڪري شرم ۾ هوندي وانگر ڪومائجي، چارئي پير جهلي، ڪنڌ پيجي، ويهي رهندي. پيشاب ۾ رڳو رت ايندس. ڏنار ۽ ڌڻي انهيءَ موذي مرض کان گهٽو واقف آهن. سي يڪدم سهي ڪندا تہ نڪاڻ منهن ڪڍيو آهي. نڪاڻ معني نڪاءِ وانگر هڪ آواز يا هڪ رڙ بعد موت جو اچڻ. هن مرض جو رخ اهڙو تہ خراب آهي، جو هڪـ اڌ ڏينهن ۾ سڄا ڌڻ ناس ٿيو وڃن.

هڪڙي ڏنار ڳالهہ ٿي ڪئي تہ ”شام جي وقت ۾ واڙي آءُ هڪڙي چڱي متاري ٻڪري ڏهي رهيو هوس تہ اوچتو ٻڪريءَ دانهن ڪئي، مون جيسين منهن مٿي ڪيو تيسين ٻڪريءَ منهنجي مٿان اچي ڦهڪو ڪيو ۽ ڪاتيءَ ڪانہ پيئي.“ ياڳيا چون ٿا تہ اهڙي مرض ۾ مئل ٻڪريون ڪيتريون ئي اسان ڪليون آهن، هنن جي ڦڦڙن ۽ پاسيرين تي بندوق جي ڇيرن جهڙا لڳل نشان ڏسڻ ۾ اچن ٿا. مگر ڇيرن جو ڪو وجود اتي ڪونهي. ساروبدن ٽِپ ٽِپ ڏسڻ ۾ ايندو. سارو گوشت ڳاڙهو ۽ ڪارو ٿي ويندو آهي. مالدارن کي انهيءَ مرض لاءِ اهو وهم ويٺل آهي تہ غائبات جي چر يا ٿولي شڪار ڪري ٿي. ڪيترن تہ اها بہ شاهدي ڏني تہ مال اوچتو وٺي ٿاهہ ڪائيندو آهي. تنهن کان پوءِ ٿي-چار پَهرُ وٺي ليٽيو ۽ مريو وڃن. والله اعلم باالصواب.

اهڙي مرض جي وٽن ڪا دوا ڪانهي، تنهنڪري لاچار ٿيو پون. اوسر جو ايترو اونو ڪونہ ڪن. جيترو هن منحوس مرض جوا هن مرض کان بچاءَ لاءِ ٻيو طريقو ڪونہ اٿن. فقط جوءِ

مٿائين ۽ مال جي حالت ۾ تبديل آڻين. مثلاً ڪي منجهائڻ وڪڻن يا ڌارين جو مال آڻي، پنهنجي مال سان گڏين. ائين ڪرڻ سان البت جهلو ٿي ويندو آهي.

ٻڪرين کي ٻي به هڪ بيماري ٿيندي آهي، جا سڄيءَ واڙيءَ کي ڏوگهو ڏيو ڇڏي. مال جا سڄا وَلر هڪ رات ۾ چٽ ڪيو ڇڏي. جيئن ماڻهوءَ کي ٿئي نمونيا، تيئن ٻڪرين کي ٿئي ڦڦڙي. ٻڪريءَ جو ڦڦڙ پاسرين تي لڳي پوندو آهي. صبح جو ڌنار ۽ ڌڻي واڙي ۾ گهڙيا ته منهن ٺامڙي ٿي ويندن. ڪي ميون پيون هونديون ته ڪي بيماريءَ ۾ ورتل ڏسڻ ۾ ايندڻيون. ڏينهن ٻن ۾ واڙ جا پاڳا پيريو ڇڏي. نه رڳو هڪ هنڌ، پر سڄيءَ واڙيءَ کي رڳيو ڦٽو ڪري. گويا وچڙندڙ مرض آهي. پاسي جي بيماريءَ جو علاج، هوبهو تڪن ڏيڻ سان ڪن. ٻڪريءَ جي ڪن مٿان ڪل کي چير ڏيئي، بيمار ٻڪريءَ جي ڦڦڙ جي زري ڪاٺيءَ سان گهُچي. ان چير ۾ وجهن. اهڙي تُڪيل ٻڪريءَ کي اهو مرض ۾ اڪثري ڪونه ٿئي.

چوپائي مال کي ٻن دفعن ۾ ورهايو اٿن. ٻڪري، ڳانءِ ۽ اُٺ هڪ دفعي ۾ ۔ مينهن ۽ رڍ ٻئي دفعي ۾. قدرت جو نظام وري اهڙو جو عام بيماريون هر هڪ دفعي وار مال کي ڌار ڌار ٿين. جيڪي بيماريون پهرئين دفعي کي ٿين، سي ٻئي دفعي واري مال کي ڪونه ٿين، تنهنڪري علاج معالج ڪرڻ ۽ بيماري سڃاڻڻ ۾ تڪليف ڪانه ٿئي.

----

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيري ۽ مريدي

هن خطرناڪ مرض ڪان پنهنجي وطن جو ڪوبہ ڀاڱو
آجو ڪونهي جتي وڃبو اتي هن منحوس مرض جا جيوڙا ڏسڻ
۾ ايندا. هيءُ جيوڙو وضع قطع ۾ هوبهو انسانن جهڙو آهي، مگر
پنهنجن افعالن ۾ عادتن ڪري، مچر سان گهڻي مشابهت رکي ٿو.
اوهان مچر کي برساتي موسم ۾ پنهنجي ڪنن وٽ " يون
يون" ڪندي وحدت جو گيت ڳائيندو ٻڌو هوندو. هيءُ ضروري
امر آهي، تہ هن اوهان کي ڏنگيو بہ هوندو ۽ اوهان جو خون بہ
ضرور چوسيو هوندو. اوهان هن کي جهلي، ذرا هن جي ڏکهي
سونڊ تہ ڏسو! سندس ٽنگن جي قد جيتري ضرور هوندي. سُڌ پُڌ
اهڙي زبان هن جيوڙي کي بہ ٿئي ٿي. هو پنهنجو شڪار بہ انهيءَ
زبان سان ڪندو آهي. هن جي زبان ۾ هڪ خاص قسم جو زهر
ٿئي ٿو جو انساني دماغ کي معطل ۽ بيڪار بنايو ڇڏي. هو
پنهنجو زهر انساني دماغ تائين ڪنن جي رستي موڪلي ٿو
مگر اهڙي خوبيءَ سان، جو انسان کي ڪوبہ احساس ڪونہ ٿئي.
اهو زهر صرف دل ڪان دماغ تائين صعود ڪري ٻنهي کي مسموم ۽
مائوف ڪريو ڇڏي. زهري انجيڪشن لڳڻ ڪان پوءِ انسان مان
نيڪيءَ ۽ بديءَ جي تميز نڪري وڃي ٿي. پوءِ جيئن مسمريزم
جو عامل پنهنجي معمول ڪان جيڪي گهري، سو چوائي ۽
ڪرائي سگهي ٿو: بلڪل اهڙيءَ طرح، هيءُ جيوڙو بہ انسانن کي
بيهوش ڪري، ربيا، پئسا، اناج، ڪپڙا ۽ ٻيو گهرو سامان،
جيڪي هٿ لڳيس، سو ڪٽي راهي ٿو ٿئي. جڏهن انسان کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هوش اچي، تڏهن پنهنجي بربادي تي ڪف افسوس مهٽيندو هجيو وڃي.

هن جيتامڙي ۾ اها خاصيت آهي، جو تڪي تڪي انسان کي ٿي شڪار ڪندو آهي. جهڙي اٿس زبان ڊگهي، تهڙو اٿس وڏو ۽ پُر هول پيٽ انساني دل ۽ دماغ کان سواءِ ٻيون به تمام سئيون سئيون ۽ قيمتي غذائون نوش ڪندو آهي. هن جو هاضمو به غضب جو ٿئي ٿو. رپيا، آنا، پايون، اشرفيون ۽ نوٽ ، لٽيون، جوتا، ڪپڙا، اناج وغيره، مطلب ته سيڪجهه هضم. مزو وري هي آهي، جو نه پويس آنتي ۾ نه اڇيس اُلٽي، هن جوڳالهائڻ به ضرب المثل تي چڪو آهي. موقعي بي موقعي، ضرورت بي ضرورت، وقت بوقت، مطلب ته فقط ڳالهائڻ سان واسطو. هن جو آواز تمام خطرناڪ ۽ زوردار ٿئي ٿو. جهڙي طرح هي جانور درندگي ۾ شير سان، مڪاري ۾ لومڙ سان، زبان ۾ مچر سان ۽ خوراڪ ۾ هاٿي سان مشابهت ٿو رکي، اهڙي طرح باهمي نااتفاقي ڪري، ڪتو ڪڙم جو ويري آهي. پنهنجي هم پيشي وارن کي ڏسڻ به گوارا نٿو ڪري. قسمت سان جيڪڏهن هو پاڻ ۾ وڙهي پيا ته ٻوءِ ضعيف دل واري جو ڪم نه آهي، جو اهڙو تماشو پري کان بيهي ڏسي، هنن جي لڙائي اهڙي آهي جو وڙهن سان، لتاڙجن ٻوڙا. سوين انسانن جو بيگناهه خون ٿيو وڃي. هن جانور کي هڪ هنڌ ٽڪاءُ ڪونهي. سدائين ڳڙيو ڪنيل ۽ پٽيو پڌيل اٿس. دجال جي گڏه تي سواري ڪرڻ جو بيحد شوق اٿس. مگر بدنصيبي سان ٻدائين پير پٽيندو ۽ ڪرم ڪُٽيندو ڏسڻ ۾ ايندو آهي. ڪٿي پير توبي، جيڪڏهن پنهنجي ڊگهي زبان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چورياٿين، تہ هزارين حيوان صفت انسان سندس گرد و نواح ۾ طواف ڪندي نظر ايندا. هن جي تقرير اهڙي تہ مؤثر آهي، جو سامعين تي سحر ساماريءَ کان بہ وڌيڪ اثر ڪري ٿي. ٻڌندڙ محو حيرت ٿيو وڃن. جن کي پنهجي وجود جو ڪو بہ پتو ڪونہ پوي. جڏهن مٿن اهڙي ڪيفيت طاري ٿيو وڃي، تڏهن هو پنهجي لنبي زبان سندن ساري جسم تان گهمايو هڙ موڙي هڙپ ڪريو ڇڏي ۽ هو انڌيءَ تقليد وارا اهڙي جٺ، ڪڏهن بہ پاڻ لاءِ ذلت ڪونہ سمجهن. پر پاڻ نيڪ فال تصور ڪن. ٻچن جي پالنا کان وڌيڪ خيال انهيءَ هاٿيءَ صفت جانور جي شڪم سيريءَ جو رکن. جن کي ڳنڍ ۾ ڪينهي، سي لابيرو وٺي بہ، انهيءَ جيوڙي کان جند ڇڏائين.

دنيا جو روشن خيال طبقو جن کي سمجهي.ٿو زهري جيٺُ، تن کي اسان جا تاريڪ دنيا وارا سمجهن ٿا مرشد روشن ضمير. ڪهڙي مجال اٿن جو مرشد سائينءَ کي اَٽيو گرهہ کارائين! پاڻ پل تہ فاقي تي هجن. سندن ٻچا پل تہ ٽڏي ٽُڪر لاءِ ئي ريڙهيون پائيندا هجن، مگر مرشد سائين لاءِ، وهاٽيءَ بہ سٽيو گرهہ تيار ڪرائيندا. عجب وري هيءُ تہ ڪو بہ خاص مرشد ڪونہ اٿن. هر ڪو سفيد پوش ۽ زبان دراز انسان وٺائن پنهنجو مطلب سڌ ڪري سگهي ٿو. اهو ڪو ڏينهن ئي ڪونہ هوندو جنهن ۾ وٽن ڪنهن نہ ڪنهن نالي جي مرشد پير نہ پاتو هوندو.

مرشد تہ هڪڙو اٿن ئي ڪونہ. جنهن پاڻ کي شاهہ سڏايو، تنهن جڙ تہ سڪو جمايو. رڳو وجڻ جي وير ٿيندي. اها جاءِ ڪانہ ليندين، جتي ڪٿي سائينءَ سڳوري کي ويهارين. ڪڪڙ،

ٻڪر ڏنبو مطلب تہ جيڪي آين سامهون، سو رهڙي وجهندا. پاڻ سدائين جوئر جي رُڪي ڊوڊي کائين. پر ان ڏينهن سترچي تيار ڪن. هڪ مهيني جي سفر ۾ اهي مصنوعي مرشد هزارن جو مال غريبن کان ڪسيو هليا وڃن! اها تہ ٿي منداٺي مصيبت. پر دائمي ڦُر جا هنن لاءِ آهي، تنهن جو تہ منهن نہ مٿو. پوررڙا ماڻهو ڏسي، ٺوڳين جي بيگهي مچيو پوي. هزارين هٿ-ناٺ وارا اُتي رهن. ماڻهن کي سگڙا ڏاگڙا ڏيو چندا ڦيٽا ڪريو پنهنجا پيٽ پريو وڃن. اهوجهن جي اَهيءَ ۾ سوين ٺوڳي پيا پلجن. ڪوهستاني علائقي ۾ پوين، ڏمالين رملين ۽ ٺوڳين جي گذران ۾ اهڙي تہ ترقي ٿي آهي، جو اتي اهڙن فقيرن جي سڄي قوم قائم ٿي ويئي آهي. جن کي سڏين باريجا فقير. اهي ڪلهوڙن وانگي پيري-مريدي ڪن. بيمارن کي چندو ڦيٽو ڪري، ڏڀُ ڀٽ اُڳاڙين. لال جا ڏمالي بہ اهي آهن. بيمارن تي خوب ڏمالون ڪن. گوشت کائڻ جي خيال سان، خيرات جو بهانو ڪري، خوب دنبا ۽ ٻڪريون کُهائين."

هڪ ڏينهن ڪچهريءَ ۾ ويٺي ڪائڻ چرچي طور پڇيو ويو تہ "اوهان هنن ٺوڳين سان ايتري رس گس جو ڪيئن رستو رکيو آهي؟ ۽ هنن ۾ اوهان چا ڏٺو آهي؟" تڏهن تہ مورهين وڙهي پيا. چون: " هي ڪانيءَ ڪرامت جا صاحب آهن. هنن جو راضپو گويا خدا جو راضپو آهي. ڪمائي ڪائڻ تا. اسان جي ابن ڏاڏن جي ساٺن وات آهي. اسين هنن جي ٻني آهيون! اسان منجهان ئي ڪائيندا. جو هنن کان ڦريو سوڦُريو! ڪارا نانگ آهن. فلاڻي هڪ پيري ناراض ڪري واپس ڪَين. پٽي، پيڙهي ڪڍيائونس! تنهنڪري پائو اسين ٻچڙيوال. ڊجونَ ٿاَ. هي شال ڏڪ هٽن. پر

پٽ پاراتو مَ ڏين!"مطلب تہ گهٽوئي ڪي چٽي ويا. ويچارا ڪورا ڄٽ. پيرن فقيرن کي پنهنجي مشڪلڪشائي ۽ حاجت روائيءَ جو پورو پورو وسيلو سمجهن. ڌن دولت، عزت ذلت ۽ اولاد وغيره سڀ انهن جي برڪت، ڪرامت ۽ رحمت جوسبب سمجهيو وينا آهن. ڪو پيٽ جو پوڄاري ڪانئن ناراض ٿي ويو تہ پُري وجي پرچائيندس. هوُ بہ سائينءَ جا سنواريا پرائو-پرائو پيا ڪن.ابوجهن جو ايڏو صدق ڏسي، جيڪي پڇين ، سو ٿا ڦرين. وجي ڏسو تہ سيڪڙات مرشدن جي درن تي پَليون پيون هٽڪارين. پر مريدن وٽ پڪي بہ ڪونہ پُڇ ُهٽي!

قبر پرستي

قديم زماني جون قبرون، جن ۾ والله اعلم ڪير مدفون آهن، تن تي ڪي مطلبي مجاور ڳجهن وانگر ڳاهٽ پيا ٿين، جن جو ڪم آهي ابوجهہ انسانن کي اُبتيون سبتيون ٻڌائي، چڳ-وڃيو مريد بنائڻ. مون کي اتي ڪيترن ئي نام نهاد مرشدن جو ن قبرون ڏيکاريائون، جتي روزانو ميلو لڳو پيو هوندوهو. ڪوس ايترو ٿئي، جو اڌيءَ تان رت سُڪي ٿي ڪين.

هڪڙي جاتيءَ کان پڇيم تہ " هن تربت اندر جيڪو انسان آهي، تنهنجي کي اوهان جي پيڙهيءَ مان ڪنهن ڏنو بہ هو؟" چيائين تہ " اهڙو ڪوبہ ماڻهو اسان کي ڪونہ سُجهي، جو چئي وڃي تہ منهنجي ابي-ڏاڏي يا پڙ ڏاڏي ڪو هن کي ڏٺو هو. عام خلق ٿي چئي تہ هي ڪامل درويش هو. تنهنڪري اسان جو بہ منجهس ويساهہ جميو ۽ مرشد ڪٽي بنايو سونس."

تربت جي در تي، وارن سان پريل ڪپڙي جون ڪيتريون ئي ڳوٿريون، مون کي ڏسڻ ۾ آيون مجاورن چيو تہ " هنن ۾ مريدن جون چڳون آهن. سيڪو مريد، جنهن کي ٻار ڄمي، سو پنهنجي ٻار جي جهنڊ هتي آڻي لهرائي ۽ ٽنگي وڃي. جيڪي درگاهہ کان گهڻو پري ٿا رهن، سي اُتي ئي جهنڊ لاهي رکي ڇڏين.

جڏهن زيارت تي اچن، تڏهن هتي اچي خيرات ڪيو مرشد جي روح کي ختمو ڏيو. ٻار جي چات ٽنگيو وڃن ۽ هن پيرِ واريءَ کڏ مان پير سائينءَ جي خاڪ بہ کنيو. ان جي عيوض پنج پئسا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نذرانو ڏيو وڃن. خاڪ مشڪلات جي وقت مريد پاڻيءَ ۾ وجهي پيئن ۽ مرض موڙي جي وقت مال تي ڇڻين."

اڻ ڏٺي مرشد تي صدق وري ايترو ته اٿن، جو ڪشالا ڪڍي، ڏکيو مسافريون ڪري، اچي زيارت ڪن. پيرن جي قبرن تي وڏا ريشمي پٽ وجهي، واس ڌوپ ڪري، تربت تي زيور ۽ پئسا رکي وڃن.مرشد جي پيرانديءَ جي مٿي پيشانيءَ تي مکي، قبر جي سامهون تي،پنيرا هٿندا ٻاهر نڪرن. ٻاهران ٽنگيل گهنڊ وڄايو هليا وڃن.

اوچتو ڪو بيمار ٿيو ته پوءِ هلي ٻڌو سندن ڏناسري. چوندا: " ادا، مرشد سائينءَ کان پنيرو آهي. اڄهو انهيءَ ڏينهن مجاور آيو ته ان کي هٿ سَڄ به ڪانه ڪيائين. سندن وڏن جي وات هئي، سا وڃائڻ نه کپندي هئس. اڄ به درگاهه تي وڃي، سلام پري اچي ته ٺئون نمرو. مرشد سائين ڪا ستري ڳالهه ڪانهي! ڪانيءَ ڪرامت جا صاحب نه هجن ها، ته هوند هيترو عالم منهنجن ويساهه ئي ڪونه رکي ها. ڏسو ڪونه ٿا ته ·روزانو مٿن ميلو لڳو پيو آهي. ڪي پيا اچن ته ڪي پيا وڃن. جاتين کان واتون پيون وهن. ادا، ڪمائي سُتا آهن. الله به انهن جي تو ٻڌي. تڏهن ته ماڻهن کي فائدو ٿو پوي."

ڪي وري پيا چوندا ته "ضرور ڪا مجتا مجي اٿس. جيسين اها نه ڏيندو تيسين سَکهي ڏينهن لاءِ سڌ ڪيو پيو مرندو." ماڻهو به ڪمال ٿا ڪن. توريءَ گهٽيءَ تي باس باسين. سو ڏينهن خالي ڪونهي، جو مزارن تي سراٽيون نه نمنديون هونديون. گوشت جا خوراڪي، ڪاتيون گوڏ ۾ ، قبرن جي اردگرد پيا طواف ڪندا.

انهيءَ جاچ ۾ هوندا تہ ماڻ ڪو مت جو مُوڙهو ۽ ڳنڍ جو ڳوڙهو مريد اچي.

اندازي مان ائين ٿي معلوم ٿيو تہ زنده پيرن کان مرده مرشد گهٽا هئن. مطلب تہ جيڪا بہ قبي واري قبر ٿي ڏٺائون، تنهن کي پير ڪري ٿي پوڄيائون. جهڙا آهن قبر پرست، تهڙائي آهن شجر پرست. ٻُوجو وڻ ڪو ڏٺائون تہ جنن جو آستان سمجهي، مٿس روق پيل خيراتون ڪندا. انهن سيني اوٽاين جو سبب سدن بي علمي ۽ جهالت آهي.

ويساهہ وسوڙا ماڻهو جيڪو جيئن چوين. تيئن ڪرڻ لاءِ تيار نہ پاڻ ڪُوڙ ڳالهائين ۽ نہ ڪنهن کي ڪوڙو سمجهن. سوڳي ڪڏهن ٽا ڪنهن کي سنئون رستو ڏيکارين؟

اهي مشر ڪانہ رسمون بہ انهن جون ايجاد ڪيل آهن. پاڻ کي علم ڪونہ اٿن جو ويهي ويچارين. ڦورُو ۽ ٺڳ پنهنجي هٽ گرم ڪرڻ لاءِ ماڻهن کي غلط رستو ڏيکاري، پنهنجو مطيع بنائي، هميشہ لاءِ ويٺا جاوا ڪن. پيري-مريدي ۽ قبر پرستي جي رواج گهٽي پاڳين ماڻهن کي برباد ڪري ڇڏيو آهي.

قومون ۽ رواج

ڪوهستان ۾ مکيہ قومون آهن بہ هڪڙا بلوچ ۽ ٻيا سماٽ يعني سما. تورائيءَ ۾ هندو بہ رهن ٿا. بلوچ قومن جو قومي سردار قلات جو خان آهي. سماٽ وارين قومن جو قومي سردار لسٻيلي جو ڄام آهي. باقي هندو جنهن حاڪم جي حد ۾ رهن، تنهن کي پنهنجو حاڪم ڪري مڃين. بلوچ قومن ۾ وڏو تعداد بروهين جو آهي. قلات جو خان پڻ بروهي خاندان مان آهي. بروهين ۾ مينگل قوم زبردست قوم سمجهي ويندي آهي. ٻيون بلوچي قومون بہ ڄام رهن ٿيون. مثلاً: مري، مگسي رند، جمالي، مڪراني، ذِڪري وغيره. بروهي ڪُرّدي يا بروهڪي زبان ڳالهائين. مري، مگسي رند ۽ جمالي ، بلوچي ڳالهائين. مڪراني ۽ ذِڪري مڪران ملڪ جي ٻولي ڳالهائين. جا ڪريل فارسي زبان آهي.

بلوچ قوم جي پوشاڪ بہ پنهنجي ڍنگ واري: زالون ڍگها گهگها ڍڪين، جي ڳُڙيءَ ڍارَ ٿين مرد تہ-تاڪيون سٿڻون ۽ ويڪرين پانهن وارا ڍگها پهراڻ پائين. مٿي سان ڪارو رومال ٻڌي، مٿان پٽڪو ٻڌن. سنڌن پوشاڪ ۽ صورتحال عربن سان گهڻيون ملن ٿيون.

سمات يا سماقومن جو سنڌ ۽ ڪڇ ملڪ سان گهڻو تعلق رهيو آهي. ڄام فيروز خان سمن جو پويون حاڪم. ياڄ وقت جڏهن ڄام ننگر ڏي ٿي ويو. تڏهن سندس ڪٽنب مان ڪي ماڻهو ٻيڙين ۾ پئي، عربي سمنڊ جي وَٽ ڏيندا. لسٻيلي جي سون مياڻي بندر تي اچي لٿا. شاهي خاندان جا ماڻهو هٿا.

تنهنڪري چڱو اقتدار حاصل ڪري ورتائون. لسبيلي جو ڄام بہ سمو آهي. باقي جيڪي قومون انهن مان ڦُٽيون، سي جدا جدا نالن سان مشهور ٿينديون ويو. انهن مان ڪي مکيہ قومون هي آهن: ڇتا گنجا (گانئڇا)، ٻُرفت، خدراني، ڄاموٽ، بنديڇا، ٻُرا (ٻرڙا)، آڱاريا، رونجها، ٻاٻڙا، واهُرا، شاهڪ، موندرا وغيره. انهن قومن جي زبان ۽ پوشاڪ، بلوچي قومن کان علحدي آهي. هو سنڌي ڳالهائين. سندن ٻولي سنڌ جي لاڙ واري ٻاڳي جي ٻوليءَ سان گهڻي قدر هڪجهڙائي ڏيکاري ٿي. گهڻا لفظ جهالت سبب بگيڙي ڇڏيا اٿن. مثلاً:

1. ڪيڏانهن ٿو وڃين؟ ڪي چون: ڪيڏي ٿو وڃين؟

2. توکي ڪنهن ماريو؟ ڪي چون: توکي ڪاهي ماريو؟

3. منهنجو ڪتاب آهي؟ ڪي چون: مانجو ڪتاب آهي؟

سنڌي علم ادب ڪوهستان ۾ ڪونهي. حڪومت جي دفتري ٻولي اُردو آهي، تنهنڪري ڪو ايڪڙ-ٻيڪڙ پڙهيل آهي تہ سو بہ اُردو ۾ نہ سنڌي. زالن خواه مردن جي پوشاڪ بلوچن جي پوشاڪ کان ٻئي طرح جي آهي. زالون ڳَج، ڪنجريون ۽ چولا پائين. گهگهو ڪونہ ڍڪين. سٿڻون وڏيون جهولدار پائين.مردن ڪي مٿي تي وڏا ڦيڙها، ٻت تي صدري يا پهراڻ هوندو. وار ڪونہ وناٽين.

باقي شاديءَ غميءَ جون رسمون ٻنهي قومن ۾ ساڳيون. پنهنجائيءَ جو گهٽو خيال ڪن. پنهجي ڪُٽم ۾ جيڪڏهن ڪو ايرو سيروئي هجي تہ نياٽي ٻاهر ڪونہ ڪڍن. گهوٽ ڪنوار جي عمر جو لحاظ ڪونہ رکن. اُن سان گهنڊٽي ٻڌڻ کي عيب ڪونہ سمجهن. هو صرف ڏارين کي سڱ ڏيڻ ٿي عيب

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سمجهندا آهن. پنهنجو سُجو ڏارئي سائي کان بهتر سمجهي، سڳ انهيءَ کي ڏين.

ڪنهن گهر نياڻي ڄائي تہ ننڌ ڦٽي. تسين ڇورا ڪورا لڳي پيئي هوندين، جيسين نياڻي وڃي شينهن ڪلهي چڙهي. نياڻيون آهن ڏيوريون، وڏندي ويرم ئي ڪاند ڪن.مائٽ بہ ڏيج پوت جو سويل ئي سعيو ڪن. جيسين ٻالڪ بالغ ٿئي، تيسين آٽيو ڪم راس ڪن.

سڱابنديءَ جو رواج آهي سڱوونيءَ تي. 'اَتي تي اَتو ڪارو نڪي ڪتو.' ڪي ناميارا ننگ بہ ڪن. پنهنجي ڪي بنا پاڃيءَ بہ ڏيو چڏين. نياڻيءَ جي ڏُڪَ سُکَ جو نڪي خيال ڪن، نڪي ڏساسُول پڇائين. ڏرين جي رضامندي وٺڻ بہ عيب بري ڳالهہ سمجهن، تنهنڪري نڪي وَرُ وَهون جاچين ۽ نڪي وَهون چونڊي وَرُ. سڄو ڪمار مائٽن جي مٺي تي. مائٽ فقط پنهجَپَ ڏسن. پر پوڙهي پڪي جو خيال ڪونہ ڪن. ڪنواريتا ۽ گهوٽيتا پاڻ ڇِنَن ۽ ڇوٽائين. ڪنوار ۽ گهوٽ کي جَنِ نہ ڪَنِ، پوتيءَ پئي پتو پوين تہ پاند اڙيو آهي.

پوتيءَ بعد اُٽَنڙ ۾ وڌيڪ اِضافو ٿئين: شاديءَ جي سانباهي لاءِ وَٽُ پُڇَ. ڊڪ ڊوڙ گندي ڪپڙو چتر پنڊو گهر منجو مطلب تہ سٺاءَ سٺيءَ لاءِ وٽن سَٺون ڏيندا.

گهوٽيتن کان ڪنواريتا وڌيڪ ماٺيتا. چون: پنهنجي پن پردي ۾ مانَ شانَ سان نياڻي اتاريون تہ چار ٻيهي نہ ڪلن. رَنَ ڪانهي، جا ٻانهن کان جهلي، وَرَ جي حوالي ڪبي. پهرين مراد تي ڏسي، پل تہ پَٽَ پهري! گڏي تي نہ نڪتي تہ وري ڪنوار ڇاجي! چار سياليون هلي اچي گهر پيٽي ڏسنديون. گهر پيٽي (ڏيج) ايرو مليس تہ ويچار

ڪنديون. چي، ” ڪڪ تہ منجهانئس اسين بہ ڪين آهيون. پنهجي پريي پُڪلي گهر مان هتين خالي ڇو وڃي؟ پيٽ مهانگي ڪانهي. اباڻي ميڙي چونڊي گهٽيائي آهيس. آخر ڇا نيندي؟ هت پنهنجي قسمت تي ڪائي. هُت بہ جيڪي هوندس ڀاڳ ۾، سو ڀوڳيندي. راڄا رسم آهي. آنڊين ڄڻيءَ جو ڏک اسان کي بہ ڏٺي ٿو. هنئين واريون ڪانيون ٽيون لڳن. مائٽن جي ڇينپ بہ ياد ڪانهيس. ڀائرن جي ڀيڻ آهي. ويڙهو وسيل اٿس. پنهنجي وڳر واري آهي. پرائي گهر الائي ساڻس ڪهڙو سلوڪ ڪن؟ ڪي وٽس هوندو تہ چار ڏينهن سُکيا گذاريندي. پُٽُ ڪينهي، جو پاڻ وَهيٽو سمجهجي. نياڻي آهي پروسڪي، ٻين جي هٿن ۾ ڪين نهاريندي. سَسُ. نڙان جون ڇينيون ڇڙٻون ڇو جهلي؟ آٽي ڏيندس تہ کائيندي. نہ تہ منهن ويڙهيو موٽلو تي پيئي هوندي. هت تہ سڄو گهر وات تي هوس. جي ڄڻين، سي نپائين. ڌارين کي ڪهڙو سيڪ؟ سک ٻيلياڻي سيڪا، ڏک نہ اوڏي ڪا. گهوٽيتن کي خبر ناهي تہ ڪهڙي تڪڙ تي آهي. لکيون پرڙجن. مڳيون ڪين پرڙجن. رڌيءَ ڪنيءَ تي بہ شڪر ڪجي. اڃا اسان جي ايڏي ڪانهي. جيسين پاڻ وهيٽي ٿئي، تيسين گهوٽيتا بہ صبر ڪري ويهن.“

گهوٽيتن کي وري ڪاڄ جو خيال ڇون: ”ست راڄي پني آيا آهيون. سيني ٻڌو تہ شاديءَ جو سعيو آهي ۽ ڪڏهن ٽيون ڏيڳيون دمڄن. جن سان ڪاڏو اٿئون، تن کي ضرور ڪارائبو. ڏي وٺ ڪبي. نياڻيءَ سياڻيءَ کي گنڍي ٻوٽ اوڇ ڏبي. گهٽيئي آسريتا ايندا گهر-گهر مان جي هڪ-هڪ ماڻهو آيو، تڏهن بہ ڏيمون گڏ تي ويندين. هينئر ڇٽُ ڦڙي پيئي آهي. هر ڪنهن جو هٿ ڇيو ڪري ٿو. واپاري وڙو بہ ڪي ڏني تي ڏيندو ۽ ڪي گڙ ڪنڌو ڪندو. اڄ چار

ڪوڏيون هٿ ڪيون اٿئون. سي ڪتي تيون بکئي پيٽ کان بچن. جي اج ڪم ٿئي، تہ پيو ڏينهن نہ ڪريون. مال جي منهن ۾ بہ پاٽي آهي. ڏند هريو تيندو. شاديءَ جو ڪاڄ اهڙو تہ هجي جنهن سان مُڃَ سٽيي ٿئي، ڪنواريتا اجا پيا سانباها ڪن. وڏ ور ڏيءَ گهر ۾ ويهارڻ ڪيڏو نہ ڏوهہ آهي! هنن لاءِ ڪاڏو حرام. اسان لاءِ ننڊ حرام. ڏامَ نہ ڏني تہ ڇا ٿيو؟ غريبي ڪري گذاريو جا ڏيٽي ڪيائون. سا ڏيندا. پوءِ دير ڪرڻ جو ڪارڻ ڪهڙو؟

اهڙيءَ چڪتاڻ ۾ بہ گهڻو وقت گذريو وڃين. نيٺ چار چڱا وچ ۾ پئي، فيصلو ڪري، شاديءَ جو ڏينهن بڌيو ڏين.

خير جو وقت آيو. شادي شروع ٿي. ملڪ ۾ بجار ۽ ڦوڙ جو رواج گهڻو. غريب ۽ غنيءَ جي شادي ذري گهٽ هڪجهڙيءَ ڏام ڏوم سان ٿئي. ڪاڄَ کان ڪي ڏينهن اڳ گهوٽيتن گهر دهل دماما ۽ راڳ ناچ شروع ٿي ويندا. مڱڻهارن کي ملڪ جي لالچ. گهورَ گهٽ جي آسري تي اَنبوهہ اچي مڙندا. سيڪو راڄ تي پنهنجو حق پيو ثابت ڪندو - سڄو ڏينهن دهل ڪُٽين، ڄاڃيءَ ماڃيءَ جو ٿانڊو تويي ڪن. گهور جي آسري هزارين گنيون ڪڍن ۽ چڙٻون سهن. زالون گهرن ۾ لاڏا ڇون. مرد ميدان تي جاپَ ڪُڏن! رات پيئي تہ سوين شغل ڪندا. ڪنهن کي شينهن بنائين، تہ ڪوشڪاري ناهين. هڪڙا هتراڏو لٽيرا تہ پيا منصف بيهارين. عجيب عجيب ڏوهن جا فيصلا منصفن وٽ آڻين. منصف کي وڏي دڙي تي ڪريو ويهارين. ڏاڍيون پچائون هلن. مطلب تہ سڄي رات تهہ تهہ ۾ گذري ۽ صبح جو سيڪو وڃي پنهنجي ڪم تي. نيٺ ڪاڄ ڪرڻ جو وقت اچي ويجهو ٿئي. ماڻهو موڪلي راڄن کي دعوت ڏين. گهٽ ۾ گهٽ تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏينهن اڳ دعوت موڪلين. ديگ چاڙهي، دعوت ڏيڻ سان ڪو ڪون اچي. جو تہ اُنهيءَ ڳالهہ کي وڏي وڏِ سمجهن. ايري ماڻهوءَ جهڙوڪ: لنگهي، لوري، خاصخيليءَ وَغيره هٿان موڪليل دعوت بہ ڪانہ قبولين. جڏهن ڪو چوکو چتائين، تڏهن اچن. شهري دستور آهي، تہ اَڻ ڪوٺيئي ڪنهن جي چنيَ ڪو اچي ڪونہ . جي پُلئي پلائيءَ ڪو اچي بہ، تہ ايڏو مانُ نہ لهي. هنن وٽ اهو رواج ڪونهي. فقير ۽ مسافر تہ اَڏيو منديو ويهو رهن. ڪنهن کي بہ جهل ڪانهي. واتهڙو ڪولنگهندي ڏنائون تہ جهلي ڪارائي چڏيندس. وَڏ ۾ وَڏِ تي ڏينهن ڪاج هلائين.

گهوٽيتن جي ڪاج ختم ٿيڻ بعد چڙهنديون سهاڳ جون ديڳيون. جي لهنديون هڪ دفعو. پر خرچ ايترو ئي چڪينديون، جيترو ٽن ڏينهن ۾ گهوٽيتن جو ٿيو هوندو. اهو سڏيو ڪنواري تن جو ڪاج.

رات تي تہ گهوٽ کي مينديِ لائي، سيج تي ڪري ويهارين. سڄي رات سمهڻ ڪونہ ڏينس. ڪچهري لڳندي ئي گهوٽ جي گهر.

علي الصباح. گهوٽ ۽ ڪنوار کي وهنجاري، شاديءَ جو وڳو ڍڪائين. گهوٽ کي گهوڙي تي چاڙهي سرگس ڪڍن. گهوٽ سان گڏ هڪ ٻيو آهنر سنياليندڙ بہ ڪڻن. جو گهوٽ سان گهوڙي تي ٻيلهہ چاڙهين. گهوڙي تي چڙهڻ مهل زالون لاڏا ڳائين:

گهوٽ! چڙهہُ گهوڙي، سونو هند جوڙي.

وغيره. گهوٽ کي سڏو مسجد ۾ وني وڃن. اُتي فجر جي نماز پڙهائي، پوءِ گهر وني اچن. جتي مُلا صاحب ۽ ٻيا هزارين ماڻهو اڳي ئي ويٺل هوندا. نڪاح صبح جو سج تڪ سان شروع ڪن. نڪاح خوانيءَ بعد. سيئي وينا گهوٽ کي شاديءَ جون مبارڪون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڏيندا. جڏهن مرد نڪاح پُڙي هليا وڃن، تڏهن گهوٽ ٽئي زالنُ جي حوالي. زالون گهوٽ کي خُوب پٽائين.لانئن ڏيڻ وقت تہ ويچاري کي خوب ستائين. پهرين ستائيندي سالي. هڪ ريبو هٿ ۾ ڏيڻ سان، اُتان پنهنجي جند ڇڏائيندو پوءِ ڪَر لهنديس ڪنوار. ڪير ۾ مُندي وجهي، ٻنهي کي ڇڏي ڏينديون تہ ڪير تو اڳ ۾ ڪڍي، پوءِ جيڪو بہ تيو ڏاڍو. ڪَڙ ڪٽن لاءِ رونياڙي هڪٻئي جا هَٿَ ڇليو ڇڏين. انهيءَ منزل بعد وري متاميڙ ڪن. ست پيرا گهوٽ ۽ ڪنوار جا متا ملائين. انهيءَ ڪانپوءِ ڪنوار جي متي تي ڪپهہ جا گُل رکن، جي گهوٽ ٻنهي هٿن جي چيچُن ملائڻ سان هڪ_هڪ ڪري ڪٽي هيٺ لاهي. اهي ساٿَ سوڻ ڪري، پوءِ ڪنوار جو منهن ڏيکاريندس. وڏي ڪشمڪش تہ انهيءَ وقت لڳي. زالون اول گهوٽ کان پڇن تہ منهن ڏسٽي ڇاتو ڏين؟ لاچار ويچاري کي ڪجهہ ڏيٹو پوي يا اقرار ڪرٹو پوي. تنهن بعد ڪيس ڪنوار جو منهن ڏيکاريندون. منهن ڏيکارڻ کان پوءِ سڀ زالون گهوٽ ۽ ڪنوار کي گهر ۾ ڇڏي هليون وينديون.

شاديءَ ۾ خرچ بہ ٿئي. گهوٽيتا ۽ ڪنواريتا خوب ڳُنيون ڪولي خرچ ڪن. آيا ويا بہ گهورَ گهت ۾ پنهنجا ڪيسا خالي ڪرايو وڃن. مگّٹهار سي پنهنجا ڪيسا گرم ڪيو اٿن. انهن کي پنهنجي پهت ڪافي ملي. وري سندن لاڳ جدا آهي. اُهو بہ سڀ سنڀالي وٺن. گهوٽ ۽ ڪنوار جا شاديءَ کان اڳ وار ڪپڙا ۽ ٻيو ڪجهہ روڪ پئسو. گهور گهت کان علاوه وٺن. ڪوهستان ۾ ڪنهن جي شادي تي تہ جڻ مگّٹهارن جو فصل پڪو.

ڏکين لفظن جي معنيٰ

سير ڪوهستان

ڪوهستان

سرچو: سائو آباد.
اَرچو: ڏڪيو سُڃو ڏُليل.
لوهيون: ڪَلُون.
واتڙ: باندر پولڙو.
گيڙو: برسات.
وانيدا: بي اونا.
مُهرڻ: وهٽ جو پاڻيءَ ۾ منهن وجهڻ، پاڻي پيئڻ.
ڪيراڳ: ٻڪرين جو ڌڻ.

ماڻهن جي پوشاڪ ۽

ڏول

ميڙيانو: ڪير جي ڍُهائي.
مرجن تا: ميرا تا تين.
پُڇَ: لَتا، ڪپڙا.
ڇهه ماهي چاهل ٻارهو وَڍُ. هلي ڏينهن يا اَڌ: ٻارهن مهينن ۾ هڪ دفعو ڦڙهن جو وڍ ٿئي.
انهيءَ مان ڇهن مهينن جي جهلي جيتريون چاهلون ٿين. هر هڪ چاهل ڏينهن يا اڌ هلي.
ڦتي: لُنڊين ٻانهُن سان صدري، جا ٻُت سان لڳي پيئي هجي.
ڇيچ: پيٽ.
هڏ پينو: هَڏُ گَنَل.

رهائش

پتاڻ: وتاڻ، رهڻ جو هنڌ.
روهين رلا: جبلن ۾ رليل.
متين ڪلا: ٽپڙ متي تي.
اُڏوڪر: جبلن جا اڌ ڪپر.
پڳي لنگي: بيمار يا ننڍي.
ساڳو: وَلر، گلو.
شڪوه طرازي: گِلا، غيبت.
گِڊو: سور.
ساتوڪ: سَت سهندڙ سَت ڪٽ جهليندڙ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پُڙي: موتمار.
ماچانڊ: واڙو.

گذران

اوڙ: کيتي.
جهڪون: پوڙهيون، ڏُبريون.
پوڏون: ڏندن پگل.
اوجا: ڏاس مان نهيل فراسيون.
جوال، گريتا: ڏاس مان نهيل گوٿيون.
تنگڙ: چڪا.
مُرئيون: کَتيون.
تاڪيون: تلهيون تپڙيون.
پُتي: مزوري.
گِچ: گهُنج.
ميندڏ: ايرو.

ڪاڏو

گِمر: نشو ڏؤ.
پِزو: جمڻ وقت ڏنل خوراڪ.
آڪُورو: ٻاڪرو.
پاهو: ريڊيو.
پهون: ٻڪريون.
ڪُوڪيون: ننڍي ٻچَ واريون رڍون.
سنڌ: برتن، تانءُ.
بڏي: چمڙي جي گوتري.
بوڊو: ننڍڙي مشڪ.
گاري: چقمق جو پٿر.
پرڙ: پن جو شيرو گندرف ۾ مليل.
وانڊ: وي يا وٽراهه جي پر ۾ اڏيل چِنو.
رُوسي: دانهوڙ.
تُور: ڦرڙن جو ڏڻ.
ميڙيانو: ڏارائڻ.
سرگون: مهر واريون ٻڪريون، جي از خود ڦر کي کير ڏائڻ ڏين.
آرگون: ڪمهريون، جي ڦرن کي کير ڏائڻ نہ ڏين.
ٻَتا: ڏُڪُ.

صحت

ڏڙڪي: رَلِي.
مائي: ڪنهن واقعي جو يادگار.
مُندريا: آڙيا، ٻڏا.
نَسي: گمر تي.
گهورا: گولائو.

هٿيار

لانچيو: ڪشيل، هٿيار ہڌل.

جامڪيدار: هٿراڊو باهہ ڏيڻ تي ڇٽندڙ.

شست: نشان (ڇٽڻ لاءِ).

دولت

ننڌ: بخيل، ڪنجوس.

ٺمڻ: لڪائڻ، ڍڪڻ.

ٺاڏ: گانيون.

گهارِ: سير، ڏار، ڦاٽل زمين.

غيرت

جسور: جسم وارا، طاقت وارا.

غيور: غيرت وارا.

پاڙيسرين سان ورتاءُ

پيچ پياڪ: چانورن جي رب پيئندڙ.

آنتي: وٽ، ور پيچ، ڦَند.

مُياتو: جنهن جي گهر ۾ موت ٿئي.

انصاف

ٻکر پريندڙ: ٻَڪر جي صورت ۾ نذرانو پريندڙ.

ڏِڱامَستي: اُرهہ زورائي.

ور واندو: ڦيرو گهيرو.

مهمان نوازي

ڦِنڊُڪَ: ٺونگو.

ڪچهري

وڃ ڪُٺايو: بي آرام ڪيو.

جهنجهڪ: جوش، سبب، بي آرامي.

ڀنوري: سويلو ساجهر.

مڪ: پيرُن جو پور.

سر: ميدان.

ڪر: ڪنارا، ڪنڌيون.

ڪڪر: پٿريلي زمين.

رٽ: سيلابي زمين.

وٽ: وڏا پٿر.

ڪوريون، ٻيريون، گگريون: وٽن جا نالا.

سنبهار: ٻُوڙو يا ٻُوٽو.

نونڌڙو: هڪ قسم جو جهنگلي جانور.

سوڪان: ننڍڙو پکي.

ٻَر: آسرا.

سيونگ: گاهہ جو قسم.

روبهہ: لُومڙ.

ڪُنڌي: ميوَن ۽ ڀاڄين جو ڍِڳُ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شغف: شغل، موج.
اِرڪ: ٺونٺ.
ڪلهي جوسي: برابر، هڪ سرتو.
مَ چور بلا: مها ياري بلا، جنهن کي چوري نہ سگهجي، (ڄڻتي) ڳورو گنڀير.
آثَم پري: ڳاٽ اونچو جهلي.

بيماري ۽ علاج

نمرا: تندرست.

پيري ۽ مريدي

صعود ڪرڻ: مٿي چڙهڻ.
مسموم: زهر ڏنل.
مائوف: ناس ڪرڻ.

قومون ۽ رواج

ماٽيتا: ماٺو ڪندڙ.
سياليون: ڏاريون.
ملڪ: مڱڻهار جو لاڳ يا ٺَهرايل حق.
ڳنيون ڪيڻ: خدمتون ڪرڻ.

-----

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، کُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڑھندڙ نَسل (پَـنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪـو بـہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهـڙي دعوىٰ ڪري ٿـو تـہ پَـڪَ ڄاڻو تـہ اُهو ڪُوڙو آهي. نـہ ئي وري پَـنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪـڏهن ڪـو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تـہ پَڪَ ڄاڻو تـہ اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻـن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَـنَ بہ مختَلِف آهـن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، پَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بـہ ٿـي سگهن ٿـا. بِين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نـہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تـہ پَـنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تـہ ڪي ڪم اُجرتـي بنيـادن تـي بـہ ٿِيـن. اهـڙي حالت ۾ پَـنَ پاڻ هِڪَـٻِـئي جي مدد ڪَـرڻ جـي اُصـولَ هيـٺ ڏي وَٺُ ڪنـدا ۽ غيرتجـارتي non-commercial رهنـدا. پَنَـن پـاران ڪتـابن ڪـي ڊِجيِـٽـائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪـو بـہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪـرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن ڪي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪـڏهن ڪـو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمـائي، رُڳـو پَنَـن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجههَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالههَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

اِن حسابَ سان اٽڪاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناданيءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **ڇو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ "منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ".
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سنڌس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ ايپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book